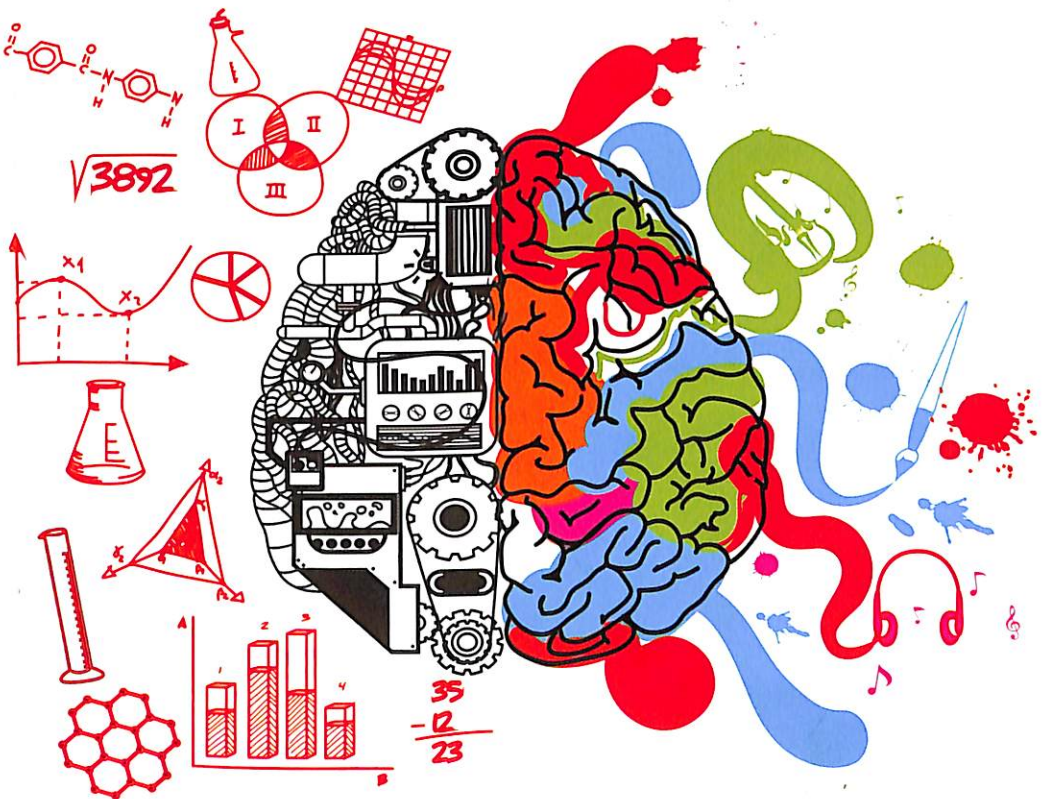

87415711
M13

Бишкек - 2023

Мадаминов Гапыр Маматкул уулу

АКЫЛ ЭМГЕГИНИН МАДАНИЯТЫ

Книга должна быть возвращена
не позже указанного здесь срока

Колич. предыдущ. выдач _____

27.06.24. №43

30.12.24. №155

23.01.25. №29

19.04.25. №27

16.06.25. №152

24.11.25. №243

25000

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана
илим министирлиги

87.4 кырг

M 13

И.Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик

Университети

05

АКЫЛ ЭМГЕГИНИН МАДАНИЯТЫ

(Эксперименталдык тажрыйбалардын негизинде жазылды)

Токтогул Сатылганов атындагы
Ош облустук китепкана
АВОНЕМЕНТ

16-басылышы

Токтогул Сатылганов
атындагы
Ош облустук китепкана
ИНБ № 485649

Бишкек - 2023

Автор жөнүндө маалымат

МАДАМИНОВ ГАПЫР-Улуттук илимдер Академиясынын тарых институтунун илим-изилдөөчүсү, Баткен облусунун Лейлек районунун №3 эксперименталдык гимназиясынын директору, Жазуучулар союзунун мүчөсү, «Замандаш» журналынын 2013-жылдагы «Жылдын мыктылары» республикалык конкурсунун «Жылдын мыкты мугалими» номинациясынын лауреаты, 2021-жылы Жетиген журналынын тандоосу менен «Жылдын новатор мугалими» наамынын ээси. Кыргызстанда «ЭНЕЛЕР МЕКТЕБИНИН» негиздөөчүсү, «Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген мугалими» сыйлыгынын ээси.

Төмөнкү китептердин автору:

1. Билим баалуулугу. Ош, 1997-ж.
2. Лейлек жана лейлектиктер. Бишкек, 1998-ж.
3. Исхак Раззаков. Бишкек, 2000-ж.
4. Билимге сапар. Бишкек, 2000-ж.
5. Ата-энелер сиздер үчүн. Бишкек, 2001-ж.
6. Акыл эмгегинин маданияты. Бишкек, 2003-ж.
7. Устаттык өнөрү. Бишкек, 2006-ж.
8. Кесектердин кыскача тарыхы, санжырасы. Бишкек, 2010-ж.
9. Сүлүктү шаарынын кыскача тарыхы, 2010-ж

Мадаминов агайдын окутуу усулдарын онлайн үйрөнүү

Акыл эмгегинин маданияты китебин окуп, практикада пайдаланууну үйрөнгүңүз келсе **Акыл эмгегинин маданияты онлайн курсуна** катталып окусаңыз болот. Онлайн курста сиз ушул китепте таанышкан окуу жана үйрөнүү ыкмаларын практикада кантип пайдаланышты күнүмдүк тапшырмаларды аткаруу, онлайн-видео сабактарды көрүү аркылуу үйрөнө аласыз.

Ата энелер сиздер үчүн китебин окуп, китепте баяндалган бала тарбиясына арналган методторду практикада пайдаланып, мыкты натыйжаларга ээ болууну үйрөнгүңүз келсе **АТА ЭНЕЛЕР ОНЛАЙН МЕКТЕБИНЕ** катталып окусаңыздар болот.

АЭМ методикасы менен **АНГЛИС ТИЛИН ҮЙРӨТҮҮЧҮ ОНЛАЙН КУРСКА** катталсаңыздар да болот.

Ошондой эле сиздер үчүн бир нече Youtube каналдарда акысыз серия сабактарды да чыгарып турабыз. Бул каналдарга сөзсүз катталып, видео-аудио сабактарды көрүп, билдирүү жазып өзүңүздү ар тараптуу өнүктүрсөңүз болот:

1. **ИНСАН ТААНУУ** ютуб каналы **ӨЗҮН-ӨЗҮ ТАРБИЯЛОО ҮЧҮН**
2. **БИЛИМ КЕМЕСИ** ютуб каналы АЭМ, Ата энелер сиздер үчүн китебиндеги темаларды толук түшүнүп, кайталоо, сабактарда пайдалануу үчүн.
3. **@ene_mektebi** инстаграм баракчасы ата-эне болууга өзүн-өзү тарбиялоого
4. **@insan_taanuu, aem_online_offline** инстаграм баракчасы өзүн-өзү тарбиялоого жардам берет катталыңыз
5. Г.Мадаминовдун мектеби **ФЕЙСБУК ГРУППАСЫНА** катталуу менен биздин 7 облуста болуп жаткан семинарлар, окутуу усулдарыбыз, китептериби тууралуу жаңылыктарды көрүп турсаңыздар болот.
- Г. Мадаминов агайдын онлайн курстары тууралуу толук маалымат алуу үчүн 0771550766 номуруна кайрылсаңыздар болот.

УДК 16
ББК 87.4
М 13

Басууга И. Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик университетинин окумуштуулар кеңешинин чечими менен сунуш кылынган

Рецензенттер:

Прихожан. А.Н

*Доктор психологических наук, профессор
Российской Академии образования, г. Москва*
Ж.К Каниметов

Доктор педагогических наук, профессор

Джек Хол Брук

Профессор Англии

Илимий редактор:

Калдыбаев С.К

*Педагогика илимдеринин доктору,
профессор*

Дизайнер:

Элнура Аксыбекова

Сүрөтчү:

Адамата Алишеров

М 13 Мадаминов Г.М

Акыл эмгегинин маданияты-Б.: 2023-1706

ISBN 978-9967-9416-7-0

Көпчүлүк окуучулар, студенттер, билим алуунун, окуунун, логикалык ой жүгүртүүнүн ж.б жолдорун жана ыкмаларын билишпейт. Информациянын башка булактарынан өз алдынча маалымат алып ой жүгүртө алышпайт.

Бул окуу куралы окуучуларга билим алуунун, окуунун жолун, ЖРТге жана олимпиадага даярдануунун методдорун үйрөнүүгө жардам берет. Билүү, үйрөнүү, китеп окуу, түшүнүү, өз алдынча билим алуу, ишмердүүлүктү уюштуруу, өзүн-өзү тарбиялоо, өстүрүү, өнүктүрүү жөнүндө зарыл маалыматтар берилет.

Бул окууметодикалык куралы мектеп жетекчилерине, мугалимдерге, класс жетекчилерге, окуучуларга, студенттерге колдонууга сунуш кылынат.

Окуу куралы төрт бөлүктөн турат: - Акыл эмгегинин маданияты.

- Устаттык өнөрү.
- Ата-энелер сиздер үчүн.
- Ой өрүшү-кругозор.

ISBN 978-9967-9416-7-0

©Мадаминов .Г., 2023

УДК 16
ББК 87.4

КИРИШ СӨЗ

Көпчүлүк окуучулар, студенттер билим алуунун, окуунун жолун, иштин көзүн билбегендиктен сабактарга жетише албайт. Алар алгач мугалимди угуп, китепти окуп, түшүнүүнүн жолдору менен ыкмаларын билбейт.

Китеп текстти, энциклопедия ж. б. информациянын башка булактарынан өз алдынча иштеп маалымат алып, ой-жүгүртө албайт. Логикалык ой-жүгүртүүнү талап кылган маселе, көнүгүү, мисал иштөөдө да кыйналат.

Жалпы эле түшүнүү, эстеп калуу, ой-жүгүртүү, корутунду чыгаруу операцияларын жеткиликтүү жакшы жасай албайт, ал эмес такыр эле бул иште кыйналат.

Жакшы окуган окуучуларда өз алдынча билим алуу, өркүндөтүү жолдорун жакшы билбейт. Көбүнчө мугалимдин жетектөөсүндө иштеп үйрөнүп калган. Мен бул проблемаларды көп жылдык педагогикалык тажрыйбамдан байкап жүрчү элем. Айрыкча, 1992-жылдын ЗБМИС-эксперимент иштерди баштап бул проблемаларды мектепте, практика жүзүндө үйрөнүп, аларды түзөтүү жөнүндө окуучулар үчүн кыскача усулдук сунуш, колдонмолорду жаза баштадым. Алардын баарын жаны сабакка – АЭМге бириктирип, резерв сааттардын, ийримдин эсебинен атайын окуучуларга сабак кылып, өтө баштадым.

АЭМ китебибиздин № 3-гимназиянын окуучуларына гана эле эмес район, область, ошондой эле республиканын айрым мектеп окуучуларына да таралып, колдонулуп келүүдө.

Ал китеп бир аз да болсо окуучуларга билим алуунун, окуунун жолу методун үйрөнүүгө жардам берди. Окуучулар жана студенттер билим алуу – бул өзү акыл эмгеги экендигин, ал өзү да чымырканып изденүүнү, эркти, кызыгууну, максат коюп, ага жетүү үчүн тынбай эмгектенүүнүн зарылдыгын ж. б. түшүнүштү. АЭМ китебинде суроо берүү аркылуу билүү, үйрөнүү, китеп окуу жана түшүнүү, өз алдынча билим алуу, окуучулук ишмердүүлүктү уюштуруу, өзүн-өзү тарбиялоо (өзүн-өзү өстүрүү), окуучулук чыгармачыл иштер ж. б. жөнүндө зарыл маалыматтар берилди.

Экзамен, олимпиада, тестке даярданууда ж. б. АЭМ китебинин жакшы жардамы тийгендиги жөнүндө

гимназиянын бүтүрүүчүлөрү, студенттер, областтык, республикалык олимпиаданын жеңүүчүлөрү өз каттарында билдиришүүдө.

Айрыкча жалпы республикалык тестирлоого катышкан окуучуларыбыз АЭМ сабагы жана китеби көп жардам бергендигин айтышты. Буга бир далил 4-5 жылдан бери гимназиябызды бүтүргөн 20-21 окуучунун 18-19у жалпы республикалык тестирлөөдөн жакшы балл алып ЖОЖдордун бюджеттик бөлүмүндө студент болуп калышууда. Мисалы: Тойчуева Айзат (204 балл) КММАнын студенти, Каримова Гулнара (209 балл) КУУнун студенти, Айдарали уулу Эрнест, Абдиназаров Сагын Томск политехникалык университетинин студенти (2013-ж.).

АЭМ китебинде олимпиадага даярдануу жөнүндө да методикалык сунуштар берилген. Ошолорду пайдаланып олимпиадага мыкты даярданган бир топ окуучулар областтык, республикалык олимпиадаларда 1-2-3-орундарды ээлеп келишүүдө. Мисалы: Умарбаева Назгүл республикалык олимпиадада Адам жана Коом сабагынан 1-орун (2003-ж.), Галжигитова Салия тарых сабагынан 2-орун, Мадаминов Ислам тарых сабагынан республикалык олимпиадада 2-орун (2009), Жунусова Умида АЖК сабагынан республикалык олимпиадада 2-орун (2011-ж.), Толубаева Айназ АЖК сабагынан республикалык олимпиадада 1-орун (2012-ж.), Турабаева Мадина орус тили жана адабияты сабагынан республикалык олимпиадада 1-орун (2014-ж.), Мирсайтова Гулчырай биология сабагынан республикалык олимпиадада 1-орун (2014-ж.), Темирова Жанар орус тили жана адабияты сабагынан республикалык олимпиадада 1-орун (2017-ж.), Абдулашым кызы Кайрыниса тарых сабагынан республикалык олимпиадада 3-орун (2017-ж.).

Азимов Азамат тарых сабагынын 1-орун (2022-жыл).
Асралов Бекжан тарых сабагынан республикадан 2-орун (2023-ж.)

Бул жылдардын ичинде АЭМ сабагы мектеп-гимназияларда атайын курс, лекция, ийрим катары да өтүлө баштады.

Гимназияны бүткөн көпчүлүк окуучуларыбыз АЭМ китеби ЖОЖдо студенттерге да билим алууда жакшы жардамы тийип жаткандыгын айтып жазышууда.

Мен бул китепти идеалдаштырып мактанайын дегенден алысмын. Жөн гана окуучуларга жана студенттерге анын тийгизген бир аз пайдасын, таасирин айтып өттүм. Али бул китептин кемчиликтери, өркүндөтүлбөгөн жактары көптүгүн билем. Аны келечекте өзүм жаза албасам окуучуларым улантат деп ойлойм. Азырынча АЭМге болгон талаптарды

эске алып, сегизинчи басылышын анча-мынча өзгөрүү, толуктоолор менен сиздерге сунуштадым. 8-басылышынын өзгөчөлүгү айрым темалар кыскартылып төмөнкү жаңы темалар киргизилди:

1. Жалпы республикалык тестирлөөгө даярдануу;
2. Чет тилдерин өз алдынча оной тез үйрөнүүнүн методикасы
3. Өзүн- өзү ар тараптуу өнүктүрүү
4. Ар бир адамдын өз кругозорун өстүрүү багыттары;
5. Заманбап технологияларды билим алууда пайдалануу
6. Чет өлкөдө билим алуунун сырлары
7. Балдардын жаш курагын эске алып сунуш кылынуучу адабий китептердин тизмеси;
8. Орус жана англис тилдеринен сөздүк запасын өстүрүү боюнча ийримдин программасы.

Менин көз карашымда бул жаңы АЭМ сабагы ар бир окуучунун сабактан жана андан тышкары олимпиада, ЖРТга ийгиликтүү даярданууга, билим алуусуна жардам берет деп ойлоймун.

Анда эмесе, урматтуу окуучулар, студенттер сиздерге билим сапарында ийгилик, эсендик-амандык каалап,

Автор

Бул сабак жөнүндө Москвалык окумуштуу, психология илиминин доктору, профессор А. Н. Прихожан да өз оюн айткан. Төмөндө анын да пикири жазылат.

ОТЗЫВ

На работу Гапыра МАДАМИНОВА: «Культура умственного труда».

Образовательный курс предназначен для учащихся всех классов школы и на соответствующем уровне готовит их к приобретению умений и навыков, а также в более широком смысле – навыков умственной работы.

Обращает на себя внимание широта и целостность охвата материала и его операциональная проработанность. По сути дела перед нами хорошо продуманная и инструментированная система обучения детей разных возрастов соответствующим умениям и навыкам. Такая система необходима сегодня в наших школах. Думается, что было бы целесообразно разработать пособия для учащихся разных классов по указанному курсу и издать их как учебные комплексы (учебник, рабочая тетрадь, справочник, пособие для учителей) для детей – учащихся I–XI классов школы – сельской и городской.

ПРИХОЖАН А. Н.

Доктор психологических наук, ведущий научный сотрудник Психологического института Российской Академии образования, г. Москва

Англиялык профессор Джек Хол Бруктун АЭМкитебине айткан ой-пикири:

«An impressive set of idea which I hope will be appreciated in Kyrgyzstan. It would be good to have it translated to English».

Jack Holbruck. 29.06.2007

«Впечатляющий набор идей, которые, я надеюсь, будут оценены в Кыргызстане. Было бы хорошо перевести ее на английский».

Джек Хол Брук

Лейлек районундагы №3 - Эксперименталдык гимназиянын бүтүрүүчүлөрү Улуу максат - улуу күчтү жаратат

Гимназиянын билим, маданияты, кыялы (Алма элге үнө берсе маданияты)

Гимназиянын билим, маданияты, кыялы

2013 - жылы Кыргыз Республикасындагы Мамлекеттик ас сарайындагы

Кыргыз элинин, Лейлек жердин бактына

Гимназиянын республикалык олимпиадада

Кыргыз элинин, Лейлек жердин бактына
Гимназия билим үйүн ачкапбыз.
Туулаган жердин келечеги үчүн деп,
Билим аттуу чоң сапарга чыкканбыз.

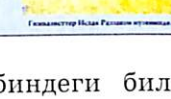
Алма элге үнө берсе маданияты

№3 гимназия

Республикалык олимпиададагы кыргыздар, 2013 -

Гимназиянын билим, маданияты, кыялы

“Акыл эмгегинин маданияты” китебиндеги билим алуунун жолдору, практикалык сунуштар, өз алдынча өнүгүүнүн, иш алып баруунун методикалары гимназисттер үчүн канчалык пайдалуу болгонун сөз менен айтып жеткирүү кыйын. Бирок бул китепти окуп, жашоосунда пайдаланган ар бир гимназист окуучу сөзсүз өзү каалаган тармакта ийгилик жарата алганын көрүүгө болот. Китептин автору Гапыр Мадаминов устатыбыз “Предметтик олимпиаданан биринчи орун алуу оңой, адамгерчиликтин олимпиадасынан биринчи орун алуу эң кыйын. Анткени адамгерчиликтин олимпиадасы өмүр бою уланат, силер адамгерчиликтин олимпиадасынан биринчи орун алгандардан болгула”-деп окуучуларына көп эскертчү. Устатыбыздын сөзүнө амал кылуу менен өзүбүз көргөн жакшылыкты башкаларга да тартуулоо максатында №3-эксперименталдык гимназиябыздын 20 жылдык юбилейине карата “Акыл эмгегинин маданияты” китебин жанылап, кошумча темалар менен чыгарууну туура көрдүк.

Урматуу окурмандар, билимге болгон сапарыңыздар байсалдуу болсун!

Гимназист бүтүрүүчүлөр

I-БӨЛҮМ

АКЫЛ ЭМГЕГИНИН МАДАНИЯТЫ
ЭМНЕ ЖАНА АГА ЖЕТҮҮНҮН АЙРЫМ
ЖОЛДОРУ

Акыл эмгеги бул – билим, интеллект, акыл, ой менен аткарыла турган жумуш.

Ал жумушка – мээ, жүрөк, көз, кулак (сезүү органдары), нерв системасы ж. б. катышат. Баш, мээ көбүрөөк иштейт. Кол, булчуңдар да жазуу, чийүү ж. б. иштерге катышат.

Акыл эмгеги – мектепте окуучулардан (1-класстан) башталып, студент, аспирант, мугалим, инженер, врач, сүрөтчү, акын, композитор, илимпоз, саясатчы ж.б. баары колдонот.

Илим техника өсүп, коомдук прогресс жогорулаган сайын акыл эмгегинин утушу мааниси, түрү көбөйө берет. Келечек бул – акыл эмгегинин заманы десек болот.

АКЫЛ ЭМГЕГИНИН МАДАНИЯТЫ
ЭМНЕЛЕРДЕН ТУРАТ?

- Түшүнүү.
- Көнүл бөлүү.
- Эстеп калуу, эске түшүрүү.
- Ойлоо (анализ, синтез, конкреттештирүү, жалпылоо ж. б.).
- Күзөтүү, салыштыруу.
- Корутунду чыгаруу.
- Оюн жыйынтыктап сүйлөө, кагазга жазуу, билдирүү.
- Түшүндүрө, ынандыра билүү.
- Эсептөө, жазуу, схема, сүрөт, диаграмма, макет ж.б. туура жасай билүү.
- Түшүнүү, ойлоо негизинде туура корутундуга келүү, чечим кабыл алуу, ал чечимди аткарууга өзүнүн ишмердүүлүгүн уюштура билүү жана зарыл болсо башкаларды

да тарта билүү ж. б.

– Булардын ар бирине, турмушка АЖППОК ж. б. баарына илимий көз караш менен кароо.

– Информацияны түрдүү булактардан издеп, таба жана пайдалана билүү.

– Информация булактары:

– Теле-радио, МБСК (гезит), интернет, энциклопедия, сөздүк ж. б. сурама адабияттар, компьютер ж. б. техникалык каражаттар менен иштей билүү.

АЭМ — ТАРБИЯЛООНУ ЭМНЕЛЕРДЕН БАШТА
КЕРЕК?

– Бала кезден (2—3 жаштан) сүйлөө, байкоо маданиятын өстүрүү керек.

– Сүйлөө жогору болсо, ойлоо ошончо өнүгөт.

– Зиректик, сезгичтикке тарбиялоо керек.

– Көрүү, салыштыруу, күзөтүүнү үйрөтүү керек.

– Өз оюн билдирүү, далилдөө, ынандырууга үйрөтүү.

– Сууро берип, жооп алып, жооп бере билүүгө үйрөтүү.

– Башкалар менен акыл, сөз аркылуу тартыша билүүгө үйрөтүү.

– Ойлогонун оозеки жана кагазга жазуу түрүндө берүүгө үйрөтүү.

– Максат, милдет коюп, ошого жетүүнүн жолдорун издеп, план түзүүгө үйрөнүү.

– Түзүлгөн планды аткарууга, аткарылышын анализдөөгө үйрөтүү.

– Башкаларга үйрөтүүгө жана үйрөнүүгө үйрөтүү.

– Өз алдынча ой жүгүртүп, чечим кабыл ала билүүгө үйрөтүү.

– Ар кайсы шартта өзүн-өзү башкара алууга үйрөтүү.

– Түрдүү ишмердүүлүктөрдүн көп түрдүү (кырлуу) ыкмаметоддорун өздөштүрүү.

– Маселени – көп жол менен чечүү.

- Проблеманы көп жол менен чечүү.
- Көп варианттуу ой жүгүртүп, чечим кабыл ала билүү.
- Көп тил билип үйрөнүп, сүйлөөгө аракет кылуу.
- Дүйнөлүк илим-маданият, техника денгээлинен кабардар болуп, ошолорго тете болууга умтулуу.
- Бүгүнкү ишти кылып туруп, келечекти коро билүү же ойлоо.

БИЛИМ АЛУУ МУГАЛИМДИН СӨЗҮНӨН БАШТАЛАТ

Бардык эле сабакта биздин билим алуубуз мугалимдин сөзүнөн башталат. Айрыкча жаны теманы алуу, оздоштүрүү үчүн мугалим түшүндүрүп сүйлөгөндө кунт коюп угуу керек.

Ар бир сабакта, сабактын максаты болот. Ал сабактын мазмунуна карап, мугалим тарабынан белгиленет. Аны мугалим сабактын, жаны теманын башталар алдында окуучуларга жарыялап айтат.

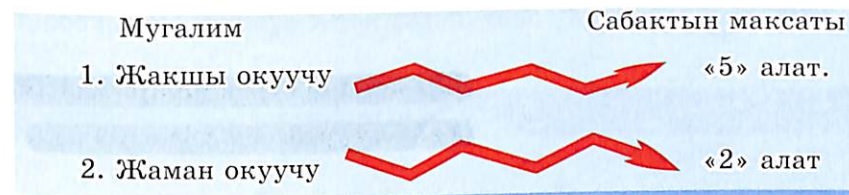
Мисалы: Окуучулар бүгүнкү тема (сабакта) биздин максатыбыз...

Жакшы билим алгысы келген окуучу ошондо тема (сабак) максатын билип алып, оюн топтоп, мугалим менен бирге сабактын акырына чейин эч нерсеге алагды болбой мугалимди оюнда ээрчип сабактын максатына жетип барат.

Башкача айтканда, теманы түшүнүп, билим, көндүм, ыкмаларды оздоштүрүп алат. Доскада мугалим иштеген маселе, мисал, карта, схема таблицкага көңүл коюп, берилип, күзөтүп, түшүнүп оздоштүрүп алат.

Ал окуучу үй тапшырмасын да кыйналбай жасайт. Себеби жакшы түшүнгөн, эртеси сабактан жакшы жооп берип «5» деген баа алат. Ал эми жалкоо окуучу мугалим сабак, тема түшүндүргөндө көңүлү башка жакка алагды болуп олтуруп, теманы түшүнбөй калат. Ал үй тапшырмасын да аткара албайт. Андан кийин кийинки темаларды да түшүнбөй калат. Себеби, темалар, билимдер чынжыр сыяктуу бир-бирине байланышкан бир жерин түшүнбөй калсан, чынжыр үзүлүп калган сыяктуу билимибиз үзүлүп түшүнбөй, билбей калабыз.

№1 Схема: САБАК, ЛЕКЦИЯДА ОКУУЧУ, СТУДЕНТТИН ОЙ-КӨҢҮЛ ГРАФИГИ

Көңүлү башка жакка бурулду (Сабактын максатына мугалимди «ээрчип» барбай калат).

Мугалим сабакты айтып жатканда:

Окуучу:

1. Көңүл топтоп угуу
2. Күзөтүү
3. Уккандарды ойлоо
4. Негизгисин бөлүү
5. Айтылгандарды эстеп калуу
6. Мугалимдин айткандарын «өз экранынан» көрүү (элестетүү)
7. Өз конспект, блокнотуна негизги тизмелерин жазып алуу.

Сабакта өзгөчө көңүл коюп көрүү төмөнкү учурларда керек:

1. Картадан, таблицадан көрсөткөндө.
2. Колу менен, жүзү менен көрсөткөндө өзгөчө кароо керек.
3. Айлана-чөйрөнү, буюмду көрсөткөндө.

СУРОО БЕРҮҮ МАДАНИЯТЫ

Билбегенин сурап билген аалым.

Уялып сурабаган өзүнө заалым.

СУРОО БЕРҮҮНҮН МААНИСИ ЖӨНҮНДӨ

- Суроодон – ойлоо башталат.
- Суроодон – билим калыптанат.
- Суроодон – акыл өсөт.
- Суроодон – терең түшүнөбүз,
- Суроодон – изилдөө болот.
- Суроодон – себеп натыйжа табылат.
- Суроодон – акыл ой сезимибиз машыгып, өсөт.

СУРОО БЕРҮҮ МАДАНИЯТЫ

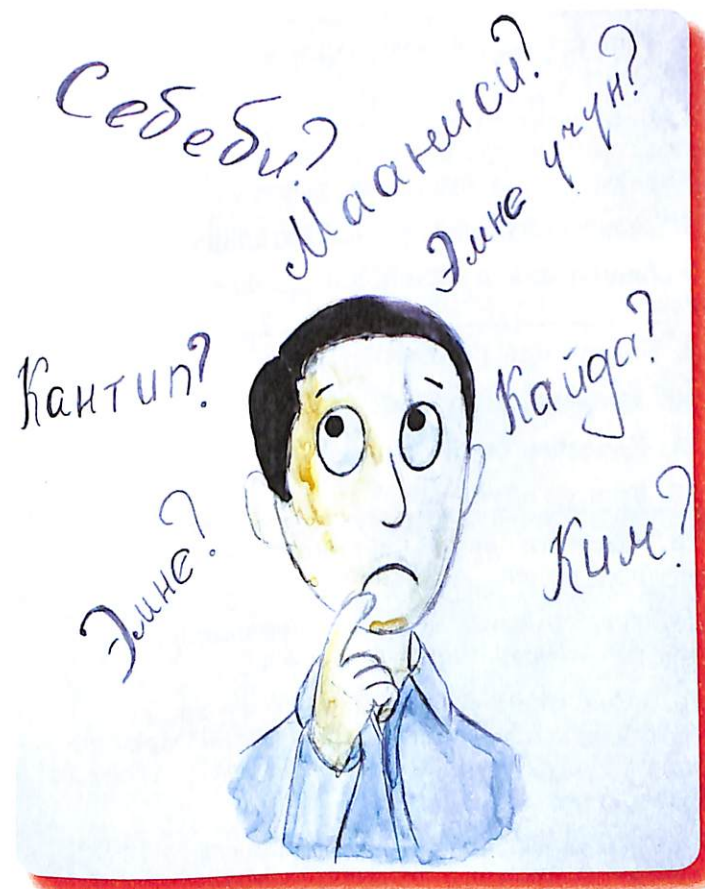
- Суроону: өзүнө, мугалимге, китепке, жолдошуна, атаэнесине, билермандарга берип жооп издөө, суроо берип, жооп алууга үйрөнүү керек,
- Мазмундуу суроо берип үйрөн.
- Суроо-жоопторду жазып жүрсөн да жакшы болот.
- Түшүнбөгөнүңдү сабакта, сабактан кийин сурап ал.
- Сүрөт, схема, таблица, диаграмма жана башкаларга карап, суроо түзө бил.
- Телевизорду көрүп өзүнө-өзүн суроо бер.
- Радиону угуп суроо бер. Гезит, журнал окуп, суроо бер.
- Сабак, лекцияны, мугалим, жолдошун, ата-энен, чон кишилерди угуп, сүйлөшүүдө суроо бер.
- Китеп окуганда сүйлөм, абзацка суроо бер.
- Айлана-чөйрөнү күзөтүп суроо бер.

- Турмушту ойлоп суроо бер.
- Кыйынчылык, кемчилик, ийгиликке жана башкаларга суроо коюп, ойлонуп жооп издеп, таап үйрөн.

БОЛЖОЛДУУ СУРООЛОР

Ким? Эмне? Кайда? Кантип? Эмне үчүн? Кайсы шартта? Кай жактан? Кай жакка? Тарыхы? Келип чыгышы? Себеби? Натыйжасы? Байланышы? Мазмуну? Мааниси? Эмне берет? Эмне берди? Эмне болот? ж.б. (№ 2 схеманы кара.13 -бет)

Суроолор – түшүнүү, билүү, үйрөнүүнүн ачкычы!

II-БӨЛҮМ

КИТЕП ОКУУДА БИЗДИН
КЕМЧИЛИКТЕРИБИЗ ЖАНА АНЫ
ТҮЗӨТҮҮНҮН ЖОЛДОРУ

1. Туура эмес окуйбуз (тамга, мүчө калып кетет).
2. Шашып окуйбуз.
3. Сүйлөм, абзацты окуп, токтоп, ойлонбостон эле окуйбуз.
4. Интонация менен окубайбыз.
5. Түшүнүксүз сөздөрдү сөздүктөн таап, сурап, билбестен окуйбуз.
6. Бир сөздү түшүнбөсөк – сүйлөм түшүнүксүз болот, сүйлөм түшүнүксүз болсо абзац түшүнүксүз болот, абзац түшүнүксүз болсо бүт тема түшүнүксүз болот.
7. Тез окуймун деп, мүчө, тамгаларды таштап кетебиз.
8. Башка жакты ойлоп, алагды болуп окуйбуз. Көнүлүбүз алагды.

9. Чарчап олтуруп окуйбуз.

10. Уйкусурап окуйбуз.

11. Каалабай окуйбуз.

12. Коркуп окуйбуз.

Булардын
натыйжасында
окуган темабызды
түшүнбөйбүз.

13. Китепти окуп баратып акылыбыз менен ойлоп, жүрөгүбүз менен сезбейбиз.

14. Түшүнүксүз, кыйын жерлерине келип зеригип, калганын окубай коёбуз.

15. Сөз байлыгыбыз аз, өтө жарды, ошол үчүн окуганыбызды мээбиз кабыл кылбайт, түшүнбөйбүз. Анткени окуганды түшүнүү үчүн бизде база, илгерки билим, түшүнүк болуусу керек.

16. Татаал сөздөрдү окуй албайбыз.

17. Окуунун көп түрүн билбейбиз:

- а) көз жүгүртүп, тез окуп таанышуу
- б) тез окуу
- в) түшүнүп окуу
- г) ойлонуп, шашпай окуу.

№ 2. Схема. СУРООЛОР АРКЫЛУУ ҮЙРӨНҮҮ,
ТҮШҮНҮҮ.

ЗБМИС-эксперимент

Билбегенин сурап үйрөнгөн аалым.

Уялып сурабаган - өзүнө заалым.

Эскертүү:

1. Ар бир суроого толук, ар тараптан жооп изде.
2. Түрдүү суроолордун жообун логика луу байланыштыр.
3. Ар бир суроодон дагы толуктоочу, тактоочу суроолор чыгара бил.
4. Суроолордун жообун салыштырып анализ-синтез кылып, корутунду чыгара бил.

Себеп натыйжасы? →

Пайда-зияны? →

Түзүлүшү
Мазмуну? →

Багыты? →

Өнүгүү? →

Келечеги? →

Ким? Эмне? →

А Ж П П О Кту
билүү, түшүнүү,
үйрөнүү, изилдөө.← Байланышы?
← Таасири?

← Кай жерде?

← Башталышы?
← Тарыхы?

← Качан?

← Кантип?

← Ким эмне менен?

Зарыл болсо.

5. Жалпы жооп, корутундуна кайра суроо бер. Ошондо терең билесин.

6. Кээ бирде 1-2 суроо менен А Ж П П О К түшүнүктүү болот. Кээде 5-6 суроо менен түшүнүктүү болот. Анда баары суроону берүү зарыл эмес.

Токтогул Сатылганов атындагы
Ош облустук балалар үйү
Токтогул Сатылганов атындагы
Ош облустук балалар үйү
Ошондо терең, ар тараптуу билебиз.

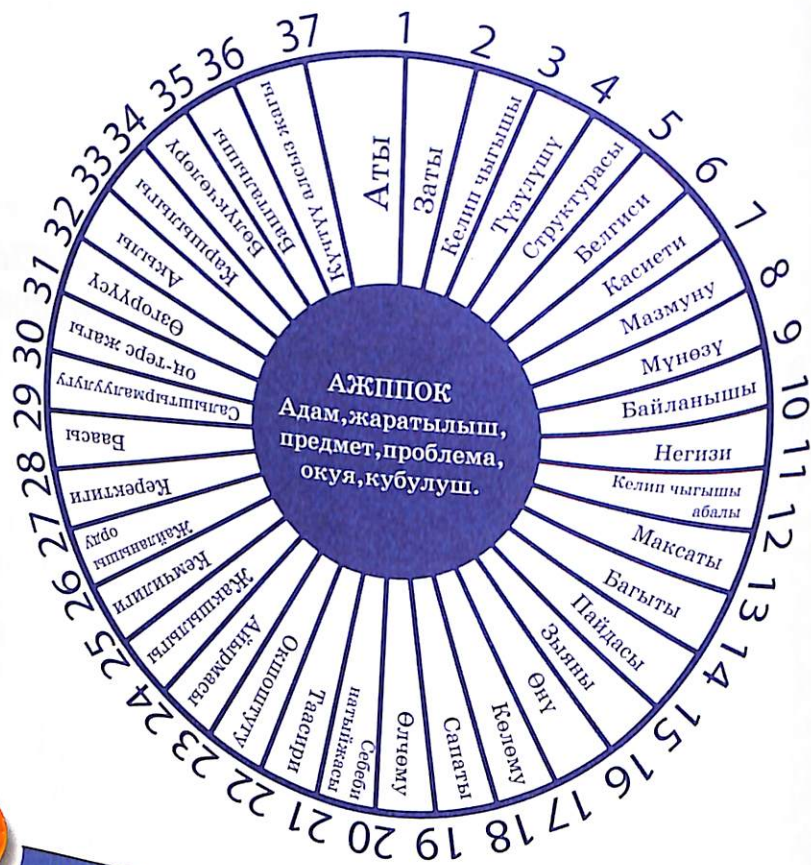
АВОНЕМЕНТ

Токтогул Сатылганов
атындагы

Ош облустук балалар үйү

ИНВ № 485649

№3 Схема. АЖППОКТУ КӨРҮП, БИЛИП, ТҮШҮНҮП, ӨЗДӨШТҮРҮҮ, ҮЙРӨНҮҮ

Эскертүү: Угуп, көрүп, окуганда АЖППОКТУ ушул сапаттарын издеп тап.

- д) Талкуулап окуу
- е) Ролдоштуруп окуу
- ж) Суроо берип окуу ж. б. билбейбиз
- з) Талдап окуу
- к) Тандап, терип окуу
- л) Обзор окуу
- м) Ичинен окуу
- н) Сыртынан окуу (үн менен)

- 19. Абзац, тыныш белгилерине карап, маани берип окубайбыз.
- 20. Салмактуу окубайбыз.
- 21. Өзүбүзгө, өзүбүз жеткирип окубайбыз.
- 22. Окуу техникасын билбейбиз. Окуу техникабыз нормага (талапка) жооп бербейт. (Окуу техникасынын нормасы, 85-бет).
- 23. Так, даана, жеткиликтүү, таасирлүү окубайбыз.
- 24. Өзүбүз окуганыбызды өзүбүз жакшы укпайбыз.
- 25. Суроо берип суроого жооп берип, издеп окубайбыз.
- 26. Колго калем алып, негизгисин бөлүп, астын сызып окубайбыз.
- 27. Логикалык басымды туура коюп, окубайбыз.

УБАКЫТТЫ КИТЕП ОКУУ МЕНЕН ӨТКӨРҮҮ ПАЙДАЛУУ

Убакытты китеп окуу менен өткөрүү пайдалуу экендигин баарыбыз тең эле угуп келебиз. Бирок күнүнө 20-30 мүнөттү китепке арнап коюуга моюнубуз жар бербей келет. Азыр китеп окуу кандай пайдаларды алып келерин анык билип алуунуз күндөрүңүздү китеп окуу менен кооздоого жол ачат деп ишенебиз.

1. Китеп окуу стрессти азайтат. Сейилдөө, музыка угуу стресстен арылтат. Башыңызды чыңалткан бул оорчулукту жоюу китеп окуу менен андан да жеңил болорун Сассекс университетинин (University of Sussex) окумуштуулары аныкташкан. Андай абалда китеп окуу, музыка угуу жана сейилдөөгө караганда стресс абалынан 2-3 эсе тез арылтат. Демек, китеп окуу стресстен чыгуунун эң натыйжалуу жолу.

2. Уйкусуздуктан арылтат. Китеп окуу - эс алуунун жана уйкуга жакшы камынуунун эң жакшы багыттоочусу. Уйку алдында телефон карап жатууда жана телевизор көрүүдө алардан чыккан ачык түстөр уйкуну качырып, мээге жакшы уктоо программасын түзүүгө жолтоо болот. Ал эми уйку алдында пайдалуу китеп окуу мээни тынчтандырып, жакшы ойлорду топтоп алуу менен уйкуга кетүүгө шарт түзөт.

3. Акылыңызга акыл кошот. Китеп окуу маалында биз башкы каармандын кубаныч-кайгысын өзүбүздө жашатып, ага айланып кеткендей абалда болобуз. Көркөм чыгармаларды окуу менен адам жашоону, айланасындагыларды туура түшүнүүгө калыптанат.

4. Мээнин иштөөсүн жакшыртат. Эмори университетинин окумуштуулары китеп окугандан кийин адамдын интеллекти канча бир денгээлге жогоруларын далилдешкен. Ал изилдөөчүлөр окуу менен мээнин нерв байланыштарынын саны физиологиялык денгээлде кобөйөрүн аныкташкан.

5. Депрессияны айыктырат. Китеп окуу депрессияны айыктыруу үчүн жакшы ыкма экендиги окумуштуулар тарабынан аныкталган. Оор абалдан кутулууда бир жыл бою китеп окуу менен алек болгон оорулуулардын абалы китеп окубай дарыланган оорулууларга салыштырмалуу кыйла жакшыргандыгын практика көргөзгөн.

6. Китеп окуу менен кызыктуу адамга айланасыз. Жогорку интеллектуалдык денгээл сизди айлананызга кызыктуу кылып көрсөтөт. Андан улам айлананыздагылар талкууларда, таанышууларда, баарлашууларда сизге ишеним артып, сизге карата жакшы ойдо калышат.

7. Китеп окуу жашоого максат коюуга көмөктөшөт. Адам китепти канчалык көп окуса, ошончолук жакшы каармандарга окшошууга аракет кылып, жашоосун китептегидей кызыктуу кылып жашоого умтулат. Ошондой эле көп окуган адам максаттарды так коё билүү менен бирге кыйынчылыктардан оной кутула алат жана сүйүүгө бай келет.

8. Көп окуган адам жигердүү жашоо образына ээ болот. Коомдук жана маданий органдардын жигердүү катышуучулары жашоосунда абдан китепкөй адамдар экендиги аныкталган.

9. Эс тутумду жана ой жүгүртүүнү жакшыртат. Адам китеп окуган сайын жаны маалыматтарды алуу жана эске тутууга аракет кылуу менен мээсин машыктырган болот. Бул китепти үндү сыртка чыгарып окуу менен ого бетер бекемделет. Андан улам угуп гана коюучуларга салыштырма-луу окуган жана көп жазган адамдардын эс тутуму жакшы, ой жүгүртүүсү тез болот. Андыктан көп окугандан эч качан качпаныз.

10. Сөз байлыгыңызды кеңейтет. Китеп окуу маалында окурман көптөгөн жаңы сөздөрдү кезиктирет. Натыйжада аны сөздүктөрдөн карап сөз корун кеңейтет. Эч болбоду де-

генде анча түшүнө бербей жүргөн сөзүнүн маанисин тереңден билип алат. Билип алган сөздөр менен адам сөз байлыгын гана кеңейтпестен, билимин да бекемдеген болот.

11. Китеп окуу, жазуу шыгыңызды арттырат. Китеп окуунун сыйкырынан адам кантип автордун жазуу стилин өзүнө өздөштүрүп алганын байкабай калат. Маселен, бирөөгө кат жазууда жакшы көргөн авторунуздун чыгармасындагы өзгөчөлүктөрдү өзүнүздүкү сыяктуу эркин колдонуп калган болосуз.

12. Китепкөйлөрдүн күч-кубаты туруктуу болот. Китеп окубаган жана аз окугандарга салыштырмалуу күн сайын китеп окууну адатка айландыргандар физикалык оорчулуктарды оной көтөрүшөт. Ошондуктан машыгуу залында оор көнүгүүлөрдү жеңил жана узакка аткара алышат.

13. Ачык-айрым болууга жардам берет. Китеп окуган адамдардын идеяга бай экенин байкап эле жүрсөңүз керек. Ырас эле китеп жаңы идеялардын булагы болуп саналат. Ошондуктан көп окуган адамдар кичинекейден чоң идея табууга жөндөмдүү келишип, кенешчилерге анча муктаж болушпайт.

14. Чет тилин тез өздөштүрүүгө жардам берет. Дайыма китеп окуган адамдар жаңы нерсени тез түшүнө алышат. Ошондуктан китеп менен дос болгон адамдар чет тилин үйрөнүүдө кыйналышпайт.

15. Альцгеймер оорусунун алдын алат. Альцгеймер – эс тутумдун кескин жоголушуна алып келген коркунучтуу оору. Бул оорунун китепти көп окуу менен алдын алса болот. Мээ да башка органдар сыяктуу эле мындай коркунучтуу оорулардан коргонууга муктаж. Андыктан бул абалдан сактанууда китеп окуу эң идеалдуу жол болуп саналат.

16. Бирге китеп окуу ата-эне менен баланы жакындатат. Психологдор бала менен бирге китеп окуу аны менен болгон жакындыкты кыйла жакшыртарын байкашкан. Баланыз менен мамилеңиз мээрим, сүйүү сезимдери менен жакындоменен кааласаныз, анда аны менен ойноо, телевизор көрүү сыяктуу аракеттеринизди бирге китеп окууга алмаштырыңыз.

17. Каржылык абалды оңдойт. Статистикага таянсак, китеп окуу мүмкүнчүлүгүн пайдаланбаган адамдар 43 пайызды түзүп, натыйжада алар жакырчылыкта күн кечирип келишет. Ал эми каржылык абалды жакшыртууга жол көрсөткөн китептерди окуган адамдарда каржы маселеси аз экендиги маалым.

18. Китепти көп окуган балдар окууда жетишкендиктерге көп ээ болушат. Китепти көп окуган жана окуудан ырахат алган окуучулар мектепте артыкчылыктарга ээ болушат. Ошондуктан мындай окуучулар гуманитардык сабактардан гана эмес, илимдердин падышасы болгон математика сабагын кызыгуу менен окуп, оной оздоштуро алышат.

19. Жакшы маектешке айлантат. Башкалардын окуяларын окуу менен адам өзүнүн жашоосу тууралуу кызыктуу кылып айтууга үйрөнөт. Ошол эле маалда айтууга кызыктуу жана айтып убакыт коротпой турган нерселерди иргеп алат. Айткандарыңыз канчалык кызыктуу болсо, ошончолук кызыктуу маектешке айланасыз да, айлананызга сизге ишенген адамдарды топтой аласыз.

20. Китеп ааламдагы жакшы нерселерди көргөзөт. Ыктыярчылар жана кайрымдуулук иш-чаралары менен алектенгендердин негизги курамын жигердүү китеп окуучулар түзүшөт. Анткени алар бардык жерден жакшы нерсени таап көрө алышат, жагымсыз абалдардан качышпайт жана жардам берүүдөн аянышпайт. Ошондой эле ал адамдар мындай көз карашты башкаларга жуктурууга аракеттенишет.

Булак: Insan.kg

ЗБМИС-эксперимент

КИТЕП ТЕКСТТИН АНАЛИЗДӨӨ

Биз ар нерсени анализ кылсак, ошондо ал нерсе (АЖШПОК) жөнүндө толук билим, түшүнүк алып, терең ар тараптуу үйрөнөбүз. Түшүнбөгөн жерлерин да түшүнүп алабыз, көпкө чейин эсибизде калат. Анализ – бир бүтүн системаны оюбузду айрым бөлүктөргө бөлүп, ар бирин өзүнчө ойлоп, талдап үйрөнүп чыгуу.

1. Структурага карап анализдөө:

- (Структуралык анализ)
- Тема, бөлүм, бөлүк
- Подтема (кичи тема)
- Бет
- Абзац
- Сүйлөм (ээ, баяндооч)

- Сөз (термин)
- Суроо, тапшырма
- Кыйналсак ар бирин өзүнчө үйрөнүп, андан кийин бириктирүү мүмкүн.

Китеп тексттин анализдөө:

- Тексттин стилине, тибине да ылайык болуусу мүмкүн.
Мисалы:

- Илимий стиль,
- Көркөм стиль ж. б.

2. Мазмунуна карап анализдөө.

- Баш сөзү (киришүү)
- Негизги бөлүгү (ой мазмуну)
- Абал (алгачкы)
- Карама-каршылык.
- Себеп-натыйжа.
- Окуянын кубулуштун өнүгүшү
- Өнүгүүгө: а) тоскоолдук, б) өбөлгө, в) жардам
- Оң, терс таасир, (оң-терс) каарман. Алардын натыйжасы.
- Группалар, топтор (оң-терс) алардын мазмуну, максаты, милдети ж. б.
- Табигый шарт
- Мааниси, таасири
- Формула, эреже, закон, ырааттуулук, далил, башталыш.
- Мисалы:
- Жылдар, мамлекет, жер-суу аттары, адамдар, элдер.
- Негизги факторлор, таасир.
- Ички-сырткы байланыштар.
- Касиети
- Орду, убакыт, мезгили, жайланышы.
- Окуянын себепчиси, башчысы,

- Окуя, кубулуштун: Башталышы, өнүгүшү, акыры, натыйжа, мааниси.

- Белгилүү инсандар, алардын ролу.

1. Негизги түшүнүк, 2. Аныктама. 3. Билдирүү. 4. Корутундулар ж.б. мына ушуларга бөлүп үйрөнүп, ойлоп, кайра бириктирип, корутунду чыгарсак теманы терең өздөштүрө алабыз.

КИТЕП ОКУУ ЖӨНҮНДӨ

1. Өзүңдү даярдап, көңүлүңдү жай кылып, чарчап, чаалыкпай туруп оку.

2. Ачык маанай менен.

3. Негизгисин бөлүп ал!

4. Түшүнүксүз жерлерин кайра-кайра 5-7 жолу оку, анализ кыл.

5. Ойлонуп оку - далилдеп оку.

6. Окуп ойлон - сындап оку.

7. Жазып оку - чындап оку.

8. Сүйлөп оку - сыйлап оку.

9. Сүрөт, схема тартып оку.

10. Бөлүк, бөлүк менен оку.

11. Башынды китептен көтөрүп, окуганын жөнүндө ой жүгүртүп, илгерки билгендерин менен байланыштыр.

12. Суроо берип, жооп таап оку.

13. Каалоо менен, кызыгып оку.

14. Тамга, сөзү, мүчөнү туура оку.

15. Талкуулап оку.

16. Китепти жаап, окуганыңды сүйлө, өзүңө-өзүң айтып бер.

17. Татаал бөлүгүнү көбүрөөк сыртында интонация, пауза, басым менен оку.

18. Ролдоштуруп оку.

19. Түшүнбөгөн сөздөрүңдү белгиле, сөздүктөн маанисин

таап, билип анан калганын оку.

20. Окуган темаң жөнүндө кыялданып бирөөгө айтып берип, оку.

21. Эс алып токтотуп, өзүңдү тажатпай оку.

22. Абзац, бетти окуп, түшүнүп, анан башка бөлүгүнө өт.

23. Негизги эмес бөлүгү, сөздөрдү таштап оку.

24. Эң негизги жерлерин жазып, астын сызып оку.

25. Тез, түшүнүктүү, туура даана оку. Ошого жетиш.

26. Көркөм оку.

27. Негизги ой, окуя, эреже, законду таап, калем менен

астын сызып, түшүнүп, мисалдарын, корутунду сунуштарын таап оку.

29. Башы, ортосу акырына дейре оку. (Динамикалуу окуу).

30. Тема, бет, абзац канчалык кыйын болсо, ойлонуп шашпай окуу керек. Татаал бөлүгүн 5-10 жолу, оной бөлүгүн 1-2 жолу оку.

31. Кээде бир сүйлөмдүн да ар бир сөзүн ойлоп, түшүнүп, андан кийин калган сөзүн окууга туура келет.

32. Ойлоп, сүйлөп, конспектилеп окууга үйрөнүү.

КИТЕП ОКУГАНДАР ТУУРАЛУУ

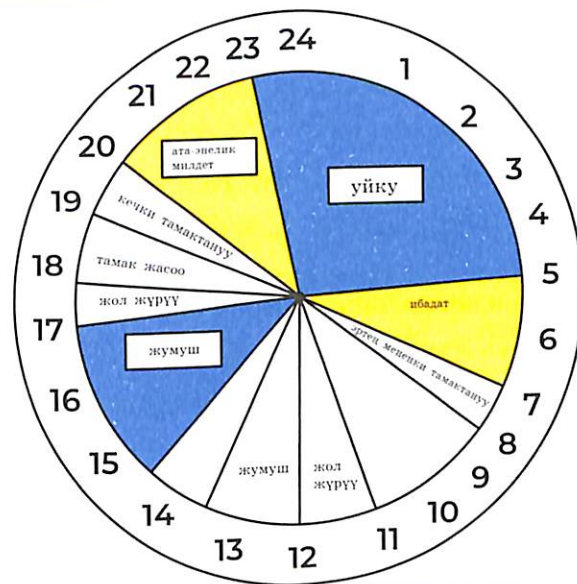
КЫЗЫКТАР

Биз көптөгөн маалыматтарды басма символдору аркылуу алабыз. Ал эми телевидение жана интернет пайда боло электе китеп жападан жалгыз маалымат булагы катарында колдонулчу. Окуганды сүйгөндөр үчүн назарыңыздарга кызыктуу фактыларды сунуштайбыз.

1. М. Горький төрт жүз сөздү бир минута ылдамдыкта окуган.
2. Сталин күнүнө эң аз дегенде 400 барак китеп окучу дешет.
3. Т. Эдисон 2-3 сапты дароо бирге окуп, ар бир бетиндеги тексти эстеп калчу. Ал ыкылас коюп, ойду бир жерге топтогонду үйрөнгөн.
4. Ыкчам окуганда караганда жай окуганда көз тез чарчайт.
5. Адамдардын 95% өтө жай окушат - минутасына 180-220 сөз окушат.
6. Көптөгөн окурмандар сексенинчи бетке чейин окугандан кийин кызыгы кете баштайт.
7. Бир саат окугандан кийин 57 мүнөткө келгенде адамдын көзү чарчай баштайт, ага чейин тынч гана абалда болот.
8. Бальзак жарым саатта эки жүз барак окуган.
9. Китеп окуганда көздөр ар кайсы тамгаларды карап жатып, ар түрдүү элестерди көрөт. Бирок, аларды мээ бир сүрөткө бириктирет.
10. Э. Гаон өзү окуган 2500 китепти так жатка айтып берчү.
11. Орточо китеп окуу тажрыйбасы бар адам китеп окуганда 12-16 сабына келгенде бир тыныгуу жасайт, ыкчам окугандар 2-4 сапта бир тыныгат.
12. Н.А. Рубакин 250 миң китеп окуган.
13. Мектеп окуучулары бир сап окуганда 20 регрессивдүү кыймыл жасашат, ал эми студенттер -15
14. Наполеон бир минутада эки жүз сөз ылдамдыкта окуган.
15. Адам китеп окуп жатканда көздөрү ар тарапты карай берет.
16. Кыргызстанда эң көп китеп окугандардын катарында Чубак ажы да бар. Ал киши, эгер адабий чыгарма окуса күнүнө 500 бетке чейин окуйт.

Булак: Kabar Ordo

24 саатты продуктивдүү пайдалануу

1. Муктаждык:

- уйку
- тамак
- жол
- аякаткана

2. Милдеттерибиз:

- ата-эне
- аял
- мусулман сабыр граждандык милдет

3. Жоопкерчиликтер:

- жумуш
- мектеп

4. Максаттар:

- китеп окуу
- спорт

АЭМ/Устаттык өнөрү онлайн курсунун бүтүрүүчүсү
Адамбаева Мейликан Абдуганпаровна чийген схема

КИТЕПТИ ТУУРА ОКУУДА ТӨМӨНКҮЛӨРГӨ МААНИ БЕРҮҮ ЗАРЫЛ:

1. Окуу техникасын туура өздөштүрүү:

- А) Логикалык басым коё билүү.
- Б) Кыска жана узак пауза менен окуу.
- В) Үндү акырындатуу жана жогорулатуу.
- Г) Окуунун ыргагы, темпин, ылдамдыгын туура колдоно билүү.
- Д) Тексттин өзгөчө маанилүү татаал бөлүгү, абзац, ой, сөздөрдү токтоо, салмактуу басым менен түшүнгүчө кайра-кайра окуу.
- Е) Окугандарын түрдүү жол менен айтуу.

- Толук

- Кыска

- Тандоо

- Комментариялоо менен айтып бере алуу.

1. Татаал, зарыл, маанилүү бөлүгүн айтып бере билүү.
2. Текстти кабыл алуу.
3. Тексттин маанилүү бөлүгүн бөлүп алуу, астын сызуу.
4. Окуган текст, боюнча жөнөкөй жана кенири (татаал) план түзүү.
5. Жалпы жана кенири талдоо жасоо.
6. Китеп текстти боюнча тезис, конспект түзө билүү.
7. Тексттин маанисин ачып берүүнү, теманын акырындагы суроо-тапшырмаларды аткаруу.
8. Текст тапшырма боюнча пикир, рецензия, эссе, дилбаян жазууга жетишүү.
9. Окуган текстти кайра айтып берүү.
10. Текст боюнча оозеки-жазуу түрүндө суроо-тапшырмаларды аткара алуу.
11. Сюжет жана композиция боюнча талдоо.
12. Окуганыңдын негизги мазмунун түшүнүү жана анын үстүнөн ой жүгүртө алуу.
13. Тексттеги ойду түшүнүү менен окуу андагы негизги ойду таап, айта алуу.
14. Текстке суроо коюп, ага өзү кайра жооп таба билүү.

2. Тексттин татаал бөлүгүн түшүнүү жолу:

Китеп текстинин айрым бөлүгү, бир абзац же сүйлөм, эреже, теорема, аныктама түшүнүксүз болуп калат. Ошондой эле математика, физика ж.б. сабактардан маселенин шарты түшүнүксүз болот.

Мында:

1. Ошол бөлүгүн шашпай 4–5 жолу кайра-кайра окуп, ойлонуу керек.
2. Дагы эле түшүнбөсөк анда «суроолор аркылуу түшүнүү методун» пайдалануу зарыл. Ал үчүн түшүнүксүз абзац, сүйлөм, эреже ж.б. окуп кайра өзүнө суроо беребиз. Суроонун жообун ошол абзац, сүйлөм, эреженин өзүнөн

издейбиз. Эгер туура жооп тапсак, демек биз түшүндүк.

3. Эгер дагы эле түшүнбөсөк анда ошол түшүнүксүз абзац, сүйлөм, эрежени:

А) башталышынан – аягына.

Б) аягынан – башталышына суроо беребиз.

Анда да түшүнүксүз болсо сүйлөм, эреженин башынан жарымына, жарымынан 2 башына суроо берип, жооп издейбиз. Бул метод татаал текстти, сүйлөмдү бөлүктөргө бөлүп, мыкты түшүнүүгө жардам берет. Жакшы эстеп калууга да пайдасы тиет. (Тапшырма: мына ушуларды китеп текстти менен жасап үйрөн).

КИТЕП ТЕКСТТИНИН СТИЛИ БОЮНЧА ОКУП, ТҮШҮНҮҮ

Китепти окуп түшүнүү, китеп текстти менен жакшы иштөө үчүн биз, окумакчы болгон китеп текстинин стилин аныктап, билүүбүз керек. Алар:

1. Көркөм стил
2. Илимий стил
3. Публицистикалык стил.
4. Иш кагаздар стили болуп бөлүнөт.

Булардын ар бириндеги тексттин түзүлүшү, формасы, мазмуну ар түрдүү болгондуктан, аларды окуп түшүнүү, өздөштүрүү да ар түрдүү метод менен болушу мүмкүн.

Көркөм стил (жомок, аңгеме, очерк, повесть, роман).

Ал өзү төмөнкүлөрдөн турат:

1. Окуя
2. Көрүнүш
3. Каармандарды көркөм баяндоо
4. Сюжет
5. Пейзаж
6. Сүрөттөө
7. Окуялардын башталышы
8. Өнүгүшү
9. Себеп-натыйжасы
10. Кульминациясы
11. Композициясы
12. Мааниси

Көркөм стилдеги текст менен иштегенде ушулардын ар бирин таап, маани берип, өздөштүрсөк жакшы болот.

* Эпиграф	* Сюжет
* Пролог	* Эпилог
* Кульминация	

ИЛИМИЙ СТИЛ

(Окуу китептери, монографиялар, рефераттар, докладдардын тексттери, энциклопедиялар ж. б. илимий чыгармалар, эмгектер кирет).

Илимий стилдеги тексттерди окуп өздөштүрүүдө анын композициялык түзүлүшүн билип, ошолорду таап өздөштүрүү теманы тез түшүнүүгө жардам берет.

Ар бир илимий тексттен төмөнкү композициялык түзүлүштөрүн табуу керек:

1. Тема-текстке коюлган ат
2. Негизи ой (тезис)
3. Аргумент, факт, далил, мисал, корутунду.

Айрым чон темаларда бир нече негизги ой (тезис), аргумент, факт, корутунду тизмеги болушу мүмкүн. Демек, биз ошол (тезис (негизги ой), аргумент, корутунду ж. б.) чынжырларын издеп, таап, байланыштырып баруубуз, текст боюнча чон, жалпы тезис, аргумент, корутунду, тыянак чыгара билүүбүз зарыл. Биз көркөм стилдеги же илимий стилдеги текст менен иштегенде ар бирине мүнөздүү болгон тил каражаттарын алардын өзгөчөлүктөрүн баамдап билишибиз керек.

Мында тексттеги сүйлөмдөрдүн ички маанилик байланышын сүйлөмдөрдү байланыштыруучу каражаттарды: ээрчишүү, ыкташуу аркылуу сөздөрдүн, сүйлөмдөрдүн байланышын табуу зарыл.

Көркөм стилдеги текстте баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү, диалог, көркөм сөз каражаттары, кыялдануу, ички сезимди, психологиялык, эмоционалдык абалдар көп берилет. Ошондой болсо да көркөм стилдеги тексттин да негизи, идеясы, багыты, максаты болот, ошону таба билүү керек. Ал эми илимий стилде тезис, гипотеза, аргумент, факт, далил, мисал, тажрыйба, анализ, синтез, тыянак ж.б. илимий теориялык термин-түшүнүктөр менен так, даана, логикалуу, ырааттуу сөздөр менен берилет.

Илимий стилде негизги идея теориялык жобо көз караштар аныктама, эреже, теорема, формула, бирдик, маселе, таблица, график, цифралар, салыштыруулар, тажрыйбалардын анализи, корутундулар, тыянактар илимдин тармагына ылайык терминдер менен ырааттуу, логикалуу, локаникалуу түрдө берилет.

Илимий стилдеги тексттерди оңой өздөштүрүү үчүн төмөнкүлөр сунуш кылынат:

1. Ал тексттин темасы, кичи темалары, планын алып, тексти окугандан илгери мында эмне жөнүндө сөз болоорун ойлоо керек. Андан кийин текстке көз жүгүртүп таанышып чыгып (баштан аяк) андагы негизги идея, тезисти таап ошонун айланасына аргумент, факт, далил, тажрыйба, эсептөө, салыштыруу, корутунду, тыянактарды тизип чыгуу туура болот.

Бул логикалык ырааттуулук менен бир бүтүн кылып берилсе тема толук жана жакшы өздөштүрүлөт. Окуучу жана студенттер илимий стилдеги текст менен иштегенде мына ушуларды жасоого машыгып үйрөнсө бир топ илимий эмгектерди да ыкчам, тез, сапаттуу өздөштүрүп алат.

Көркөм стилге салыштырмалуу илимий стилдеги тексттер татаал, түшүнүү кыйын экендиги баарына белгилүү. Эгер көркөм чыгарманы 1-2 окусаң түшүнүктүү болсо, илимий эмгекти ойлонуп, 4-5 жолу окууга туура келет. Айрым татаал болгон, абзацтарды, эреже, аныктамаларын болсо 5-10 жолу кайра-кайра окуп шашпай, ойлонуп өздөштүрүүгө, түшүнүүгө туура келет.

Ошол себептүү илимий стилдеги текст менен иштерде акыл-эсти сергек кылып, көңүлдү бир жерге топтоп, колго калем алып, негизинин астын сызып, ой жүгүртүп, өжөрлөнүп умтулуп иштөө керек.

ОКУП УККАНДА НЕГИЗГИСИН БӨЛҮП АЛУУ

Көбүнчө окуучулар теманы окуп укканда түшүнбөй калуусунун себеби – негизгиси эмне (кайсы) аны кантип бөлүп алат, эстеп калат ж.б. ошолорду билбейт. Ошол себептүү темага түшүнбөйт, кыйналат.

Негизгисин бөлө албаган окуучу баарын бирдей: бир четтен түшүнбөй окуп, угуп, эстеп калууга аракет кылат. Аны мээ кабыл албайт.

Түшүнбөй ачууланып таштап коёт. Окуудан тажап көңүлү калат, билими тайкы, кругозору тар, рухий жарды адам болуп калышы мүмкүн.

Демек, биз билим алууда эң алгач негизгиси эмне, аны кантип таап, бөлүп алабыз ж. б. мына ушуларды билүүбүз зарыл.

Негизинин мүнөздүү белгилери:

Негизи – бул ошол теманын мазмун, маанисин, себеп-натыйжасын, мүнөзүн, ачып берген башкы ой, идея, эреже, закон, окуя, корутунду ж. б.

Ага төмөнкүлөр кирет:

1. Эреже, закон, теорема, аныктама, формула.
2. Себеп, өбөлгө.
3. Касиети, белгиси, өлчөмү.
4. Окшоштугу, айырмасы.
5. Карама-каршылыгы.
6. Байланышы.
7. Окуя, кубулуш процесстин – башталышы, жүрүшү, багыты, натыйжасы.
8. Аты, заты, түзүлүшү. Составдык бөлүктөрү.
9. Жылы, мезгили, салмагы, өлчөмү, саны, көлөмү.
10. Таасири.
11. Баш каармандын максаты, мүнөзү, проблемалары ж.б.
12. Мисалдар, далилдер.
13. Корутунду, жыйынтык.
14. Түзүлүшү, бир бүтүндү түзгөн бөлүктөрү.

Негизинин түрлөрү

1. Ар бир теманын жалпы негизи, өзөгү.
2. Бөлүмдөрүнүн негизи.
3. Кичи темаларынын (под тема) негизи.
4. Беттин, барактын негизи.
5. Абзацтын негизи.
6. Сүйлөмдүн негизи.
7. Сөздүн негизи.

Дагы бир түрү

Башкысы, негизин кантип бөлүп алабыз?

1. Эмне жөнүндө сөз болоорун теманы окуп, ойлон.

2. Кириш сөз, бөлүмдөрү, подтема, беттери, эреже, закондору менен окуп (көз жүгүртүп) акырына чейин таанышып

чык. Акырына чейин таанышып чыгуу өтө маанилүү. Себеби АЖППОКту толук көрүп, таанышсак ошондо негизги мазмуну жөнүндө түшүнүк ой пайда боло баштайт. Көбүнчө окуучулар тема менен толук таанышпай, 1 бетти, 1 абзацты өзүн зордоп, эптеп окуйт, түшүнбөйт, анан таштап коёт.

Ошол себептүү түшүнбөсөк да бир ирет таанышуу үчүн толук көз жүгүртүп окуп чыгуу (таанышуу) керек. Ошондо алгач негизи бөлүнө баштайт. Теманын бөлүмдөрүн, бөлүктөрүн таанышып билүү (атын) – бул өзү негизгисин бөлүүнүн, түшүнүүнүн башталышы.

Түшүнүү – бул өзү негизин бөлүү

3. Таанышкандан кийин, баш көтөрүп ойлон, эмнелер жөнүндө сөз болот экен? Кайсы кичи тема, маселе, проблема, окуялар айтылат экен? Кайсы ырааттуулукта, тартипте?

4. Башталышы, ортосу, акырында эмне болот экен? (Көбүнчө окуучулар теманын акырын окубайт). Анын себеби мааниси.

5. Издеп тап. Алардын астын сызып, белгилеп, оюнда кайтала. Керек болсо ар бирин анализ-синтез кыл.

6. Эми китеп темадан баш көтөрүп, өзүнчө кайталап, ой жүгүртүп, айтылгандардын өз ара байланышын ырааттуулугун аныкта, тап! Аларды суроолор аркылуу издеп тап. (Ким? Эмне? Качан? Кантип? ж.б.) Аны кайтала. Илгери көргөн, билгендерин менен байланыштыр. Корутунду чыгар.

– Эми ошол таап, бөлүп алган негизгилерин конспект деп- терине, блокнотуна ырааттуу жазып ал, системага сал. Керек болсо схема түз.

– Жаттап, эстеп калуу зарыл болгон бөлүгүн «Оной, тез, бекем жаттоо» жолдорун пайдаланып, жаттап ал, эсте сакта.

– Эгер сен ошол бөлүп алган негизги бөлүгүн бирөөгө айтып берсен, же өзүңө-өзүң айтып, жазып, жасап, кайталасан бекем түшүнөсүң жана көпкө чейин эсинде калат.

– Негизгисин түшүнүү, эстеп калуунун дагы бир

жакшы жолу – бул ошол издеп тапкан негиздеринди – себеп-натыйжа ырааты менен, логикалык жайланыштырып (оюнда же кагазга жазып системага салуу)

– Темада негизгисин бөлүү, түшүнүүдө АЖППОК системасын пайдалан. Негизи – бул темадагы өзөк, негизги ой, түшүнүк, окуя, кубулуш, аттар, жылдар, эрежелер, корутунду, жанылык, сунуш.

Мына ошентип ар бир тема, сабакта негизгисин издөө, табуу, аларды системага салуу аркылуу сен теманы түшүнүп, билип аласың, өздөштүрөсүң.

Ошондо сенин билимиң бышык, бекем болот.

Тексти окуп, негизгисин бөлүп алууга мисалдар

1) Кыргыз адабияты

«Молдо Кылычтын өмүр баяны, чыгармачылык таржымалын толугу менен тактап аныктап көрсөтүү мүмкүн эмес. Анткени алар жөнүндө өз учурунда жазылып калган эч нерсе жок. Бирок ошого карабастан кыргыз маданиятынын тарыхында Молдо Кылычтын ысмын өлбөс адамдардын катарына койгон окуя, бул 1911-жылы Казан шаарында жарыкка чыккан «Кысаи Зилзала» деген ыр казалы. – Бул кыргыз тилинде китеп болуп чыккан биринчи көркөм чыгарма. Аны жазган жараткан кишиси, автору белгилүү биринчи көркөм чыгарма. Ошондуктан, дал ушул учурдан тартып кыргыз жазма адабияты өз тарыхын баштайт, аны биринчи баштаган Молдо Кылыч дешке толук негиз бар».

Тексте 88 сөз болчу, анын негизгисин бөлүп алганыбызда 27 сөз калды башкача айтканда 61 сөзгө кыскарды.

Тексттин кыскартылган варианты:

«Молдо Кылычтын 1911-жылы Казан шаарында чыккан

«Кысаи Зилзала» ыр казалы кыргыз тилинде китеп болуп

чыккан биринчи чыгарма. Ушул учурдан кыргыз жазма тарыхы башталып, баштоочусу Молдо Кылыч.

(Кыргыз адабияты 10-кл. 24-бет. 2-абзац).

2) География

«Урбанизация процессинин эң жогорку звеносу мегаполистер бири-бирине жакын жайгашып, өз ара кошулуу тенденциясы бар агломерациялар менен шаарлардын

гиганттык жыйындысы. Аларга АКШнын түндүк-чыгышындагы Бостондон Вашингтонго (мегаполис Босваш) чейинки бири-бирине кошулуп жаткан узун тилкеде 40 млн киши жашайт».

Текстеги 39 сөздөн 19 сөз калды б.а. негизгисин бөлгөндө 20 сөзгө кыскарды.

Тексттин кыскартылган варианты:

«Мегаполистер – жакын жайгашкан, өзара кошулуу тенденциясы бар агломерациялар менен шаарлардын жыйындысы. Мис: АКШнын Босваш мегаполисинде 40 млн киши жашайт».

(География 10-кл.33-бет.7-абзац).

ЗВМИС-эксперимент

ОКУП, УГУП, КӨРГӨНДӨ ТҮШҮНҮҮ, ЭСТЕП КАЛУУ

1. Көңүлдү жай кылып, топтоп, кызыгып окуп, угуп көр.
2. Өз ичинде (көңүлүндө) же оозеки кайталап тур.
3. Илгери окуп, угуп, көргөн менен байланыштыр. Окшоштугун, айырмасын тап.
4. Тапкан окшоштук, айырманы корутундула, бекемде.
5. Негизгисин бөлүп алып өздөштүр, кайтала.
6. Түшүнүксүз, кыйын, татаал жерлерин кайтала. (5-6 жолу оку, көңүл топто, добуш чыгарып кайра оку, сура, карап чык).
7. Түшүнүксүз жерлери менен кайра-кайра иште. Ошол жерин анализ-синтез кыл, схемага сал, модель жаса, тажрыйба кыл, ойлоп, жазып, айтып көр.
8. Эми кайра өзүңдү сынап көр. Эгер татаал жерлерин өздөштүргөн болсон, калган бөлүгү менен байланыштыр.
9. Жалпы теманы бириктирип, системага салып, жасап, айтып көрсөт.
10. Сөздүктөн, справочниктен пайдалан. Себеби көбүнчө теманы түшүнбөө жаны сөз, терминди түшүнбөөдөн башталат.

11. Добуш чыгарып, өзүнө-өзүн түшүндүрүп интонация менен оку, бөлүп оку.

12. Эгер сүрөт, буюм болсо барып көр, бөлүп, жасап көр.

13. Астынан, үстүнөн, жанынан ж.б. ар тарабынан көр.

14. АЖППОКТУ үйрөнүү системасын пайдалан.

15. Түшүнүктөр системасын пайдалан.

16. Жакшы түшүнүп билгендерден сура.

17. Татаалды түшүнүүнү, «элементарды» жөнөкөйдү түшүнүүдөн башта.

18. Татаалды жөнөкөй мисал менен түшүн.

19. Окуп, угуп, көргөндү:

– Айт, жаз.

– Схемага сал, сүрөт тарт.

– Жасап көр.

– Салыштыр.

– Окшоштур, байланыштыр.

– Анализ-синтез кыл.

– Системага сал, корутунду чыгар.

Окуп, угуп көргөндө кыйналсаң, ушуларды кезектештирип жаса, бири болбосо бири сага жардам берет. Эгер сен ушуларды айкалыштырып пайдаланууну үйрөнсөң, жакшы ийгиликке жетишесин.

МЭЭНИН ИШТЕШИНЕ КАЙСЫ АЗЫКТАР ПАЙДАЛУУ?

Канадалык окмуштуулардын изилдөөлөрүнө караганда адамдын мээси 24 жашына чейин эң жакшы иштейт. Андан кийин болсо кабылдоо функциялары жайыраак боло баштайт. Албетте, адамдын мээсинин күч-кабылетин сактап калууга мүмкүн экенин да айтып жүрүшөт. Ал үчүн туура азыктанып, тамак ашыбызга дыкат мамиле кылуубуз керек экенин окумуштуулар эскертишет. Кайсы азык-заттар адам мээсине пайдалуу?

1. Жангактын түрлөрү

Жангактын курамындагы майлуу кычкыл заттар, темир жана фосфорлор мээнин торчосун азыктандырышат. Мээге ашыкча күч келгенде ага каршы тоскоолдук жарата алышат. Ошондуктан, күнүнө жок дегенде бир даана жангак жеп коюу сунушталат.

2. Дениз капустаcы

Дениз капустаcы курамы йодго бай азык. Эгер организмге йод жетишпесе, анда калкан бездери кыйроого учурап, нерв системасы жабыркап, уйкусуздук, кыжырдануу жана эс тутум начарлайт. Андыктан тамакашка дениз капустаcын колдонууну унутпаныз.

3. Сулу акшагы

Курамында B группасындагы витаминдер бар. Алар башкы нерв системасынын жакшы иштешине түрткү берет. Кан айланууну жакшытат. Организмди зыяндуу заттардан тазалайт. Эртең менен сулу акшагынан быламык жасап жеңиз.

4. Ачуу шоколад

Ачуу шоколад антиоксиданттарга бай. Мээнин торчолорун ар кандай бүлүнүүлөрдөн коргойт. Эс тутумга пайдалуу магний заты бар. Күнүнө 40-50 граммдан ачуу шоколад жеп туруңуз.

5. Көк чай

Невролог дарыгерлеринин айтымдарында, көк чай эң коркунучтуу ооруларга кирген Паркинсон илдетинен сактайт. Ал эми, голландиялык дарыгерлер күнүнө 3 чай чыны көк чай ичүү инсульттун алдын аларын аныктап чыгышкан.

6. Сабиз

Америкалык окумуштуулар сабиздин курмындагы бета-каротин заты мээнин картаюу процессин абдан төмөндөтөт. Мээнин торчолорун азыктандырат. Эң пайдалуусу эртең менен бир сабиз жеп коюу.

МЭЭ ЖАНА ЭС ТУТУМ ТУУРАЛУУ 15 ФАКТ

1. Аялдын мээси эркектикинен салмактуураак. Мээ булчунга окшош. Аны канчалык машыктырсан, ошончолук чоңоёт. Чоң эркек кишинин мээси 1420 грамм, ал эми аял

кишиники 1560 грамм. Картайган сайын мээнин салмагы азаят.

2. Адамдын мээси аялдыкына караганда эркектин үнүн тез кабыл алат. Эркектин үнү мээнин башка бөлүгүнө, аялдыкы башка бөлүккө таасир этет. Аялдын үнү “музыкалуу” жана бийигирээк тондо болгондуктан, мээ аны “чечмелегенге” аракет кылат. Европада мектеп мугалимдеринин көбү эркек болгондугу ушундан улам болсо керек.

3. Билимдүү адамдар мээ оорулары менен азыраак оорушат. Мээге интеллектуалдык күч келген сайын жабыркаган ткандар жаны ткандар менен алмашып турат.

4. Биз мээбиздин 5-7 гана пайызын колдонобуз. Эгерде мындан 2 эсе көбүрөөк колдоно турган болсок, дүйнөлүк цивилизация эки эсе өнүккөн болоор эле. Мээнин калган “запасы” эмне үчүн керек экени окумуштуулар үчүн али белгисиз.

5. Акылдуулар менен дос болуу керек. Мээнин иштешин өөрчүтүү үчүн интеллектуалдык жактан өзүнүздөн акылдуураак адам менен баарлашышыңыз керек.

6. Жаңы өнөр пайдалуу. Адамдын өзүнө жат, эч качан жасап көрбөгөн ишти аткаруусу мээ үчүн абдан жакшы дары.

7. Сыйынуу, намаз окуу, медитация мээнин иштешин жакшыртат. Сыйынуу учурунда адам реалдык дүйнөдөн алыстайт, мээнин аналитикалык бөлүгү иштебейт, мээ толкундары жана кан басымы нормалдашат. Балким, ушул себептенби, кайсы динде болбосун, көп дуба кылган адамдар ооруканага азыраак кайрылышаары тастыкталган.

8. Реакция ылдамдыгы. Мээге келип-кеткен нерв сигналдарынын ылдамдыгы саатына 288 чакырым. Улгайганда бул ылдамдык 15 пайызга азаят.

9. Дүйнөдөгү эң акылдуу калк – жапондор. Алардын орто IQ көрсөткүчү (IQ – интеллектуалдык коэффициент) 111ге барабар. Катардагы адамдын IQ көрсөткүчү – 56.

10. Жөнөкөй адам кыска мөөнөттүк эс-тутумуна 7 маалымат сактай алат. Мисалы, «көйнөк, калем, алма, үй, акча, элик, жүрөк, пияз, аялдама, саат, отургуч, топчу, сезим, алтымыш» деген сөздөр чынжырчасынан жетөөнү сөзсүз жаттап каласыз (эгерде андан көбүн жаттап калсаңыз, сиз жөнөкөй адам эмессиз).

11. Ички туюмунуз өзүнүздөн акылдуураак. Илимий изилдөө учурунда адамдарга татаал сүрөт көрсөтүлгөн. Биринчи жолу изилдөөнүн катышуучулары сүрөттө эмне көр-

сөтүлгөнүн эч ойлонбостон айтышкан да, жооптордун 92 пайызы туура чыккан. Экинчи жолу сүрөттү шашпай карап, изилдеп, ойлонуп туруп, анда эмне чагылдырылганын айтууну сунушташканда адамдардын эч кимиси туура жооп бере алган эмес.

12. Мээ эч качан чарчабайт. Бир күн кечке физикалык жумуш аткарган адамдын канында “чарчоо токсиндери” көбөйөт. Ал эми бир күн кечке интеллектуалдык жумуш аткарган адамдын мээсинде жүгүргөн кандын курамы эч өзгөрүлбөйт.

13. Мээнин 75 пайызы суудан турат. Андыктан, эс-тутумуңуз мыкты болуш үчүн күн сайын жетишинче суусундук ичишиниз керек. Ал эми “арыктайм” деп керектелгенден аз тамак жегендер ашыкча салмак менен кошо эс-тутумун да жоготуп жаткандарын унутушпасын.

14. Мээ денеден кийин ойгонот. Эрте менен жаны ойгонгон адамдын мээси эки түн катары менен эмгектенген адамдын же мас абалындагы адамдын мээсинен да жаман иштейт. Таң эрте денени ойготуу үчүн кандай көнүгүүлөр жасалса, мээ үчүн да бир аз интеллектуалдык көнүгүү пайда. Мисалы, ойгоноор замат сыналгы көрүүнүн ордуна кроссворд чечкен жакшы.

15. 5 жашар бала 50 жаштагы адамдан акылдуу. Адамдын мээсинин өнүгүү мезгили 2-11 жашка туура келет. Андыктан, так ушул мезгилден пайдаланып, балдардын акыл-эсине мүмкүн болушунча көбүрөөк «жем» берүү кажет.

БИЛИМДЕРДИ КАЙТАЛООНУН МААНИСИ ЖАНА ЖОЛДОРУ

ЗБМИС-эксперимет

«Кайталоо – билим алуунун энеси»,
«Билим – кайталоо менен тастыктоонун мөмөсү»

Мектепте окуу процессинде биз көп темаларды сабактарды өтүп, үйрөнөбүз. Аларды окуу программасына, календардык пландарга ылайык, 1–2 саат окуп, өтүп кетебиз.

Түшүнүү үчүн схема, план, конспектерди түзүп, аракеттенебиз. Ошол ж.б. жол менен түшүнүп алган билимбизди үй-тапшырмасын текшерүү учурунда мугалимге айтып, баа алабыз. Ошону менен ал темага башка кайрылбайбыз. Кайталап турбайбыз. Натыйжада кечээ эле

билген темабыз тез эле унутулуп калат.

Ошол себептүү, өткөн темаларды мезгил-мезгили менен кайталап, эске салып, пайдаланып туруу зарыл. Албетте улам бардык сабактардан өтүлгөн темаларды кайталап турууга бүгүн өткөндөрүн окуп, түшүнүү, көптөгөн тапшырмалар, тоскоолдук кылат.

Убакыт жетишпегендей сезилет. Ошол үчүн көпчүлүк окуучулар улам жаны өтүлгөндөрдү окуп, түшүнүү менен убара, кайталоого колу тийбейт. Маани да бербейт.

Бирок улам кайталоо болбосо, түшүнүп, билгенин аздык кылат. Ал билим сымаптай тез эле учуп кетет.

Буудай, дарак-көчөттүн астына кайталап карап, иштебесең, ал түшүм бербейт. Билим да ошол көчөттөй. Эгип коюу аздык кылат. Анын астын чаап, суу коюп тамырын бекемдөө керек.

Майда маселелерди кайталап, башынды оорутпастан, негизгилерин эле кайтала. Майда чүйдөсүн түшүнүү керек. Ал эми негизгилерин системага салып кайталап жүр.

Китеп окусак, конспект жазганда негизгилерин калем менен астын сызып койсок, кайталоо учурунда оңой болот. Анткени баарын окуп жүрбөстөн ошол асты сызылгандарды эле окуп, кайталап койсон болот.

Кайталап окуу түшүнүүдөй эле, алардан да маанилүү иш. Ансыз билим сакталбайт. Биз угуп, окуп, түшүнүп, маселе, мисал иштеп таштап кете беребиз. Чындыгында ал билгенибиз али өтө бошон, араң турат. Бир аз убакыт өтсө эле ал эстен чыгып кетет. Адашып билбей калабыз. Ошол үчүн теманы түшүнүп, билип алгандан кийин, сөзсүз аны бышыктап кайталап, бекем өздөштүрүп коюу керек. Андан кийин 15–20 күн же 1–2 ай өткөндөн кийин дагы бир ошо темага кайрылып өзүңдүн эсинде калгандарын текшерип унуткандарын эринбей кайталап койсон ошондо ал эч качан унутулбай турган болот.

1) Негизги идея, ой, окуя, мисалдар, далилдерди же болбосо, бир бүтүндүктү түзгөн составдык бөлүктөрдү (география, биология).

2) Формула, эреже, аныктамаларды, аларды пайдаланууга мисалдарды.

3) Себеп-натыйжа байланышын ж. б. эстен чыгып кетүүсү мүмкүн болгон, теманын өзөгүн түзгөн бөлүктөрүн ырааттуу

системалуу кайталап чыгуу, пайдалануу.

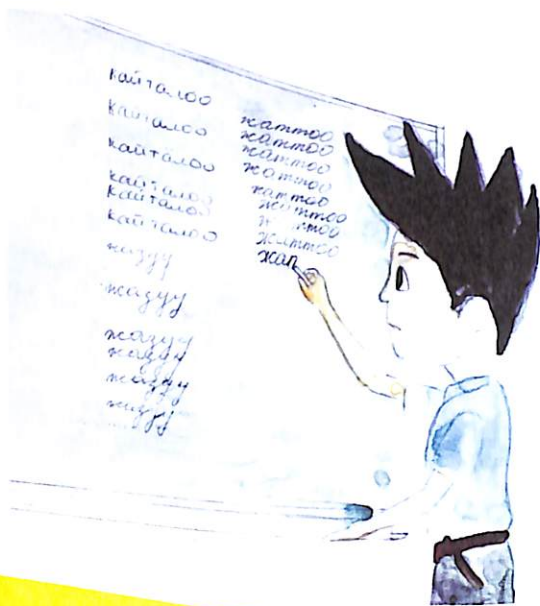
Кайталоонун натыйжасында биз:

1. Эстен чыга турган материалды бекемдеп, бышыктайбыз.
2. Билимдерди тереңдетип, системага салып алабыз. Теманы өткөндөн 15–20 күндөн кийин бир кайталап бекемдеп чыгуу бул эң сапаттуу өздөштүрүү болот.

Салыштырууга мисал:

Камыр кылуу. Кайра-кайра ийлесе, камыр жакшы бышат, наны ачып кетпей жакшы болот.

Топурак ылайды да кайра-кайра чаап, бир аз коюп, кийин кайра чаап бышырат. Билимди да ошентип бышыруу керек.

ЭС-ТУТУМ РЕКОРДДОРУ

Азыркы күндө эс-тутумду арттыруунун чеги жок экендигин тастыктаган юрист Самвел Гарибян болуп эсептелет. Ал Ростов университетинде студент болуп жүргөн кезинде ден-соолугуна байланыштуу врачтарга кайрылганда, врачтар жарым жыл бою окуганга жана жазганга тыюу салат. Ошондон кийин ал угуу жөндөмүн өстүрүүгө өтөт.

1990-жылы Гиннес китеби ага “Жер жүзүндөгү эң күчтүү

эс-тутумга ээ адам” наамын берет. Самвел Гарибян он тилде сүйлөгөн, бири-бири менен байланышпаган 1000 (миң) сөздү бир эле жолу укканда эсине сактап, кайрадан айтып берген.

XVII кылымда Италиянын Флоренция шаарында туулган Антонио де Марко 81 жашта экенине карабай китептин бир бетин 2-3 секундда эле окуй алган. Анын бул жөндөмү өлгөнгө чейин уланган.

XIX кылымда жашаган Паул Чарлз Морфи шахмат боюнча өзгөчө ийгиликтерди жараткан. Ал көзүн тандырып алып, бир эле учурда бир нече адам менен шахмат ойноого жөндөмдүү болгон. Бул киши төрт жүздөн ашуун маанилүү оюндарынын ар бир жүрүшүн акырына чейин акылында сактап калгандыгы менен да уникалдуу.

Дүйнөгө белгилүү дарыгер Ибн Сина эс-тутумду калыбына келтирүү менен бирге, жаштыкты сактап калуу үчүн балды сунуштаган. Күнүгө 1 чай кашык балды таза сууга аралаштырып ичип жүрүүнү адатка айлантыңыз.

Булак: Insan.kg

Максат

1. Кыял
2. Максат чоң - энергия, аракет чоң
Максат кичине - энергия, аракет кичине.

1+1

Ката кетиргенден коркпо
Эч нерсе кылбагандан корк

Улуу максат
Улуу күчтү жаратат.

III-БӨЛҮМ

ОКУУЧУЛАРДЫН ӨЗ АЛДЫНЧА БИЛИМ АЛУУСУ ЖӨНҮНДӨ ЭСКЕРТМЕ

Кымбаттуу окуучулар!

Мектеп, мугалимден алган билимди өз алдынча толуктап, изденип окуганда гана билиминер бышык, терең, өсүп туруучу илимге айланат. Балалыкта үйрөнүп, билбегенибиз, окубаганыбыздын ордун кийин чонойгондо толтуруу кыйын. Анткени ал кездин өз милдети, үлүшү бар. Ал үчүн убакытты туура пайдалануу зарыл.

Өз алдынча билим алуу үчүн төмөнкүлөрдү жасоо керек:

1. Жалпы интеллектуалды өстүрүүчү китептерди окуу.
2. Жаш курагыңарга ылайык адабий китептерди окуу. (Ар бир жаш курактын өз адабий китептеринин тизмеси бар, 87-бет).
3. МБСК (гезит, журнал) системалуу окуу.
4. Мектеп, айыл, район, айылдагы бай китепканасы бар адамдардан китептерди алып окуу.
5. Өзүн кызыккан кесип, тармак, предмет боюнча адабият, энциклопедия, сөздүк, колдонмо, хрестоматия журнал, гезиттик макала ж. б. системалуу окуу.
6. Окуган китептер жөнүндө ой жүгүртүп, ой бөлүшүп, конспектилеп, системага салып баруу жакшы.
7. Чөнтөк дептер ачууну унутпа!
8. «Популярная энциклопедия для детей», «Все обо всем», «Детская энциклопедия», «Кыргызстан энциклопедиясы», «Что такое, кто такой» ж.б. окуп чыгуу.
9. Телевизор, радиодон – илим, билим, маданият, жанылыктар, техника ж.б. жөнүндө берүүлөрдү системалуу көрүү. («Кино саякат», «Поле чудес», «Звездный час», «Акыл ордо», «Умники, умницы» ж.б.)
10. Жомок, аңгеме, уламыш, легенда ж. б. чондордон

угуу да эң жакшы.

11. Көптү билген, көргөн, билерман адамдар менен баарлашууга аракет кыл. Бул сага эң пайдалуу!
12. Түшүнүп, билбегенинди суроодон уялба.
13. Түшүнүксүз сөз, суроолордун жообун табууга аракет кыл.
14. Окууну эс алуу менен айкалыштыр.
15. Саякатта болуу да, билим алуунун бир түрү.
16. Көптү көргөн, акылмандар аңгемесине катышуу.
17. Эч качан баарын билем дебем!
18. Билгениңден биле элегин көп!

ОҢОЙ, ТЕЗ, БЕКЕМ ЖАТТОО ЖӨНҮНДӨ

Мектепте, сабакта, турмушта, көп нерселерди жаттап, эстеп калуу, айтып берүү, жасоого туура келет. Бул билим алууда эң көп колдонуучу ыкма.

Эреже, формула, теорема, закон, аныктама, декламация, ыр тексттен үзүндү, адамдардын аттары, жыл, шаарлар, жер-суунун аттары, цифралар, учкул сөздөр жана башкаларды жаттоого туура келет.

Мына ошолорду оңой тез жаттоо үчүн төмөнкүлөр сунуш кылынат:

1. Түшүнүп, мазмунун өздөштүрүп, толук окуп чык.
2. Окугандарыңды ойлонуп, илгери көргөн, билген, окугандарың менен байланыштыр.
3. Жаттоо зарыл болгон бөлүгүн тандап, бөлүп, окуп, жатта.
4. Эгер ыр, теорема, эреже чоң болсо, аны мазмундуу бөлүктөргө бөлүп жатта.
5. Үнүндү чыгарып, 2-4 жолу катуу оку. Ошондо эске (мээ-ге) эки тараптуу аласың: 1-көрүп, окуп, 2-окуганыңды

өзүн угуп.

6. Китепти жаап коюп, ичинден же добуш чыгарып айт.
7. Канчалык туура айтканыңды китепти ачып, тексттен текшер. Ошентип жаттаганыңа чейин уланта бер.
8. Жаңы сөз, жыл, аттарды – ошого окшош, же ошого жакын сөз, жыл, аттар менен байланыштырып эстеп калып, жатта.
Мисалы: Ата-энеңдин туулган жылы, белгилүү инсандар, буюмдардын аты менен байланыштырып жатта.
Ошондо сен, эгер ошол жаңы сөз, ат эсинден чыкса, илгерги белгилүү тааныш атты, жылды эстесең, ага байланыштуу жаңы жаттаган ат, жыл жана башкалар да эсине түшөт.
Бул ассоциативдүү эстеп калуу деп аталат. Анын жолу көп, аны өздөштүр.
9. Жаттагандарыңды шар айтып берүү үчүн, көп жолу (5–10, 20–30 ж. б.) кайтала, өзүнө-өзүң, же бирөөгө айтып бер, текшерт, бирок арада эс алып тур. Жолдошун же ага-эжен, китепти карап, сени текшерип турса жакшы болот.
10. Чарчабай, сергек убактыңда, таң-эртенде окусаң, жаттасаң көпкө чейин эстеп каласың.
11. Аз-аз бөлүктөн жаттап (сөз, куплет, сүйлөм, абзац, бөлүк ж. б.) улам көбөйтүрүп, кошуп бар.
12. Ырдап жатта.
13. Сүрөт тартып, схема, карта, диаграмма ж. б. тартып, керек болсо макет жасап, жазып эстеп калуу.
14. Ойноп жатта. Үн чыгарып, көркөм, образдуу, окуп жатта.
15. Жаттагандарыңды жүзүмзар – талаада, мал багып жүрүп, жумуш аткарып, эс алып же ойноп жүрүп да эстеп, кайталап койсоң жакшы болот.
16. Чөнтөк дептерине (блокнот) жазып алып жатта. Ошондо эстен чыкса карап эске аласың. Жазып, илип коюп жатта.
17. Эреже, закондорду жаттоодо мисал таап, далилдеп, байланыштырып жатта.
18. Кайталоо-жаттоонун негизи, билим алуунун энеси эке-нин унутпа.

19. Кайталоодон, бекемдөөдөн, текшерүүдөн өзүнө-өзүн айтып берүүдөн тажаба.

20. Жаттагандарыңды так, даана айтып берүүгө, жазууга уялба.

21. Өз алдынча жаттоо, эстеп калуу жолдорун ойлоп таап, санап көр, өркүндөтүп, пайдалан.

Мына бул 21 эрежени сактасаң, сен тез, оңой, бекем жаттап аласың жана билимиң бышык болуп, өзүнө кызмат кылат.

УНУТЧААКТЫКТАН АРЫЛУУНУ УНУТПАҢЫЗ

Унутчаактыктын эң негизги себеби – адамдардын маалымат майданында жашап жатканы. Татыктуу жашоо үчүн эс-тутумду жакшыртуу муктаждыгы бар.

Эс-тутум бул биздин жашообузду калыптандыруучу эң маанилүү нерсе. Ал мээбизде үч кызмат аткарат: маалыматты кабыл алат, сактайт жана керек учурда кайра кайтарат. Бул үч функциянын толук аткарылышы үчүн эс-тутумду жакшыртуу муктаждыгы жаралат.

Азыркы убакта “Эске тутуум начарлап баратат” дегендерди көп угуп калдык. Анын эң биринчи себеби – электрондук маалыматтардын пайда болушу. Мисалы, студенттер, окуучулар сабакта берилген тапшырманы компьютерге көчүрүп коёт да, ошого ишенип жүрө берет. Ошондой эле эсеп чыгарууда да мээни иштетүүнүн кажети жок. Себеби телефондогу калькулятор бат эле эсептеп берет. Азыркы компьютер, телефондор адамдын мээси сыяктуу кабылданып калды.

Экинчи бир себеби – азыркы заманбап адамдардын маалымат майданында жашап жатканы. Тактап айтканда адамдын мээси бүгүнкүдөй көлөмдүү маалыматтарды сактаганга күчү жетпейт. Мээге канчалык көп маалымат жүктөгөн сайын ошончолук унутчаактык пайда болот.

Максатка ылайык эс-тутумду кыска мөөнөттүү (оперативдүү) жана узак мөөнөттүү (дайымкы) деп экиге бөлөбүз. Студенттер, окуучулар сынак учурунда көп маалымат жатташат да, сынак бүтөрү менен оперативдүү эс-тутумдан маалыматтар учуп кетет. Ал эми жакын адамдардын телефон

номурларын жатка билүү – бул дайымкы эс-тутумдагы маалымат. Себеби анын өмүр бою керектелчү мааниси бар.

ЭС-ТУТУМДУ НАЧАРЛАТКАН

КРИТЕРИЙЛЕР:

- Уйку нормасынын бузулушу. Ашыкча да, аз да уктабаңыз. Эң аз 6, эң көп 8 сааттык уйку жетиштүү.
- Туура эмес тамактануу. Көрүнгөн нерсени жей бербениз. Көбүнчө жашылча жемиштерди жегенге аракет кылыңыз.
- Спирт ичимдиктери, тамеки ж.б. Эске тутууну начарлатуучу эң негизги критерий, жадакалса, өлүмгө чейин алып барат.
- Көрүү жана угуу органдарын туура эмес колдонуу. Кандай гана сайт, китеп, телевизор, кино, радио, музыка болбосун, пайдалуусун жана маанилүүсүн танданыз.
- Стресс, депрессия. Депрессияга кабылбоого, кабылсаңыз да батыраак арылууга аракет жасаныз. Жүрөккө, ой-жүгүртүүгө, психологияга өтө зыян келерин унутпаңыз.
- Монотондуулук (окшош күндөр, күндө бир эле нерсени жасоо). Күндөрүңүздү ар түрдүү өткөрүңүз. Бир күндү бирге иштегендер менен, бир күндү досторунуз менен, дагы бир күндү тууган-туушкандар менен өткөрүңүз. Оң колунуз менен жазып жүрсөңүз, сол колунуз менен жазып машыгыңыз. Бул мээге көнүгүү болот.

ЭС-ТУТУМДУ КАНТИП ЖАКШЫРТУУ

КЕРЕК?

Эс-тутумду жакшыртууда төмөнкүлөр пайдалуу:

- **Көнүл буруу.** Ар бир кылган ишке маани берүү. Убагында жасоо, бир ишти бүтүрбөй, экинчисине өтпөө. Мээни ар кандай көйгөйлөр менен толтурбоо керек.
- **Түшүнүү.** Алып жаткан маалыматты ой-жүгүртүү менен эстеп калуу. Мисалы, бир окуучу мектепте мугалими математикадан иштеген мисалды көнүл коюп, түшүнүп алса, үйгө келгенде да өз алдынча мисалдарды иштей алат.
- **Бөлүшүү.** Окуган китепти анализдеп, ал эмне болгон чыгарма, эмнеге жазылды, эмнени айткысы келди, эмне

үчүн бул теманы козгоду деп, кызыгуу менен окугандан кийин башкаларга сунуштаса жана сунуштап жатканда китеп тууралуу ой бөлүшсө, эс-тутумга өтө пайдалуу.

- **Ыр жаттоо.** Же кандайдыр бир нерсе жаттоо мээни тазалап, иштешин күчөтөт.
- **Кайталоо.** Окуганыңызды же жаттаган нерсенизди үн чыгарып кайталап туруңуз.
- **Бардык сезүү органдарын колдонуу.** Мурун, кол, көз, кулак, тилди туура пайдаланыңыз.
- **Эмоциянын күчүн колдонуу.** Ыйлагыңыз келип турса, айлананыздагыларга карабай ыйлап алыңыз. Ал эми күлкүңүз келген учурда да каалагандай күлө билиңиз. Ичинизге көп сыр катпай, бир сырдаш (жансыз болсо да) таап алып айтып туруңуз. Жеңилдеп, бошоп каласыз. Мээңиз да тазаланат.
- **Байкагычтыкты арттыруу.** Канчалык көп адам менен таанышпаңыз, атын эстеп калганга аракет жасап, керек болсо атынын маанисин сурап, кызыктуу элестер менен байланыштырып эстеп калыңыз.
- **Спорт менен алектенүү.** Күнүгө көнүгүү жасап, же болбосо спорттун бир түрү менен алектениңиз.
- **Жаны нерселерди үйрөнүү.** Башка тилдерди үйрөнүү
- **Көп китеп окуу.** Китептин баарын эле окуй бербениз. Анткени баарын окуганга адамдын өмүрү жетпейт. Ошондуктан бул жашоодо сизге эң зарыл жана пайдалуу болгондорун танданыз.

Булак: Insan.kg

ЗБМИС-эксперимент

СЕБЕП-НАТЫЙЖАНЫ ТАБУУ, АНЫН БИЛИП АЛУУДАГЫ МААНИСИ

Көпчүлүк окуучулар сабакта теманы угуп, же китепти окуса түшүнө албадым деп айтат. Турмушта да көп нерсени терең түшүнүү, айырмалап билүүдөн кыйналат. Бул абалдын көп себебинин бири – бул себеп-натыйжаны таба албастык болуусу мүмкүн. Эгер биз эмнени билгибиз, үйрөнгүбүз келсе, анда анын себебин, натыйжасын таба алсак, ошондо терең билип алат элек.

Булардын себеби – дүйнөдө бардык нерсе, кубулуш, окуялар ички жана сырткы себеп-натыйжалардан турат, ошол аркылуу өз-ара байланышкан. Эч нерсе себепсиз пайда болбойт. Аалам, жаратылыш, адам, бардыгынын себеп-натыйжасы бар. Биз сабакта, китеп окуганыбызда төмөнкү себеп-натыйжаларды тапсак, тез түшүнөбүз.

1. Башталыш, абалдын келип чыгышынын себеби.
  2. Түзүлүштүн себеп-натыйжасы.
  3. Окуя, кубулуштун себеп-натыйжасы.
  4. Өнүгүү, өзгөрүү, өсүүнүн себеп-натыйжасы.
  5. Карама-каршылыктын себеп-натыйжасы.
  6. Келишпестик, кагылышуунун себеп-натыйжасы.
  7. Өспөй, токтоп калуунун себеби.
  8. Айырма, өзгөчөлүктүн себеп-натыйжасы.
  9. Окшоштуктун себеп-натыйжасы.
  10. Айрым, жалпы себеп-натыйжасы.
  11. Бирликтин, байланыштын себеп-натыйжасы.
  12. ырааттуулуктун себеп-натыйжасы.
  13. Жетишкендиктин себеп-натыйжасы.
  14. Ички-тышкы себеп-натыйжа.
  15. Башкы, түпкү себеп-натыйжа.
  16. Ачык, жашыруун себеп-натыйжасы.
  17. Чоң-кичине себеп-натыйжасы.
  18. Алгачкы-кийинки себеп-натыйжасы, ж. б. себептердин чынжырын табуу, өздөштүрүү.
- Окууда теманын себеп-натыйжасы.
- Подтема, абзац, сүйлөмдүн себеп-натыйжасын табуу, үйрөнүү. Көбүнчө окуя, кубулуштун ж. б. өбөлгө, шылтоо, шартын, себеби натыйжасын табуу, айырмалоо кыйын болот.
- Биз булардын ар бирин мазмун, белгисине карап айырмалай билишибиз керек. Себептин келип чыгышын табууга маани берүү зарыл. Көбүнчө түпкү себеби башка болуп, бирок үстүртөн бир себеп-шылтоо айтылып көрүнүп турат.

«Жалган» себеп да болушу мүмкүн.

Бир окуянын бир нече себеби болуусу да мүмкүн. Ушулардын баарынан айырмалап, негизги, түпкү себепти таба билүү керек.

Бир себептин – көп натыйжасы, көп себептин бир натыйжасы болуусу мүмкүн. Билинбеген, байкалбаган себеп болуусу мүмкүн.

Буларды таап билүү үчүн жакшы көңүл буруп, терең сүнгүп кирүү керек. Ал үчүн өткүр зээндүүлүк, сезгичтик талап кылынат.

Биз билип, үйрөнүп, түшүнгүбүз келген бардык нерсени (темаларды) ушинтип, себеп-натыйжасын издеп тапсак анда биз толук өздөштүрүп, максатыбызга жетebиз.

ЗБМИС–эксперимент

АЙРЫМ ПРЕДМЕТТЕРДЕН ЖЕТИШҮҮДӨ КЫЙНАЛГАН (ЖЕТИШПЕГЕН) БИРОК, ЖЕТИШҮҮНҮ КААЛАГАН ОКУУЧУЛАР ҮЧҮН КЫСКАЧА УСУЛДУК СУНУШ

Көпчүлүк окуучулар башка предметтерден жакшы эле жетишет, ал эми айрымдарынан окууда кыйналышат.

Мисалы: математикадан, орус тилден же химиядан жетишпейт. Айрымдары тескерисинче – математикадан, химиядан жетишет да, гуманитардык предметтерден жетишпейт.

Мунун албетте терең себептери көп. Аларды атайын педагогика, дидактика ж. б. илимдери изилдейт. Ал эми менин максатым ошол айрым предметтерден жетишпөөнүн өзүбүзгө, окуучуларга байланыштуу себептерин үйрөнүү, жетишүүгө мүмкүнчүлүк берүүчү жолдорун сунуш кылуу.

Албетте, айрым предметтерден жакшы жетишүү же жетишпөө табигый, тубаса жөндөмдөн да көз каранды. Бирок учурунда кызыгып, терең, жакшы билим алуу, аракеттен да көп маселе көз каранды.

Математикага эң жөндөмдүү бала да жакшы аракеттенбесе, жалкоолук кылса жетишпей калуусу мүмкүн. Тескерисинче жөндөмү жок, «математикадан корккон» окуучу да кызыгып, чындап аракеттенсе, окуса жетишип кетүүсү мүмкүн. Муну педагогикалык илим жана практика көп жолу далилдеп, ырастаган. Мен өзүм да 37 жылдык

педагогикалык тажрыйбамдан буга көп мисал келтире алам. Башка сабактардан да ошондой.

Мага көбүнчө окуучулар математикадан түшүнбөймүн деп же тарых адабият сабактарынан сүйлөй албаймын, окусам түшүнбөймүн, доскада айтып бере албаймын, уялам, корком – деп кайрылышат.

Бул туура, бирок мен – математикадан түшүнүү, тарыхтан окуп, айтып берүү үчүн, кемчиликтеринди түзөтүү үчүн сен эмне кылдың десем жөндүү эч бир жооп бере албайт. Эң жакшы жообу – аракеттенем, бирок болбоду дейт. Эмне кылдың «ара- кеттенип» десем эч жооп бере албайт.

Мындан корутунду, урматтуу окуучулар, силер айрым предметтерден жетишпөөнөрдүн себебин терең билбейсинер, кемчиликти түзөтүү жолун, методун да билбейсинер. «Ошол үчүн ал предметтерден коркосунар».

БУЛ АБАЛДЫ ТҮЗӨТҮҮ ҮЧҮН ЭМНЕ КЫЛУУ КЕРЕК?

Бул суроого эксперименталдык тажрыйба мындай жооп берет: Өзүбүздүн (ар бир окуучу) айрым предметтерден жетишпөөбүздүн себебин үйрөнүүбүз керек.

Алар мындай болуусу мүмкүн:

1. Учурда ошол сабактан жакшы билим алган эмеспиз, пайдубал начар.

2. Ошол сабактан жакшы окуу үчүн зарыл болгон негизги көндүм ыкмаларды, методду, билбейбиз. Мисалы: математиканы алалы: көбөйтүү таблицасы, бөлчөктү – бөлчөккө кошуу, көбөйтүү, бөлүү, теңдемелерди иштөө, квадрат, тамыр чыгаруу ж. б. Окуу сабактардан (тарых, адабият ж.б.) китеп окуу, негизгисин бөлүп алуу түшүнүү, ойлоо, корутунду чыгаруу, түшүнүгүн айтып берүү, план конспект түзүү ж.б. билбейбиз.

Көбүнчө эң эле элементар нерселерди билбейбиз. (Мисалы: 8 «б» класста 19 окуучудан 1 эле окуучунун китеп окуу темпи нормасына жакын келди, калган 18 окуучунун окуу тездиги жана тууралыгы нормага жооп бербейт. Башка класстарда да ошондой).

Ал эми билим алууда улам бир элементар нерсе кийинкисин билүүгө негиз болот. (Чындыгында илим, билимде – «элементар» – деген түшүнүк болбосо керек. Мында

баары маанилүү. Баары жыйылып анан чоң ишти бүтүрөт. Ошол элементар нерсенин бири болбосо (Мис.: көбөйтүү, бөлүү, китеп окуп түшүнүү ж. б.) сааттын механизминин бир тетиги болбосо эле ал жүрбөй калгандай, биздин билим алуу процессибиз да иштебей калат.

3. Ошол сабакка көңүл бурбайбыз.

4. Кызыкпайбыз

5. Коркобуз

6. Жетишүү, жакшы окуу үчүн эмне кылуу керектигин билбейбиз.

7. Кемчиликти түзөтүүнүн, жакшы окуунун сырын үйрөнбөйбүз.

8. Өзүбүзгө-өзүбүз ишенбейбиз.

9. Мугалимдерден коркобуз (билбегенибизди айтып суроодон).

10. Аракеттенип изденбейбиз.

11. Жакшы окуган окуучулардан сурап үйрөнбөйбүз.

12. Баары бир мен бул сабактан билбеймин деп өзүбүздү-өзүбүз ишендирип алганбыз. Чындыгында андай эмес, кааласан айрым сабактан баштан жетишпей, кийин аракеттенип, жетишип кеткен окуучулардын тажрыйбасын үйрөн. Мис.: Жалилова Айпаша, Аширова З. 7-класс тарых сабагынан ошондой болду.

13. Ошол сабактан жакшы окуу үчүн зарыл көндүм, ыкма, методдорду билбейбиз. Мисалы: математикадан көбөйтүү таблицасы, бөлчөктү-бөлчөккө кошуу, бөлүү, тамырдан чыгаруу ж. б. Эптеп баа алуунун жолун издейбиз, (мугалимдерден суранып, билгендерден көчүрүп).

14. Акыл эмгек маданияты сабагында өткөн усулдук сунуштарды пайдаланып, кемчиликтерди түзөтпөйбүз.

15. Ата-эне, ага-ини, эже-синдилерибизден сурабайбыз.

16. Төмөнкү класстарда түшүнбөгөндөрүбүздү кайталап сурап, үйрөнбөйбүз.

17. Жакшы окугандардын тажрыйбасын үйрөнбөйбүз.

18. Бардык акыл-эсибизди топтоп, көңүл коюп жетишүүгө аракет кылбайбыз.

19. Аракеттенсек да окуунун, иштин көзүн билбей «сокур» аракет кылабыз.

20. Өзүбүздүн жетишпөөбүздүн себебин терен, ар тараптуу үйрөнүп, жолун издебейбиз.

21. Жетишпөөбүздүн себебин мугалимдин сабак отүүсүнөн же башка жактан издейбиз (чындыгында андай да болуусу мүмкүн, ошондой болсо мугалимге бул жөнүндө айтуу керек).

БИЗ ЖЕТИШПЕГЕН САБАКТАН ЖЕТИШҮҮ ҮЧҮН ЭМНЕ КЫЛУУ КЕРЕК ЖЕ БУЛ АБАЛДЫ ТҮЗӨТҮҮ ЖОЛДОРУ:

1. Ал сабактан жетишпей калуубузду себебин анализ кылып үйрөнүү.
2. Эч качан ошол предметтен жалпы жетишпей калуубуз мүмкүн эмес. Анын айрым бир тема, жолун билбешибиз мүмкүн. Ошол үчүн бирине бири себеп болуп сабактан жетишпей калабыз. Демек ошол сабактан кайсы теманы, эмнени түшүнбөгөнүбүз үчүн жетишпегенибизди аныктоо (мугалимдин жардамы менен) керек.
3. Жетишпөөбүздөгү проблемабызды үйрөнүп, жазып (бул өзү чон иш) ошону чечүү, түзөтүү план-программасын түзүү (мугалимден жардам алып).
4. Предмет мугалимге кайрылып, жекече консультация алуу (мектепте, сабак, танапис учурунда).
5. Репетитор жалдоо (табуу). Мында ата-эне аркылуу сүйлөшүү керек.
6. Төмөнкү класстарда өтүлгөн, азыркы сабакка керек темаларды кайталап үйрөнүү (керек болсо ошол класс окуучуларынан болсо да үйрөнүү уят эмес).
7. Класста ошол предметтен жакшы окуган окуучудан консультация, жардам алуу. Көчүрүп албай, жолун үйрөнүү.
8. Башында ошол сабактан жетишпей, кийин аракеттенип жетишкен окуучулардын тажрыйбасын, ой-пикирин үйрөнүү.
9. Ата-эне, ага-иниден жардам алуу.
10. АЭМ үйрөнүп, ошол аркылуу кемчиликтерди түзөтүү.

11. Ошол предметтин негизги түшүнүктөрүн, түшүнүктөр системасын өздөштүрүү.

12. Түшүнүш кыйын болгон темалардан, маселе, мисал иштөөдөн коркпой, кайра ошолорду өздөштүрүүгө, «өжөрлөнүп», «тиштенип» киришүү.

13. Кемчиликтерди түзөтүүнүн индивидуалдык планын (КТИП) түзүү.

14. Ошол сабактан билим алуу үчүн зарыл көндүм ыкмаларды терен ар тараптуу өздөштүрүү (көбүнчө оной сезилсе да ошолорду билбейбиз).

15. Сен үчүн кыйын болгон сабакты жакшы өздөштүрүүнү өз алдына максат кылып коюп, ошого жетүүнүн планын (кагазда же көңүлүндө) түз жана ар күн, жума, ай сайын өзгөрүүгө аракет кыл. Ошентип, өз эркинди, жөндөмүңдү сынап көр.

16. Иштин көзүн билбей, сокур аракеттенбей башкалардан көп, кенеш алып, жолун, методун, ыгын үйрөнүп, аракеттен.

17. Мугалимге кайра-кайра уялбай кайрыл. Эгер ал чыныгы мугалим болсо, ал сага туура жолун, методун үйрөтүүдөн тажабайт.

18. Ошол сабакты өздөштүрүүнүн терен сырын билүүгө дил-гирленип аракеттен.

19. Алгач ийгиликке жетишпесең көңүлүң чөгүп, тез эле таштап койбо. Ийгилик кыйынчылык менен, аста-секин келишин унутпа.

20. Алгач «4», «5» алып, анан аракетти токтотуп койбо. Баа үчүн эмес, билим үчүн оку.

21. Ошол сабак боюнча кошумча адабият, энциклопедия, сөздүк, көркөм китеп окуган да жакшы жардам берет.

22. Бир жол менен аракеттенип, жетише албасаң башка жолун издеп, ошентип ийгиликке жетип, жакшы окууга жетишкенче жол издеп, сынактан өткөрө бер.

23. Бул сабактан коркуп (жетишпеген сабагыңдан), уйкуң келбестен, тескерисинче акыл-эсин, көңүлүң, аракетинди ушул сабактан жетишүүгө топтоштура бил. Эркүүлүк менен өзүнө-өзүң буйрук берип оку. Өзүнө-өзүң дем берип, колдоп оку. Ачык маанай менен олтуруп, жакшы көрүп, келечекте керектигин түшүнүп оку.

24. Бул сабактан жетишип алгыча, башка иштерге ашык-

ча алагды болбо. (Мисалы: телевизор, көчө ж. б.).

25. Тез жетишүүнүн оной, тез, эффективдүү, туура, жеңил жолун изде.

26. Жалкоолук, зеригүү тоскоол экенин унутпа. Чымырканып, изденип окуп, жетиш.

27. Библиотека, техникалык каражат, гезит, журналды пайдалан.

28. Булардан тышкары да изденип, сабакка жетишүүнүн жаны жолун өзүн ойлоп тап.

Мына ушуларды бекем ишенич, ачык маанай менен аракеттенип жасасан, албетте, жетишпеген сабагыңдан да жетишип аласың.

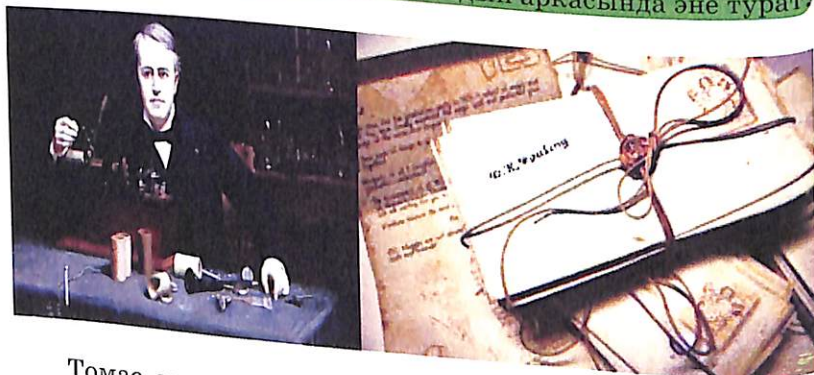
Эсинде болсун! «Сенден аракет, менден береке» — деген сөз бекер айтылбаган. Чындап аракеттенсен албетте, жетишип аласың!

АКЫЛСЫЗДАН ГЕНИЙГЕ

Азаматты жаман деп, баатырды кайдан табасың.

Ар бир ийгиликке жеткен адамдын аркасында эне турат.

Макал

Томас мектептен үйгө келип, мугалими берген катты апасына карматат. Апасы көзүнөн жашы тамчылаган калыбында үнүн чыгарып катты окуп берет: “Сиздин уулунуз гений. Мектепте алып жаткан билим, уулунуз үчүн жетишсиз болгондуктан, сиздин уулунузга керектүү билимди бере

турган мугалим да жок. Өтүнүч, уулунуздун билим алуусуна шарт түзүңүз”.

Арадан бир нече жылдар өтүп, апасы көз жумат. Бул учурда Томас Эдисон кылымдын улуу ойлоп табуучуларынын бирине айланат. Күндөрдүн биринде эски сүрөттөрдү барактап отуруп, баягы бир мезгилде апасына алып келген, катка көзү урунат. Катты колуна алып, ачып окуп баштайт: “Сиздин уулунуздун акыл-эси кем. Биз мындан ары уулунузду башка окуучулар менен бирге окута албайбыз. Ошондуктан, аны өз алдынарча үйдө окутууну сунуштайбыз”.

Катты окуган Томас Эдисон бир нече саатка көзүнүн жашын токтото албады. Анан өзүнүн күндөлүгүнө төмөндөгү эскермени жазды: “Томас Альва Эдисон акыл-эси кем бала болчу. Бирок, алкышка арзыган апасынын көмөгү менен өзү жашаган кылымдын генийи боло алды”.

Томас Альва Эдисондун ачылыштары:

-1977-ж фонограф.

-1879-ж лампочка, электростанция, флуороскоп, микрофон.

-1891-ж кинотограф, кинотефон, электрдик счетчик, электромобиль.

- бетондук үй, мебель, сүйлөөчү кукла жана оюнчуктар.

Булак: «Турмуш сабактары»

ЗБМИС—экперимент

САБАК, ОЛИМПИАДА, ЭКЗАМЕНГЕ ӨЗ АЛДЫНЧА ДАЯРДАНУУ ПРОГРАММАСЫНДА ЭМНЕЛЕР БОЛУУСУ ЗАРЫЛ?

1. Өткөн курсту (классты) кайталоо.
2. Өткөн темаларды кайталоо (глава, бөлүм).
3. Эреже, формула, аныктама ж. б. жаттоо.
4. Маселе, мисал, көнүгүү иштөө.
5. Модел, система, схема түзүү.
6. Словарь (сөздүк) түзүү.
7. Ошол сабактан кошумча китеп окууга (илимий, илимий-популярдуу адабий) мугалим тизме берет.

8. Энциклопедия, справочник, сөздүк менен иштөө.
9. Гезит, журнал менен иштөө.
10. ЭВМ, компьютерде иштөө.
11. Атайын теле-радио берүүнү көрүп, угуу.
12. Жазма иштерди жазуу (доклад, реферат).
13. Ошол предмет боюнча окумуштуулардын өмүр баянын, ишмердүүлүгүн үйрөнүү.
14. Суроолорго жооп (мугалим түзгөн, китептеги суроолор) даярдоо.
15. Ар бир предметтен түшүнүктөр системасын түзүп чыгуу.
16. Суроо-жооп өткөрүү. (Өз-ара баарлашуу).
17. Ошол сабак, илимдин сонку жетишкендиктерин табуу.
18. Өз-ара консультация (окуучу ассистенттер менен).
19. Предмет каанада иштөө.
20. Тапшырма, мисал, көнүгүү түзүү.
21. Орус тилинен сөздүк түзүү.
22. Англис тилинен сөздүк түзүү.
23. Жаны коомдук, саясий экономикалык сөздөр боюнча сөздүк түзүү.
24. Кругозор өстүрүү.
25. Эртеңки күнкү расписаниедеги сабактарга даярдануу (алгач ушундан башталса).

ОЛИМПИАДАГА ДАЯРДАНУУ ЖӨНҮНДӨ

Олимпиадага, конкурс, көргөзмөлөргө албетте, катыш. Булар сенин талантыңды жүзөгө чыгарып, билимине түрткү берет. Булардын баарына алдын ала даярдан. Олимпиада окуучулардын билим сапаты, интеллектиги, кругозорун аныкта-луучу сынак болуп эсептелинет.

Олимпиадага мыкты даярданууга төмөнкүлөрдү сунуш кылабыз:

1. Олимпиадага даярдануу боюнча мугалим менен биргеликте индивидуалдык план, программа түзүү. Аткарылышын

контролдоо.

2. Окуучуларга олимпиадага даярдануу үчүн сунуш кылынуучу адабияттар тизмесин түзүп, (15–20 китеп) мүмкүн болсо таап алуу.

3. Атайын олимпиадалык тапшырмалар жыйнагын таап даярданууну уюштуруу. Мисалы: «Задачи Московских олимпиад», «Задачи Московских физических олимпиад» ж. б.

4. Жайкы каникулга кетер алдынан үч айга тапшырма даярдап алуу. Мүмкүн болсо каникул ичинде 4–5 жолу мугалим менен чогулушуп чогуу иштөө.

5. Областтык, республикалык олимпиадага материалдарын таап, даярдануу.

6. Областтык, республикалык олимпиада катышуучулары менен жолугушуу өткөрүү.

7. Ошол предмет боюнча кругозорду өстүрүү планын түзүү, иш алып баруу.

8. Телевизордон атайын берүүлөрдү көрүү. Суроо-жооп талкуу уюштуруу.

9. Ошол предмет боюнча орто мектеп курсун (6–11-кл.) бир бүтүн, кыскача конспект кылып даярдоо.

10. Предмет боюнча түшүнүктөр системасын түзүп даярдоо.

11. Атайын тереңдетип окутуу программасын, китебин таап иштөө.

Ошол предмет боюнча билимдерди өздөштүрүп, көнүгүү, машыгуу аркылуу билгичтиктерди үйрөтүү.

12. Практикалык, лабораториялык иштердин нормасын аткаруу.

13. Төрт деңгээлдеги маселе, мисал тапшырмаларды аткарып үйрөнүү:

- а) Жөнөкөй;
- б) Орто;
- в) Татаал;
- г) Өтө татаал маселе, мисал тапшырмалар.

14. ЖОЖ, башка мектеп мугалимдерден да консультация алуу, китеп колдонмо алып, пайдалануу.

15. Ошол сабак боюнча гезит, журналдагы жаңылыктарды окуп үйрөнүү.

16. Оозеки, жазуу түрүндөгү тапшырмаларды аткарууга даярдануу.

18. Чыгармачылык иштерге даярдануу. Көп варианттуу тапшырмаларга даярдана билүү.

19. Мезгил-мезгили менен даярдыкты текшерип кемчиликтерин билип түзөтүп туруу.

20. Ар бир предмет боюнча олимпиадага даярданууга түзүлгөн, усулдук сунуштарды (мугалим окуучу даярдыгын) эскертмелерди үйрөтүп чыгуу.

21. «Пособия для поступающих в ВУЗы», «Сборник задач по физике, химии» ж. б. таап үйрөнүү.

22. Видео, магнитофон кассеталарын, интернет пайдалануу

23. Ошол предмет боюнча:

1) Энциклопедия

2) Словарь

3) Справочник

4) Пособие

5) Хрестоматия ж. б. таап даярдануу.

24. Олимпиадага даярдануу боюнча жалпы дептер, концепт, сөздүк түзүү.

ОЛИМПИАДАГА ДАЯРДАНУУ СЫРЛАРЫ

Олимпиада - бул окуучулардын билим деңгээлин текшерүүчү сынак экенин баарыбыз билебиз. Олимпиадага даярданууда №3-эксперименталдык гимназияда бир нече өзгөчөлүктөр бар. Даярдык сынакка бир жума же бир ай калганда башталбайт. Жыл сайын жайкы каникулда атайын ар бир предмет боюнча (Биология, Тарых, Математика, Орус тили ж.б) олимпиадалык топтор түзүлөт. «Жай-түзүлөт. Бул мектептин мугалим, окуучуларына агайыбыз Гапыр Мадаминов эң алгачкы “Олимпиадага даярдануунун сырлары” аттуу лекциясын өтүп бергенден баштап, мектеп сырлары” өз ишине старт алып, даярдыкка кирише баштайт. Эң алгач эле мугалим менен биргеликте план-программа түзүлүп,

ошонун негизинде иш башталат.

Олимпиадага даярдануудагы маанилүү бөлүк болуп агайыбыздын лекциялары эсептелинет. Лекция учурунда агай бизге «Конспект жазуунун сырлары», «Окуп түшүнүү», «Оной, тез, бекем жаттоо», «План түзүү», «Сочинение жазуунун сырлары» ж.б көптөгөн «Акыл эмгегинин маданияты» китебинде камтылган темаларды өтүп берет. Лекциядан чыккандан кийин агайдын ар бир айткан методикасын, усулдук сунуштарын, аргументтерин айтылган жерде калтырбай аткарат элек. Мисалы: “ТҮПТӨӨ”, “Беш манжа”, “Жүзүм”, “Шуру” ж.б көптөгөн баалуу методдорду пайдаланып предметибизди мыкты өздөштүрөт элек.

Дагы бир ийгилигибиздин сыры: ар бир күнүбүзгө план түзүп иштешүүбүз. Жума сайын олимпиадалык жыйын учурунда агай анын отчетун алчу. План түзүүнүн мааниси өтө чоң. Себеби биз олимпийисттер түзүлгөн планыбызга карап качан, кайсы ишти кылышыбызды анык билчүбүз. Ошонун натыйжасында ишибиз бат бүтүп, убакытыбыз үнөмдүү пайдаланылат эле.

Мен гимназиядагы олимпиадалык топко 6-классымдан баштап киргем. 2 жолу Орус тили сабагы боюнча (2013-жылы 2-орун, 2014-жылы 1-орун) Республикалык олимпиаданын жеңүүчүсү болдум. Биз гимназисттер ушунча ийгиликке жетишсек да Г. Мадаминов агайыбыз “Силер предметтик олимпиадана эмес, адамгерчиликтин олимпиадасынан биринчи орунду алгыла” дейт эле. Себеби адам канчалык билимдүү болсо да, адамгерчилиги жок болсо, ал эч ким болуп эсептелбейт. Ошон үчүн баарыбыз “адамгерчиликтин олимпиадасынан” биринчи орунду алганга аракет кылалы демекчимин.

Автор: Турабаева Мадина

САБАКТА, ЛЕКЦИЯ УЧУРУНДА, КИТЕП ОКУГАНДА ТЕЗ, ТҮШҮНҮКТҮҮ КОНСПЕКТ ЖАЗЫП АЛУУНУН СЫРЛАРЫ

1. Тема, план көрсөтүлүш керек.
2. Мугалим түшүндүргөндө, китеп окуганда түшүнүп, кыскартып, өз оюн менен дептерге түшүрүү керек.
3. Ар ким өзү таяныч схема ойлоп тапкан сүрөт пайдалануусу керек.
4. Сөзмө-сөз жазсан маани-мазмуну жоголот.
5. Негизги окуя, түшүнүк, жыл аттарды айтылган системасы менен байланышсыз болсо да бирок түшүнүп иреттүү жазып үйдө ошолорду көрүп, байланыштуу эреже, текст эсине түшөт.
6. Бирок мындай учурда үйгө барып унутпастан тез дептеринди карап, зарыл болсо китепке салыштыр, анан эстеп калгандарын салыштырып, толуктап байкап, жазып кой.
7. Лекция учурунда силер негизги деп бөлүп, жазып алган сөз, диаграмма, схема-таяныч сигналдар деп аталат.
8. Алар силерге эстеп калуу, эске түшүрүү, айтып берүүгө жардам берет.
9. Адабият, тарых, биология ж. б. сабактарда текст чоң сөз көп башын айланат. Ошолорго ар бир подтема бетте өзүнө таяныч белги түзүп ал, ал сенин союздашың болот.
10. Угуп, окуп жаткан нерселеринди моделдештирип, схема, система кылып, сүрөт тартып үйрөн. Мындайча иштөө ой жүгүртүүнүн туу чокусу.
11. Лекция, текстте негизги сөз, ой, жардамчы сөз, ойлор бар. Мугалим жардамчы сөздү айтып жатканда, сен негизги сөз, ойду бөлүп ал.
12. Тез жазып жетишүү үчүн шарттык белги түзүп ал. Темада сабакта көп кайталанган сөздөрдүн баш тамгасын коюп кет.
13. Шарттуу белги. Мисал:

1. = барабар

2. ө. б. – өмүр баян

3. и. б. – илим билим

4. + – лар мүчө ж. б.

14. Лекция, текстте түшүнбөгөн жерлеринде кайра кайрыл, белги коюп мугалимден сура.
15. Лекция учурунда жаны эсте тутта тургандарыңдын астын сызып кой.
16. Мугалим 2–3-бет лекция окуса, аны жарым бет кылып, шарттуу белги, схема, таяныч сигнал коюп, жазып алышың мүмкүн.
17. Сабак учурунда мугалим китептен тышкары энциклопедиядан ж.б. адабияттардан сүйлөйт. Алардын баарын окуп, жазууга сага 5–10 күн керек. Ошон үчүн кыскартып жазып алышың пайдалуу.
18. Бул жазып жүргөндөрүң экзамен, зачет, олимпиадаларда керек болот.
19. Кең түшүнүп, кыска жаз.
20. Бир ооз сөз, белги менен бетти билүүнү үйрөн.
21. Узун сүйлөмдү ошол эле учурда мээде кыскартып кагазга түшүр.
22. Универсалдуу дептер ач.

ЖАЛПЫ РЕСПУБЛИКАЛЫК ТЕСТИРЛӨӨГӨ ДАЯРДАНУУ

Тестке даярдануу – бир жагы өтө жоопкерчиликтүү, экинчи жагынан өтө пайдалуу, анткени тестке даярдануу процессинде окуучулар:

1. Билимин бышыктайт
2. Логикасын, ой жүгүртүүсүн өстүрөт
3. Кругозорун кеңейтет
4. Билимди оборотко салып, пайдаланууну үйрөнөт.

ЖРТнын жалпы максаты – окуучулардын жалпы билим деңгээлин, ЖОЖго окуп кете алуу жөндөмүн, билим алуу жөндөмүн, билимин пайдаланып эмнелерди жасай ала тургандыгын текшерүү.

Тестке даярдануу процессинде:

1. Окуучуларды моралдык-психологиялык жактан даярдоо керек
2. Классты чоң кичине группаларга бөлүп, жекече жана жуп менен иштөөсүн уюштуруу.
3. Жаны теманы класска жалпы өтүп, андан соң ар бир группа өз алдынча иштеп, өтүлгөн теманы бышыктаса.

4. ЖОЖго даярдануу үчүн колдонмодугуга окшош суроо-тапшырмаларды түзүп улам мониторинг алуу.

Мониторинг алынган сайын окуучулар өз каталарын, кайсы темаларды жана көндүмдөрдү жасай албастыгын билишет.

Математика

Математика 3 бөлүмдөн:

1. Арифметика
2. Алгебра
3. Геометриядан турат

Арифметикада 9, алгебрада 10, геометрияда 15 тема бар. Ушуларды мыкты өздөштүрүп, тестти ийгиликтүү тапшыруу мүмкүн. Эгер алгебрадан кыйналсан, арифметиканы мыкты өздөштүр.

Эреже, формулаларды механикалык жаттоо эмес, ошолорду пайдалануу жана туура жоопту табуу керек.

Математиканын сунуш кылынган 34 темага өтө жакшы даярдануу керек. Ошол темаларды жазып алып, программа катары пайдалан. Мугалимге жазып колуна берип койсо да жакшы болот.

34 теманын ар бирине колдонмодугуга окшош 4-5 мисал, маселе иштөө эң пайдалуу. Оозеки иштеп, туура математикалык ой жүгүртүүнү, методиканы калыптандыруу керек. Ал эми геометрия боюнча схема, макет, чиймелер менен иштеп, геометрияны прикладдык түрдө үйрөнүү керек.

Предметтик терминологияны, түшүнүктөр системасын өздөштүрүү. Мисалы: диагональ, пропорция, процент, биссектриса, периметр, логарифма ж. б. Эгер математикадан билим өтө төмөн болсо окшоштуктар, окуу жана түшүнүү, кыргыз тилинен 90 суроого жакшы жооп берип жогору балл алса болот.

Кыргыз тили

Кыргыз тилинен:

1. Орфография (туура жазуу);
2. Пунктуация (тыныш белги коюу);
3. Сөздүн лексикалык, грамматикалык маанисин таанып билүү;
4. Тил нормасына ылайык сөздөрдү, маанилерди колдонуу;
5. Фразеологизмдер;
6. Неологизм, архаизмдерге маани берип, өздөштүрүү зарыл;
7. Эреже, касиет, белги ж. б. тууралыгын далилдеп үйрөн;
8. Эрежени пайдаланып талдоо жүргүзө билүү.

Сүйлөмдөрдү толуктоо

Тесттин бул бөлүмүндө бир же эки сүйлөмдөн турган татаал сүйлөм камтылган. Аларда экиден бешке чейин боштук болушу мүмкүн. Ошол боштуктарга туура жоопту табып коюу үчүн:

- Сөз байлыгын өстүрүү керек
- Сүйлөмдөгү боштуктарга жооптогу сөздөрдү койгондо туура, логикалык маани берсин.
- Сүйлөмдү байланыштырып турган сөздөргө маани берүү керек. Мында сөздөрдүн катары сүйлөм маанисине таасир этет.
- Сүйлөмдөгү бөлүктөрдүн логикалык байланышын түшүнө билүү керек.

Окуу жана түшүнүү

Окуу жана түшүнүү бөлүмү үчүн текст үзүндүлөрү-гуманитардык, социалдык, табият таануучулук билим тармактарынан алынган. Бөлүмгө бири-бирин толуктап же кайсы бир жактары боюнча карама-каршы келген үч үзүндү келет. Ар бир үзүндүгө бир катар суроолор берилет. Суроолорго туура жооп берип үчүн текстти кунт коюп окуп чыгуу керек, анткени ошол текстте суроолордун ачык же кыйыр түрдө жооптору камтылган.

Бул бөлүмгө туура жооп берүү үчүн төмөнкүдөй логиканы түшүнүү керек:

1. Сөздөрдүн тике жана кыйыр маанилерин табуу.
2. Сүйлөмдө камтылган маалыматтарга таянып, негизги ойду аныктоо.
3. Сөздүн, туюнтманын мазмунун, маанисин түшүнүү.
4. Салыштыруу үчүн саптарды кунт коюп окуп чыгуу керек.
5. 2-үзүндүдө айтылган ойлорду 1-үзүндү менен салыштырып, алардан негизги ой, тыянак чыгаруу.
6. Туура эмес жоопторду таап, «алып салуу» ыкмасын пайдалануу.
7. Тексттеги тийиштүү маалыматка таянып жооп берүү
9. Автордун тексттеги ой жүгүртүүсүнө маани берүү
8. Үзүндү эмнени далилдеп тургандыгын аныктоо.
9. Тексттин жардамы менен автор кандай ойду далилдегиси келгендигин аныктоо.
10. Сөз тизмегинин маанисин контекстке карап аныктоо.
11. 2-үзүндүдөгү көз караш, ой, инсандарды 1-үзүндү менен салыштырып, алардын ортосундагы айырманы табуу.

Аналогия

Окшоштуктарды туура табуу үчүн ЖРТга даярдануу боюнча колдонмодогу мисалдарды толук үйрөнүп чык.

АЭМ китебинен «Ойлоо операциялары» (78–82 беттер).

«Китеп тексттин анализдөө» (20 бет). «Ойлоо жөндөмүн өстүрүү» (79 бет) сыяктуу темаларды окуп чык.

Эталон жупта – сөздөрдүн ортосундагы карым-катышка, иретке маани берүү зарыл. Аналогия сөздөрдүн бир же бир нече белгилери боюнча окшоштук-айырмачылыкты аныктайт. Ошол үчүн окшоштуктарды белгилөөдө төмөнкүдөй логиканы билүү керек:

1. Белгилери боюнча салыштыруу
2. Бүтүн менен бөлүктүн ортосундагы катышты табуу
3. Белгинин кандайдыр бир нерсеге, түшүнүккө же көрүнүшкө таандык экендиги

4. Эталон жуптагы түшүнүктөрдүн бирдейлиги же карама-каршылыгы

5. Түшүнүктөрдүн ортосундагы себеп-натыйжа, байланышы.

№3-эксперименталдык гимназиядагы Жалпы республикалык тестирилөөгө даярдоонун жыйынтыгында 74 студент Медициналык Академиянын бюджеттик бөлүмүндө билим алышууда.

IV-БӨЛҮМ

САБАКТЫ, ТЕМАНЫ ТҮШҮНҮП, ӨЗДӨШТҮРГӨНУВУЗДУН КРИТЕРИЙЛЕРИ

Сенин жакшы окуун ушулардан көз каранды →

1. Кызыгуудан
2. Көңүл бөлүдөн
3. Түшүнүү
4. Эстеп калуу
5. Ойлоо, эрктүүлүк
6. Мугалимди угуу
7. Сабакта активдүүлүк
8. Китеп менен иштей билүү
9. ӨАД (өз алдынча даярдануу) билүү
10. Өз алдынча билим алуу
11. Изденүү менен иштөө
12. Үй-тапшырмасын аткаруу
13. Илимий жетекчин менен иштөө
14. Убакытты пайдалана билүү
15. Өз ишмердүүлүгүндү уюштуруу
16. АЭМ билүү
17. Билим алууну билип ал
18. Библиотекада иштөө
19. Тырышчаактык. Эмгек
20. Максаттуу окуп, жашоо.

1. Негизги мазмунун бөлүп алуу, билүү, түшүнүгүн айтып берүү.
2. Тема боюнча берилген суроолорго жооп бере билүү.
4. Мисал, маселе иштей билүү, түзүү.
5. Түшүндүрүп, өзүнүн сөзү менен айтып берүү. (Көнүгүү).
6. Турмуштан мисал келтире билүү.
7. Оозеки же жазуу түрүндө билдирүү, жасай билүү.
9. Практикада пайдалана билүү (Практика).
10. Китеп, карта, энциклопедия ж. б. менен иштей билүү (Көндүм, ыкма).
11. Стандарттуу эмес ситуацияда пайдалана билүүсү

(Чыгармачылык).

12. Далилдөө, төгүнгө чыгаруу, сындоо.
13. Практикалык, лабораториялык иштерди аткара билуу (Практика).
14. Илгерки билимдери менен байланыштыра билүүсү.
15. Таяныч сигнал ж.б. түзө билүүсү (Ыкма).
16. Аныктама, эреже, закон ж.б. билүүсү (Теория).
17. Көнүгүү, маселе, мисал түзө билүүсү (Практика).
18. Негизги ой, корутунду, жаңылыктар ж.б. таап өздөштүрүүсү (Анализ).
19. Тесттерге туура жооп бере билүү.
20. Жөнөкөй, туура, татаал мисал келтире билүү.
21. Өз алдынча билимин толуктоосу (Окуу эмгеги).
22. Суроо жоопко катышуусу.
23. Башкаларга түшүндүрүп, сурап, жооп бере билүүсү.

ПРОБЛЕМА БОЮНЧА ТАЛКУУ УЮШТУРУУ

Биз жаңы теманы, жаңылыкты, проблеманы, лекцияны талкууласак ошондо терең билип, эсибизде жакшы калат. Талкуу, талаштан чындык жаралат.

- Талкуу болсо адам кызыгып, көңүл бурат.
- Талкууда көпчүлүктүн көңүлү бурулуп коомдук пикир түзүлөт.
- Талкуу процессинде кеңири байкалбаган кичи бөлүктөрү, деталдар ички сыры жана башкалар терең жана чар тараптуу билим, түшүнүк калыптанат.
- Талкууда активдүүлүк болуп, эмоция катышып, жакшы түшүнүү эстеп калуу болот.
- Талкууда проблемаларды чечүү жолдору табылып, такталат.
- Талкууда ой, түшүнүк бышык болот.
- «Байыркы грек философтору да талкуу аркылуу

акыл- ой, пикирин өркүндөтүп, чындыкка жетүүгө аракет кылышкан» (Платон, Сократ).

Талкуу уюштуруу жолдору

- Теманы жакшы түшүнүп, угуп, окуу, көрүү.
- Темадагы, түйүндүү ойлор, корутундуну бөлүп алуу.
- Себеп-натыйжа.
- Өнүгүү динамикасын үйрөнүү.
- Окуя, кубулуштун өнүгүү варианттарын ойло.
- Өз вариант, версиясын даярдоо.
- Далил, корутунду даярдоо.
- Талкуу үчүн план, суроолор даярдалат.

Талкууну алып баруу жүрүшү

- Тема, маселе боюнча суроолор түзүлөт.
- Ал суроолорго көп түрдүү жооптор
- Көз караштар даярдалат.
- Бир нече жооп, көз караштан эң туура жооп издөө.
- Сын-пикир айтуу.
- Өз варианты, көз карашын айтуу.
- Проблеманы чечүү жолун сунуш кылуу.
- Кемчилик, ийгилик себептерин табуу.

СӨЗДҮКТӨР

Сөздүк менен иштөө

1. Сөздүктөр – жашоонун спутниктери. Ар бир сөз өзүнчө түшүнүк.
  2. Сөздүктөр – бизге билим алууда чон жардамчыбыз. Канчалык сөздүктөр менен көп иштесек, ошончолук билимибиз негиздүү, терең, кругозорубуз бай болот.
  3. Сөздүктөрдүн милдеттери:
    - * Туура жазууга;
    - * Сөздүн лексикалык маанисин аныктоого;
    - * Сөздүн келип чыгышын аныктоого;
    - * Кругозорду кеңейтүүгө;
    - * Илимдин чөйрөлөрүнөн жаңы маалыматтарды алууга (техника, искусство, литература);
    - * Словардык запасты өстүрүүгө;
    - * Түрдүү элдердин маданиятын үйрөнүүгө жардам берет.
- Француз жазуучусу А. Франс: «Словари – вся вселенная в алфавитном порядке», «Словарь – это книга книг».
- 1-сөздүктөр XIII кылымда пайда болгон. XVI кылымда алфавит боюнча сөздүк чыккан. Басылып чыккан биринчи сөздүк 1596-жылы чыккан. Анда 1061 сөз болгон.

Сөздүктөрдүн түрлөрү:

1. **Энциклопедиялык.** Сөздүн өзү эмес сөздүн мааниси түшүндүрүлөт.

2. **Лингвистикалык.** Ар тараптан сөздүн өзү түшүндүрүлөт.

1. Бир түрдүү сөздүктөр.

- А) Түшүндүрмөсөздүк
- Б) Этимологиялык
- В) Сөз түркүмүнүн сөздүгү
- Г) Фразеологиялык сөздүк
- Д) Синонимдер
- Е) Антономдер Ж) Омонимдер
- З) Орфографиялык сөздөр
- И) Орфоэпиялык сөздөр
- К) Чет тилдин сөздүгү

2. Эки түрдүү сөздүктөр (Котормо)

Сөздүк жаттоо

Токтоназарова Чынара

(Орус тил, англис тилден сөз байлыгын өстүрүү)

Башка тилди үйрөнүүнүн көптөгөн метод, жолдору белгилүү. Ал жөнүндө окумуштуу адистер айтып, жазып, келишүүдө. Биз бул кыскача колдонмодо тил үйрөнүүнүн бир ыкмасы катары сөздөрдү өздөштүрүү, сөздүк запасты көбөйтүү жана аны пайдаланып, башкалар менен сүйлөшүү аркылуу тилди үйрөнүү жөнүндө айтмакчыбыз.

Башка тилди атайын сөздүк же баарлашуу китепчеси аркылуу да өздөштүрсө болот. Атайын дисктерге жазылган методикаларды пайдаланса да жакшы, бирок биз бул жерде көбүрөөк эң жөнөкөй ыкмаларын:

- * Сөздүк блокнот түзүп;
- * Күндө 10 англис, 10 орус тилиндеги сөздү жазып;
- * Ошол сөздөрдү пайдаланып сүйлөм түзүп, жаттоо жөнүндө айтмакчыбыз.

Түзүлгөн сөздүктү жаттоо методикасы

1. Окуп жаттоо.
2. Кайталап жаттоо.
3. Жазып жаттоо.
4. Кагазга чоң, сулуу кылып фломастер менен жазып, үйдүн эшик, терезе, дубалдарына илип коюп жаттоо.
5. Ырдап жаттоо.
6. Иштеп жүрүп жаттоо.
7. Сүйлөшүп жаттоо:
8. Жолдо жүрүп жаттоо.
9. Телевизор көрүп отуруп жаттоо.
10. Талкуулап жаттоо.
11. Ичинде кайталап жаттоо.
12. Магнитофонго жаздырып жаттоо.
13. Салыштырып жаттоо.
14. Ойлоп жаттоо.

Биздин эксперименталдык гимназияда үйрөнүп, сөз запасын өстүрүүдө бул метод колдонулуп, келүүдө. Гимназисттер мектептин класс, залдарына, терезе, дубалдарына жана башка жактарына, өздөрүнүн үйлөрүндө ашкана, жатаканаларга кооз кылып жазып илип ташташкан. Алар 5-10 күн ошол сөздөр өздөштүрүлгөнгө чейин илинип турат, андан кийин жаңылап, жаңы сөздөрдү илишет. Мисалы: Авазбек кызы Умида, Сыдыкова Каныкей, Абдурасулова Райхан, Кубатбек уулу Шагдан, Аманбек кызы Медина ж. б. Мына ушул жол менен сөздүк запасын өстүрүп келүүдө.

Биз экзамен, сессияларга, олимпиада, тестке, күндөлүк сабактарга даярданганда мына ушул сөздүктөрдү таап, пайдалансак жакшы натыйжа берет.

Мындан тышкары турмуш-тиричиликтин да өзүнчө сөздүгү бар.

Сөздүк менен иштөөдө төмөнкүлөргө маани берүү керек. Сөздүктөр баары алфавит негизинде түзүлгөн болот. Ошон үчүн биз издеген сөздүн маанисин табуу үчүн жогорудагы сөздүктөрдүн кайсынысы туура болбосун ошол сөздүк

алфавит боюнча жайгашкан ирээтин табуу керек. М.: С. И. Ожегов «Словарь русского языка» – 57 миң сөз. (Москва, 1988-ж.) К. Юдахин «Орусча кыргызча сөздүк» – 40 миң сөз. (Бишкек, 1999-ж.) Бул сөздүктө сөздөрдүн 2, 4, 5 мааниси берилген. Биз издеген сөздүн контекстине ылайык сүйлөмдүн мазмунуна ылайык издеген сөздөрдүн чечилишин табышыбыз мүмкүн. Мисалы: ясный деген сөздүн 5 мааниси, ярмарка сөзүнүн 2 мааниси берилген.

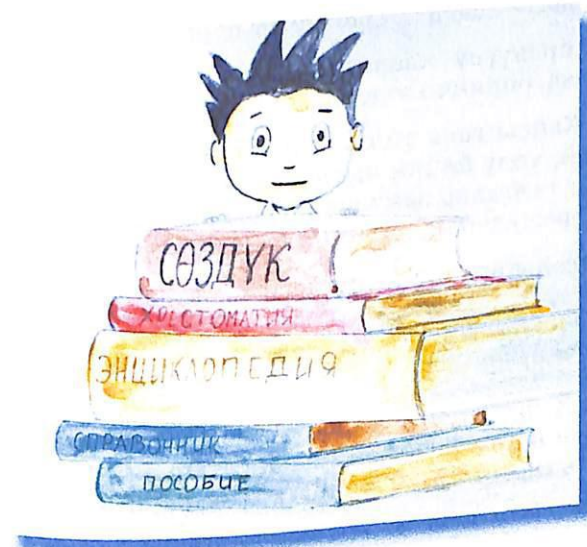
Сөздүк менен иштөөнүн дагы бир жолу китепти окуп жатып эле түшүнүксүз сөздөрдү издебестен алдын ала кругозор билимди өстүрө турган тармактар боюнча сөздүктөрдү түзүп, жаттап сөз байлыгын өстүрүү. Мисалы: Маданият боюнча сөздөр, илим-техника боюнча химия, биология, тарых ж. б. боюнча сөздөрдү чогултуу. Алдын ала сөздүктү өздөштүрүүнүн бир артыкчылыгы, ал сөздөрдү жолуктургандан кийин студент кезде өндүрүш, турмушта кыйналып калбасын үчүн алдын ала даяр болосун.

Сөздөрдү жаттоодо төмөнкүлөр сунуш кылынат:

1. Туура, даана окуп, айтуу.
2. Сөздүн этимологиясы, келип чыгышын билүү.
3. Сөздүн маанисин толук, кең мааниде билүү.
4. Ынта менен түшүнүп сөздүктү же жаңы сөздөрдү шашпай, жаттаймын дебей эле окугандан да жаттап алабыз.
5. Жаңы сөздөрдү салмактуу, созуп, жоон үн менен муундап, уңгу-мүчөгө бөлүп айтуу.
6. Көркөм адабият, аңгеме, повесть ж. б. окуп, сөздөрдү өздөштүрүү.
7. Үйрөнмөкчү болгон тилде ыр, макал, афоризмдерди көркөм айтуу (бир эле текст кыргыз, орус, англис тилинде берилген).
8. Синхрондуу котормо тексти бар чыгармалар аркылуу сөздү үйрөнүү.
9. Сөздү эмес, толук бир сүйлөмдү өздөштүрүү аркылуу сөз жаттоо, тил үйрөнүү.
10. Тексттерди которуу аркылуу сөз байлыкты өстүрүү. (Мис.: кыргызчадан-орус тилине, англис тилине же орус, англис тилинен-кыргызчага).
11. Үйрөнүп жаткан сөзгө антоним, синоним, омонимди издеп табуу.

12. Эмоция менен, ролго кирип жаттоо.
13. Телерадиодон уккан жаңы сөздөрдүн котормосун издөө.
14. Жаттап, өздөштүрүлгөн сөздөрдү пайдаланып, башкалар менен сүйлөшүү.

Гапыр Мадаминов, Авазбек кызы Умида

ЧЕТ ТИЛДЕРДИ ӨЗ АЛДЫНЧА ОҢОЙ-ТЕЗ ҮЙРӨНҮҮНҮН МЕТОДИКАСЫ

Биз азыр ааламдашуу доорунда жашап жатабыз. Андыктан кааласак-каалабасак эл аралык тилдерди өздөштүрүү учур талабы болуп калды. Мисалы интернеттен пайдалуу бир маалымат алуу үчүн да орус же англис тилин билүү керек.

Чет өлкөгө жумушка, саякатка же билим алууга баруу үчүн да эң азында англис тилин жана барган өлкөнүздүн эне тилин билүүнүз керек. Чет тилдерди үйрөнүүнүн зарылдыгын айтпаса деле ар бир акылдуу инсан түшүнүп калды болуш керек. Мен өзүм кыргыз тилинен башка 5 тил өздөштүрүүгө жетиштим. Алар:

- Англис тили
- Орус тили

-Түрк тили

-Өзбек тили

-Кытай тилин үйрөнүп жатамын

Аз убакыт ичинде өз алдынча кантип бат жана оңой тил үйрөнүүгө болот?

Өзүмдүн кантип чет тилдерин оңой жана тез үйрөнгөнүм боюнча төмөнкүдөй сунуштарым бар:

1. Үйрөнүүнү каалаган тилиңизди сүйүп, кызыгыңыз. Каалоо эң биринчи орунда туруусу кажет.

2. Кайсы гана тилди үйрөнгүз келбесин баары туура жана так, үндү бийик чыгарып окуудан башталат. Бул үчүн бир нече тамгалардын чогуу турганда кандай окулаары тууралуу “эрежелерди” билип алганыңыз он.

Мисалы англис тилиндеги тамгалар бириккенде:

ture-“че”

tion-“шия” ж.б.у.с

3. Туура окууну үйрөнүп алган соң ошол чет тилинде жазылган ангеме, жомок китеп сатып алып күнүнө үнүңүздү бийик чыгарып 15-20 мүнөт китеп окуңуз.

4. Китеп окуп жатканда билбеген сөздөрдүн котормосун Сөздүктөн издеп таап, туура окулушун транскрипттен үйрөнүп 5-6 жолу үндү бийик чыгарып кайталоо менен мезгилдеги “Сөздүк запасына” жазып коюңуз. Ушул эле ыкма менен бара-бара сөздөрүңүздүн запасы көбөйгөн соң сүйлөмдөрдү которуңуз.

5. Атайын жаңы сөздөрдү сүйлөмү менен жазып жүрчү “Чөнтөк дептериниз” ар дайым жаныңызда болсун. Эсинизде болсун сөздөрдү сүйлөм түзбөй жаттоо эч кандай жыйынтык бербейт. Анткени чачыранды эле жатталган сөздөр 1 жумадан кийин эстен чыгып калат. Күн сайын жаңы теманы өздөштүрүүгө ашыкпай, эскини кайталай жүрүңүз. Америкалык окумуштуулардын изилдөөлөрүнө таянсак, мындай ыкма жаңы үйрөнгөн сөздөрдү жакшы эске тутууга жана түшүнүүгө жардам берет.

6. Анан албетте сиз үйрөнүп жаткан тилде сүйлөгөн чет элдиктер менен тез-тез практика кылып, ар түрдүү темаларда пикир алмашып сүйлөшүп жүрүү эң мыкты жыйынтыктарды берет.

7. Андан сырткары үйрөнүп жаткан тилиңизде сүйлөгөн кино, мультфильмдерди күн сайын алгач субтитр менен кийинчерээк котормо тексти жок да көрүп, түшүнүүгө аракет кылыңыз. Ошол тилде радио угуп, ырларды жаттаңыз жана ырдап жүрүңүз.

8. Канча көп тил билсеңиз ошончо жаңы адам болооруңузду билип коюңуз.

9. Сизди курчап турган дүйнөдөгү предметтердин атын үйрөнүүдөн баштаңыз.

10. Тил үйрөнүүнү эч убак грамматикадан баштабай, практикадан сүйлөшүүдөн баштаңыз.

11. Үйрөнүп жаткан тилди колдонуучу өлкөнүн маданиятына, тарыхына, инсандарына кызыгып, алар тууралуу көп маалымат окуп чыгыңыз.

12. Ката кетирбей туруп, ал катаны сезбей, түшүнбөй туруп тилди үйрөнүү мүмкүн эмес. Ал тилде туура сүйлөөгө мажбур эмессиз, андыктан ката кетириүүдөн коркпоңуз. Эң негизгиси кайсы жерден, кандай ката кетиргениңизди эстеп калуу, аны кайталабоо сиз үчүн маанилүү.

13. Интернеттеги мүмкүнчүлүктөрдү, мобилдик программаларды колдонунуз. Учурда чет тилдерди үйрөнүү боюнча атайын бир нече программалар иштелип чыккан. Өзүңүзгө ыңгайлуусун тандап иштениз.

14. Эң соңунда айтаар маанилүү сунушум 3 ай катуу аракет кылып чет тилин үйрөнүп андан соң 9 ай аракетинизди токтотуп койгондон көрө күнүнө жарым саатыңызды тил үйрөнүүгө арнаганга көнүп алсаңыз бул ыкма эң эффективдүү болот. Болбосо ушунча жасалган аракет текке кетип узак аралыкта мурда үйрөнгөн сөздөрдү, эрежелерди унутуп каласыз!

ЧЕТ ТИЛДЕРДИ ҮЙРӨНҮҮ ТУУРАЛУУ

7 КЫЗЫКТУУ ФАКТ

Бирок кээде адам баласы чет тилдерди үйрөнүүдөн тажап кеткен учурлар да болуп калуусу мүмкүн. Дал ошондой абалда төмөнкүдөй кызыктуу фактыларга назар салып койсоңуз ашыктык болбос.

Орус тили дүйнө жүзүнө таанымалдуулук боюнча 7-орунда турарын билет белеңиз? Бул тилди орточо 170 млн адам билет.

Факт 1. Жер жүзүнүн 75% жашоочулары бирден көп тил билишет. Чет тил катары үйрөнүүлүүчү эң белгилүү тил албетте англис тили. Дээрлик ушундай эле каалоо менен элдер кытай жана испан тилдерин да үйрөнүшөт.

Факт 2. Ашыкча бай сөздүк запасынын зарылчылыгы деле жок. Чет тилинде бар болгону 3000 сөздү жакшы өздөштүрүү сизге баарлашканда бирөөлөрдү кенири түшүнгөнгө жана өз оюнузду кыйналбастан баяндап бергенге жетиштүү боло алат.

Факт 3. Эң таанымал (популярдуу) тил. Эң кенири тараган сүйлөшүү тили-бул кытай тилинин мандарин диалекти. Бул тилде 1 миллиарддан ашык адам сүйлөшөт. Андыктан мааниси бар иероглифтерди үйрөнүүгө убакыт келип жетти.

Факт 4. Жаш балдар бир эле убакытта бир нече тилдерди өздөштүрө алышат. Чет тилдерди балалык чактан үйрөнүү бул аябай акылдуу чечим болуп саналат. Жаш балдар бир эле мезгилде бир нече чет тилин үйрөнүүгө жөндөмү бар жана ошол тил колдонулган коомдо бат эле туура сүйлөп кете бершет. 4 тилди бир убакытта үйрөнүүнү жаш балдардын мүмкүнчүлүгүнүн максимум деңгээли иретинде сунушташат. Идеалдуу вариант катары 1. өзүнүн эне тили жана 2. чет тилин үйрөтсө болот.

Факт 5. Чет тил билгендигиңиз айлык акыңызды көбөйтөт. Чет тилдерди үйрөнүү бир гана жаңы тааныштарды артырууга эмес ошол эле учурда финансылык абалыңызды да жакшыртууга жардам бере алат. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, чет тилин мыкты өздөштүргөн адамдар башкаларга караганда 15-30% көбүрөөк айлык акы алышат.

Факт 6. Жаңы сөздөрдү эстеп калуу менен сиз өз маңизге кам көрөсүз. Тилдин грамматикалык структурасын өздөштүрүү крассворд таап, табышмактардын жандырмагын издегендей эле пайдалуу көнүгүү боло алат. Кандай гана жаш куракта болбосун чет тилдерди үйрөнүү альцгеймер ооруусунун алдын алат жана эс тутумдун, көңүл буруунун деңгээлин жакшыртат.

Факт 7. Чет тилдерин үйрөнүү музыкалык угууну жакшыртат. Адамдын музыкалык чыгармаларды кабылдоо жөндөмдүүлүгү белгилүү деңгээлде чет тилин үйрөнгөндүгү себепинен жакшыруусу мүмкүн. Анткени бизге жат болгон чет тилдерди алардын сүйлөө речин, акцентин угуу жөндөмдүүлүгүбүздү арттыруу менен гана үйрөнө алабыз да.

Автор: Гулсара Мадаминова

БИЗДИН ГИМНАЗИЯДА ОРУС ЖАНА АНГЛИС ТИЛДЕРИНЕН СӨЗДҮК ЗАПАСЫН ӨСТҮРҮҮ БОЮНЧА ИЙРИМДИН ПРОГРАММАСЫ

Программа экспериментального кружка по развитию и при- менению словарного запаса по русскому и английскому языку.

№	Наименование темы	Кол-о час	Время вып-я
1	Роль и значение словарного запаса в изучении языка.		
2	Виды словарей и пути их использования.		
3	Роль словаря в понимании прочитанного, его значение в изучении языка.		
4	Обогащение, развитие словарного запаса путем осмысленного чтения словаря.		
5	Самостоятельное составление предложений с применением вновь усвоенных слов (словарей)		
6	Составить блокноты и изучать слова по следующим тематическим направлениям: - Бытовые слова; - Слова относящиеся к учебному процессу; - Слова относящиеся к культуре общения; - Природа, животный мир; - Путешествие, экскурсия, туризм, аэропорт, гостиница; - Слова по кругозору; - Научно-технические слова		
7	Методика применения, изучения и усвоения словаря.		
8	Обогащение словарного запаса с помощью перевода различных текстов.		
9	Развитие словарного запаса с помощью Разговорников (диалог, беседа)		
10	Методы предотвращения забывания вновь изученных и усвоенных слов путем систематического контроля и применения.		
11	Мировой опыт изучения иностранных языков. (уникальные, интересные примеры)		
12	Составление рассказов, написание эссе, сочинения путем применения вновь усвоенных слов.		
13	Обогащение словарного запаса с помощью чтения художественной литературы.		
14	Обогащение словарного запаса с помощью ТВ, радио, DVD идр. ТСО		

Составил: Г. Мадаминов. Апрель, 2011 г.

V-БӨЛҮМ

ӨЗ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНДҮ УЮШТУРА БИЛ

Биз алдыбыздагы максатыбызга жетүү үчүн өмүрдө өтө көп иштерди бүтүрүүбүз керек.

Бүткөрүлө турган иштер ушунчалык көп, эгер өз ишмердүүлүгүбүздү жакшы уюштура албасак, өмүрдөгү максатка жетпей калабыз.

Максатка жетүү үчүн ишмердүүлүктү уюштура билүү керек. Ал үчүн төмөнкү эрежелерди сактоо зарыл:

- Өмүрлүк, жылдык, айлык, күндүк максат менен жашоо.
- Жылдык, айлык, жумалык, күндүк, сааттык план менен иштеп үйрөн.
- (Эч болбосо көңүлүңдө план түз).
- Күндөлүк режим менен иштөөгө үйрөн.
- Иште ырааттуулукту сакта, бирок ишти бүтүрүүнүн стандарттык эмес жол, метод, формаларын да пайдалана бил.
- Иш ордуна (сабакка) жүзүңдү, колунду, көңүлүңдү таза кылып, каалоо менен башта, жакшы маанай менен иште.
- Иш ордун таза, ыңгайлуу, тоскоолдуксуз болсун.
- Эмгекти илимий уюштура бил (НОТ).
- Ишти баштаардан мурда, аны оюңда баштап, жүрүшүн акырын элестет.
- Иштин жөнөкөй, кызыктуу бөлүгүнөн башта.
- Сабакка (ишке) зарыл бардык каражаттарды даярдап, анан ишти башта.
- Ой-пикириңди топтоштуруп, өжөрлөнүп иштей бил.
- Изденип иштөөгө аракеттен.
- Ишиң жүрбөсө, жасай албасаң ачууланып, таарынып, зеригип таштап койбо! Бир аз эс алып, көңүл ачып (5-10 минут, 1 саат) анан кайрадан ишке олтур.
- Кыйналсаң сурап-үйрөнүү, кеңеш алуудан уялба (тар-

тынба). (Билерман адамдан, китептен кеңеш алып үйрөн).

- Сабак даярдоодо (иштөөдө) денендин абалынын ыңгайына ылайык өзгөртүп тур. (Олтуруп, туруп, басып, жамбаштап ж. б.).

- Өзишиңдин жүрүшүн өзүн анализдей бил! (Башталышы, жүрүшү, ийгилиги, кемчилиги, жыйынтыгы).

Өзүңдү өзүн сындай, сыйлай бил, уялтырып дем бере бил!

«Өзүң менен өзүң кенешип иште, кылган ишин өзүңө жаксын, анан башкаларга жагат» (Атам Маматкулдун сөзү).

- Баштаган ишин жакшы бүтсө эмне болот? Жакшы бүтпөй, чала болсо эмне болот? (Эл күлөт, шылдыңдайт ж. б.) Ошону ойло.

- Ойлонуп иштеп, иштеп ойлонууну үйрөн.

- Ката кылуудан коркпо. Эч нерсе кылбоодон корк. Катанды да, ийгилигинди да анализдей бил.

- Ката, кемчилигинди түзөтө бил жана туура жыйынтык чыгара бил.

- Жакшы үйрөнүп, ишти бүтүргөнчө кайра-кайра баштоодон зерикпе!

- Ар бир ишти бүтүрүүнүн бир нече жолу бар экенин унутпа.

Ойуңда ошол көп жолдорду элестетип, эң ылайыктуу, тез бүтө турган, жакшы жолун тандап, анан ишке кириш.

- Ишти (сабакты) бүтүрүүдө тажрыйба сыноо, чийүү, модел жасоо ж. б. пайдалана бил.

- Ишиңдин өнүгүшүн, келечегин элестет.

- Улуу, өрнөктүү адамдардын өз ишмердүүлүгүн уюштуруусун үйрөн.

- Толук берилип иште. (Кулдай иштеп, бектей жүр!).

- Шашпа, бирок тез, жемиштүү иштей бил!

- Учурдагы зарыл ишти башкалардан (2-4-даражалуу иштен), бөлүп ала бил жана ошого көңүлүн, күчүн, убактыңды жумшай бил!

- Мүмкүн болушунча бир ишти баштасаң аны бүтмөйүнчө башка ишке өтпө.

- Адам иштеп чарчабайт, бир түрдүүлүктөн чарчайт. Ошол үчүн кээде 3-4 ишти бир баштап, тажаганында алмаштырып турса да болот.

- Иштин кыйын (татаал, түшүнүксүз) жерине келип таштап кетпе, же токтотуп койбо.

- 1, 2 аракеттен, изден эгер болбосо, ал жерин калтырып, колдон келген бөлүгүн жаса. Калган бөлүгүн бүтүрүп, эс алып, ойлонуп, кайрадан кыйын бөлүгүн баштасаң анда аны да бүтүрөсүң.

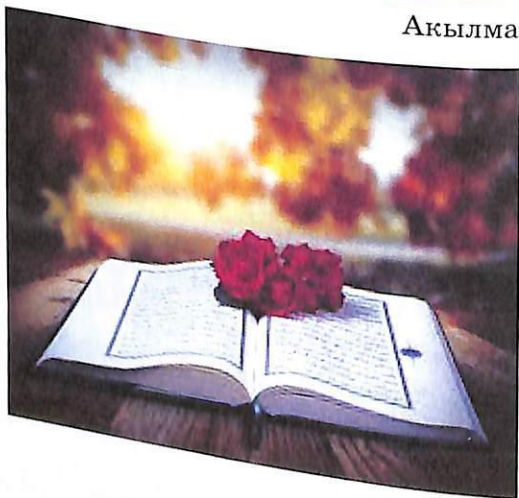
- Иштин жалпы жыйынтыгын чыгарып, баштапкы план, максатын менен салыштыр, эмнеси бүттү? Кайсы бөлүгү калды? Эмне үчүн? Эми эмне кылуу керек? ж. б. ушул сыяктуу суроолорду өзүнө берип, ишмердүүлүгүңдү улантат бер.

- Мына ушуларды жакшы өздөштүрүп, окууда, иште, турмушта пайдалана билсең, дайыма өз максатыңа жетесиң.

МАКСАТ

Адамдар бир ишти аткарууда ийгиликсиздикке эмес, максатын туура коюуга аракет кылышы керек.

Акылмандын сөзү.

Бир адам Куран жаттоону максат кылат. Бирок эч эле моюну жар бербей, кор тирилик менен алышып журуп алтымыш жашка жетет. Бир күнү дарак түбүндө отуруп, кичине бир курт дарака чыгып баратып кулаганын, кайра куласа кайра аракет кылып жатканын корот. Буга кызыгып карап турат да, курттун улам дарака жармашып, кайра кулаганын санай баштайт. Ошентип курт улам кулап, улам жармашкандан тажабай, акыры алтымыш биринчи жолкусунда чыгып кетет.

Таныркаган адам, ушул алысыз жандык максатына жетүү үчүн 61 жолу талыкпай аракет кылды, андай болсо мен 60 жашта эмнеге кеч калышым керек деп ниетин ишке ашырууга киришет да, бир нече жылда Куранды толук жаттап бүткөнгө жетишет.

Булак: Турмуш сабактары

УБАКЫТТЫ ҮНӨМДҮҮ ПАЙДАЛАНУУ ЖӨНҮНДӨ

«Убакыттан утсаң – бакыттан да утасын,

Убактың кетти – бакытың кетти».

«Эртеге калбаса бүгүнкү иши,

Бул дүйнөдө ийгиликтүү жашайт шол киши».

А.Х.Дехлавий.

«Бүгүнкү бүтөөр ишинди,

Эртенкиге калтырба...»

Токтогул

«Бекерчиден – кудай безер».

Элдики

«Жоголгон байлык табылат,

Жоголгон убакыт табылбайт».

Убакытты рационалдуу пайдалануунун айрым жолдору

«Эмгегинен үзүр тапкан жөнөкөй дыйкандан тартып улуу аалым, окумуштуу, генийлер да жашоодо жеке жетишкендиктеринин себеби – убакытты үнөмдүү пайдаланууда» деп жооп беришет. Дыйкан да, аалым да эч бир мүнөтүн бекер текке кетирбейт. Алар бош кеткен

убакыты үчүн ушунчалык кейип, капа болушат.

Алардын өмүр жолу, ишмердүүлүгүн үйрөнүп чыгып, убакытты үнөмдүү пайдалануу үчүн төмөнкүлөрдү сунуш кыламын.

1. Өмүрлүк, жылдык, айлык, күндүк, сааттык максат, милдет менен жашап үйрөн.

2. Бардык ишти өз учурунда жаса. Аткара албасаң, ордун кечиктирбей толтурууга аракет кыл.

3. Бардык учурда иштеринди убакыт менен кошо пландап, ошол убакытты аткарууга аракет кыл. Эгер аткара албасаң, себепин үйрөн, катаңды түзөтүп үйрөн.

4. Учурунда иште, эс ал, ойно, укта, бирок бир саат да бекер, себепсиз кетпесин.

5. Бир жумуштан чарчаганында, башка түрдүү иш аткарып эс алсаң да болот. Анткени, адам көбүнчө иштен эмес, бир түрдүүлүктөн чарчайт.

6. Тууган, досундун да сенин убактыңды артыкча бекер, ашыкча алуусуна жол бербей.

7. Ар күнкү аткарган же аткара албаган ишин жөнүндө өзүнө-өзүң жооп бер.

8. Улуу иштерди бүткөрө алган адамдардын өмүрүн, убакытты пайдалана билүүсүн окуп, сурап үйрөн, өз өмүрүңдө пайдалана бил!

9. Бир ишти өз убактыңда бүткөрө албасаң, башка ишти мөөнөтүнөн илгери бүтүрүп, убакыттан озо бил.

10. Ар кыл ишти рационалдуу, өз убагында аткаруунун жаңы жолун, методун үйрөнүп, пайдалан.

11. Өз эмгегиндин өндүрүмдүүлүгүн (убакыт бирдигинде аткарылган иш) жогорулатууга үйрөн.

12. Эмгекти илимий уюштуруунун жолдорун үйрөн.

13. Ар кыл эмгектин маданиятын өздөштүрүп, жогорку чеберчиликте аткара билүүгө үйрөн. Ошондо убакыттан утасың!

(Мисалы: Акыл эмгегинин маданияты, тез окуу, жазуу, жаттоо, үй тиричилик иштерин тез, сапаттуу бүткөрүү маданияты ж. б.)

14. Өз ишмердүүлүгүңдү уюштура бил.

15. Ар дайым бардык ишти тез, сапаттуу бүтүрүүнүн жаны жолдорун издеп таап үйрөн.

16. Кызыктуу ишти пайдалуу иш менен айкалыштырып бүтүрүп үйрөн.

17. Иштин арасында (жолунда) иш бүтүрүп, убакытты үнөмдө.

18. Өзүнө-өзүң буйрук берип, талап коюп үйрөн.

19. Убакытын текке кетирген адам өзүнүн келечегинин душманы экендигин унутпа.

20. Бирөөнүн убакытын алганың – өз убакытыңды алганың.

21. Убакытты үнөмдүү пайдалана билип, көп иштерди бүтүрө билүү – өмүрдү узартуунун бир жолу.

22. Ар бир ишти бүтүрүүнүн бир нече жолу, ыгы бар экендигин ойлоп, таап, эң кыска убакта бүтүүчү жолун тандап ала бил.

23. Пайдалуу ишке билим алуу, өнөр үйрөнүү, жолугушуу, саякат ж.б. сааттар, күн, ай кетсе да өкүнбө, бирок максатсыз, пайдасыз мүнөттүн да текке кетишине жол бербей.

24. Жалкоого жанашпа, бекерчиден безе кач.

25. Убакытты, мезгилди сезе билип, баалап, пайдалана билип үйрөн.

26. Убакыт алтындан кымбат, бирок эч жерде сатылбайт. Анын кени да, базары да, алуучу, сарптоочусу да өзүн экендигин унутпа.

27. Өткөн мезгил – учкан куш, аны кууп жете албайсың.

28. Мүмкүнчүлүк дараметин жетпей турган же болбой турган ишке бекерге убара болуп, убактыңды кетирбей. Бул өзү да убакытты убал кылуу. «Болбогонго – болушпа...».

29. Шашпа, бирок тез иште.

30. Бир эле жумушту күндө кайталай берүүгө туура келсе, аны тез бүтүрүү, «автоматташтыруу», «ыкчамдатуу» жолун ойлоп тап.

31. Сен бир убакытта бүтүрө турган ишти башкалар канча убакытта бүтүрөт? Алдыңкы окуучу, адамдар ал жумушка

канча убакыт сарптайт? Нормасы канча? Эмне кылып тез бүтүрөт? ж.б. ушул сыяктууларды сурап, окуп үйрөн.

32. Ар бир мүнөт, саатта, күндө аткара турган ишинди «көнүлүндө» пландаштыр. Ошол ажыратылган убакытта бүткөрүлүшүн аракет кыл, өзүңдү-өзүн контролдо.

33. «Хронометраж» (убакытты өлчөө) пайдаланып иштесен болот.

Саат тагуу бул мода эмес, зарылдык. Ал сага убакытты эскертип, тымызын башкарып турат.

34. Базар экономикасы шартында – эң кымбат товар – бул убакыт.

35. Убакытты ар дайым үнөмдүү пайдаланууга үлгү изде, тажрыйба үйрөн.

36. Көнүлүндө ар дайым убакыт элестеп, саат иштеп турсун.

37. Ойноо, эс алуу, көңүл ачуу, тууган-урук, достор менен болуу маанилүү иш. Аларга да атайын убакыт ажырат! Бирок бекерчиликке, максатсыз бир мүнөт да кетирбе.

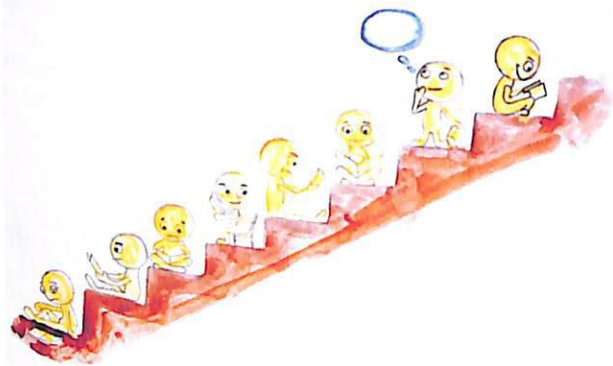
ЗБМИС–эксперимент

ИШТӨӨ, ОКУУ ТҮРЛӨРҮ

19. Дилгирленип алдыга, келечекке, максатка умтулуп иштөө.
18. Кыялданып иштөө.
17. Изденип, чыгармачылык менен иштөө.
16. Кыйынчылыктарды жеңип иштөө.
15. Чымырканып, чыңалып, тиштенип иштөө.
14. Аракеттенип, тырышып иштөө, окуу.
13. Жакшы иштөө, окуу.
12. Ыргактуу, бир калыпта иштөө, окуу.
11. Мактануу үчүн иштөө, окуу.
10. Жалкоолук менен иштөө, окуу.
9. Иштин көзүн билбей иштөө, окуу. (сокур аракет)
8. Уялып, тартынып, этияттанып, өзүнө ишенбей иштөө.

Баскычтар

7. Басынып иштөө.
6. Бирөөгө таянып, көз каранды болуп иштөө, окуу.
5. Бирөөнүн айтуусу, көрсөтүүсү менен иштөө.
4. Иштөө.
3. Кайдыгер иштөө, окуу (эштеп).
2. Өзүн зордуктап иштөө, окуу.
1. Каалабай иштөө, окуу.

ИЙГИЛИКЕ КАРАЙ БИР КАДАМ

Ар бир инсан бул дүйнөгө жакшы үмүтү менен келет эмеспи, “өсөйүн, өнүгөйүн, бактылуу болоюн” деп. Турмуш бул бүтпөгөн күрөш экени бардыгына маалым. Ак менен каранын, жакшы менен жамандын, акыйкат менен жалгандын ж.б. турмуштун кереметин, ысык-суугун көрүп, кыйыны да, жакшысы да, жаманы да, жеңип да, жеңилип да — кимдер гана өтпөгөн бул дүйнөдөн!

Канчалык табият сыйкырдуу, кооз жана ошону менен бирге жеңилгис катаал болсо, турмуш да баа жеткис кооз, өтө кызыктуу жана татаал. Бул турмушту жеңип жашап үчүн, ийгиликке жетиш үчүн турмуштун кыйынчылыгына даяр болуш керек экен.

Өмүрүбүздө чектелген чөйрөдө жашап, улуулардан

алган таасир-тарбиябызга жараша, калыптанган тар сезим менен кыялданып, ишибиз жүрүшпөй баратканда тагдырыбызга нааразы болуп, көп учурда биз бирөөнү айыптап, кейигенге шашабыз, баштаган ишти аягына чыгарбайбыз.

Коомчулукта ийгиликтүү адамдарды көрүп, көбүнчө ийгиликтин себебин адамдын ден соолугунда, акчада, адамдын келбетинде, экологияда, жашаган өлкөсүндө, тажрыйбасында, илим-билиминде, жөндөмүндө, аракетинде, колдогон чөйрөсүнөн издеп келебиз.

Бул дүйнөдө бир адамдын тагдыры кандай гана болбосун - бактылуу же бактысызбы, барып-барып мин адамга таасирин тийгизери талашсыз. Келечек муундарыбыздын тагдыры тайкы болбос үчүн кетирген кемчиликтерибизди эске алып, каталарды кайталабай, жашынан атайын ийгиликтин психологиясын, программасын иштеп чыгып, кадамдап аракеттенип, бакытка жол таап, тагдырды түздөө аракетин кылсак жаңылбайбыз.

Өзүбүз жетишпеген ийгиликтерге, өзүбүз чыкпаган бийиктиктерге балдарыбызды жеткизсек жаман болбос. Ийгиликтүү балдарды тарбияласак, коомубуз да ийгиликтүү коомго айланаары талашсыз. Биздин жеңишибиз ошондо! Ийгиликтин башаты адамдын өзүндө экенин турмуш айгырнелеп турат. «Өзүн башкара алган адам гана дүйнөнү башкарат» деген эскиден сөз бар.

Жаш муундардын арасында ийгиликке алып келетурган касиеттерди калыптандыруу, лидердик сапаттарды тарбиялоо биздин парзыбыз болуп эсептелет. Жашынан балдардын аналитикалык жөндөмүн өстүрүүгө, чечкиндүүлүк, тобокелдик, мээнеткечтик, тил билгилик, даанышмандык, чечендик сапаттарын калыптандырууга, балдардын мейкиндик сезимин, тил байлыгын, элестетүү, кыялдануу, дүйнө таануу, кабыл алуу жөндөмдөрүн, эмоционалдык дареметин өнүктүрүүгө, турмушка болгон кызыгуусун арттыруу менен интеллекти өстүрүүгө багытталган механизмдерди иштеп чыгууга аракет кылсак.

Балдарды жоопкерчиликке үйрөтүп, кылган жоруктарына жооп берүүгө көндүрсөк. Өзүн-өзү сыйлоо, өзүнө ишенимин арттыруу сезимдерин калыптандырса, балдарыбыз турмуштун чоң жолунда адашпай, өзүнүн ордун таап, максатына жетип, өрнөктүү турмуш кура алаарына көзүбүз жетет.

Америкалык философ Дэвид Стар Жордан айткандай: “Жолду билгенге жол берүү үчүн бүткүл дүйнө артка

чегинет”. Жаштарга ийгиликке жетүү жолун үйрөтүү биздин ыйык милдетибиз. Ал үчүн өзүбүздөн баштап, өзүбүздү тарбиялашыбыз керек. Эң жакшы таасир — бул улуулардын үлгүсү.

Окумуштуулардын айтымында, адамдын аң-сезимги табияттан жогорку жана төмөнкү менталитетке бөлүнбөлүп баарына маалым. Жогорку менталитет — позитивдик болуп, ал эми төмөнкүсү — негативдик менталитет болуп эсептелет экен. Коомчулукта адамдын көпчүлүгү негативдик менталитетке ээ. Адамдын ою көп учурда социалдык чөйрөгө таасирленип турат эмеспи. Бир жакшы ойду баштап, көпчүлүктүн пикиринен чыга албай, ой-максатына жете албай калган инсандар да жок эмес. Негативдик ойлор жана эмоциялар адамды ооруга чалдыктырат, карытат, артка тартат, коркунуч пайда кылып, максатына жетүүгө тоскоолдуктарды жаратат. Ошондуктан аң сезиминди көрө албастык, ичи тардык, жек көрүүдөн, жаман ойдон тазала. Капа кылган тарды кечире бил. “Өзүңдү сыйлоо” программасын иштеп чыгып, ийгиликке, бакытка жол таап, тагдырды оңдоо үчүн күндө убакыт бөлүп, кыялданып, жакшы маанайда өзүңдү сөз менен дарылап, проблеманын себебин изилде. Турмуш окуялардан эмес, биздин ошол окуяга кылган мамилебизден турат.

Улуу Махатма Ганди айткандай: “Адам — өзүнүн акыл-оюнун азыгы, эмнени ойлосо, ошого айланат”. Турмуш көрсөткөндөй, жакшыны ойлосо — жакшыга, жаманды ойлосо — жаманга айланат, эмнени көргөндү кааласа — көргүсү келгенди көрөт, эмнени укканды кааласа — каалаганды угат, эмнеге ишенгиси келсе — ишенгиси келгенге ишенет, эмнеге ишенгиси келбесе - ишенгенди каалабайт.

Жаман ой, кайгы-капа адат болуп калса, адамдын бетине бырыш түшүп из калтырат. Өзүнө ишен. Ишенич бекем болсо башкалардын бузуку ойлору сага таасирин тийгизбейт. Өзүңдүн өзгөчөлүгүңдү бил. Чыгармачыл ойлор жакшы маанайда келет, жагымдуу чөйрөдө ойлор чыңалат эмеспи. Өзүнө жагымдуу чөйрө түз! Жаман ойдон алыс бол. Жаман ой жамандык тартат. Ийгиликке багытталган ойлор ийгилик тартат. Сенин позитивдик ой жүгүртүүң башкаларга да жакшы таасирин тийгизет. Жакшы адамдар сени өздөрү табат. Бул табияттын закондору, муну биз ойлоп чыкпаганбыз, бизге чейин болгон жана боло бермекчи.

Бардык нерсенин баалуулугун бил, баскан кадамыңа ыраазы бол, кубан. Көптү берип, азды күт. Күнүгө мин мер-тебе шүгүрчүлүктү билдир: Кудайга, табиятка, жер-сууга,

асманга. Жакшылык үчүн дос-тууганыңа рахмат айта бил, үй-бүлөң менен бир бол, бар нерсени баалай бил. Мезгил келгенде табият сага да кайрыйт. Дүйнө кезектүү!

Адам бул дүйнөгө бир келет эмеспи. Мезгилдин басын, өмүрдүн баркын билбей, мезгил сезими, мейкиндик сезими жок болуп, убакытты сапырып, туура пайдаланбай, эштеп-септеп, жарым-жартылай жашап келебиз. Турмушта көп учурда өзүбүзгө көңүл бөлбөстөн эртеңки күнгө калтырган учурлар да көп эсе. Ошондуктан ийгиликке жетишүү үчүн өмүрдүн наркын бил. Бүгүнкү эртеңкиге калтырбай, жашоонун даамын татып бүгүн толук кандуу жаша! Өмүр — бул кайталангыс, назик жиптерден согулган мезгилдин кездемеси экенин сезсең экен! Мезгил эмес сенин сапарың карып баратканын түшүнгүн!

Ийгилик аракеттен жаралат: Үйрөнгүн, башкалар уктап жатканда. Окугун, башкалар бекерчиликтен зэригип жатканда. Эмгектен, башкалар ойноп жатканда. Кыялдан, башкалар эми ойгонуп жатканда. Сен чоң үлүшкө татыктуусун!

Элестетип, өзүңдү сырттан чоочун адамдын көзү менен кара, кемчиликтеринди жана баалуулуктарыңды иликте, иретте. Жакшылыктын-жамандыктын баасын бил. Күтпө, өзү менен өзү болуп чечилбейт. Бирөө жасап бербейт. Өзүңдүн дареметинди, артыкчылыктарыңды туура баала, убактыңды бекер кетирбе, табияттан сен өзүңдү жеңүүчү катары сез. Турмушундагы жетишкен ийгиликтеринди унутпа. Өзүңдүн ички дүйнөң менен келиш, өзүң лидер, башкаруучу бол, терс кыялдарыңды жең. Чачылган оюңду түзө. Артка чегинбе. Бир максатка умтул. “Жолду баскан арбытат” деген накыл сөз бар. Кыйындардын сыры жана артыкчылыктары ушунда.

Турмуш көрсөткөндөй, адам бир нерсени өтө катуу эңсесе, бүткүл аалам ага колдоо көрсөтөт. Максатына берил, сүй, ага чын дилиңден умтул. Ишенимиңди жоготпо. Турмуштан үмүтүн үзүлбөсүн, кызыгуун кетпесин. Ошондо гана ийгиликке жетишесиң.

Дүйнөнүн эң бай, ийгиликтүү адамдарынын өмүр баянын, эмгек жолун, рейтингин изилдеген америкалык финансы-экономикалык “Forbs” журналы белгилегендей: Билл Гейтс, Джон Рокфеллер, Стив Джобс, Джордж Сорос, Генрих Форд, Роман Абрамович, Адольф Даслер, Джордж Лукас ж.б. алгач турмушта жапа чегүүдөн баштап, кыйынчылыкты жеңүү менен ийгиликке жетишкен. Чечкиндүүлүк

энергиясы ийгиликтүү адамдарга гана таандык. Жеңүүчү бол. Жүрөгүңдүн оту өчпөсүн!

Ийгиликтүү адамдардын чөйрөсүнө аралаш, сен да ийгиликке жакындайсың. Тагдырын тайкы кылган, өз турмушун устаттык менен бузган адамдардан алыс бол. Башкаруусу жок кеме, максаты жок адам сымал. Ошондуктан максатыңды кое бил, максаттарыңдын артыкчылыктарың иликте.

Джон Рокфеллер айткандай: “Адам эмнеге умтулса да максаттын тактыгы — ийгиликтин негизи болот”. Турмушта керексиз, өнүгүүгө жолтоо болгон нерсеге “Жок!”, пайдалуу нерсеге “Ооба!” дей бил. Жалгыз бүгүнкү күн гана сенин тагдырыңды чечүүчүдөй жаша. Эң маанилүү ачылыштар шыктануу, кумардануу учурда жасалган. Эң кызыктуу жана ийгиликтүү ойлор көңүл эргүү мезгилде келет, жакшы эс ала бил. Жан дүйнөң жактырган иш менен алек бол. Тилегиң кабыл болсун!

Булак: Insan.kg

ДҮЙНӨДӨГҮ ЭҢ ИШТЕРМАН ЖАНА ЭҢ ЖАЛКОО ЭЛ КАЙСЫ?

«International Journal of Epidemiology» журналы дүйнөдөгү эң жалкоо элди иликтеп чыгышкан. Атайын адистердин, эксперттердин жыйынтыгына таянсак кыймыл аракети аз, ашыкча иш кылууга моюну жар бербеген, атүгүл спорт менен машыккысы келбеген, оор жумуштан качып, тынч отуруп иштеген жумушка ыктаган, дивандын үстүндө чалбулар Португалиянын эли деген тыянакка келишти. Себеби, алардын 88% эч качан спорт менен машыкпайт экен. Ал эми экинчи орунга бельгиялыктар, үчүнчү орунга испаниялыктар, андан кийин немистер жана гректер турат. Италиялыктар жалкоолук боюнча 6-орунда турушат экен. Алардын жалкоолору 69% ды түзөт.

ЭҢ ЭМГЕКЧИЛ ЭЛ КИМДЕР?

Ал эми 32 өлкөнүн ичинен эң эмгекчил, жаны тынбаган эл Түштүк Кореянын эли болуп эсептелген. Алар жумушка бир жылда 2 миң 357 саат убактысын коротушат экен. Жумасына алты күн иштөө мыйзамдуу көрүнүш. Өздөрүнүн карьерасы үчүн түштүк корейлыктар эс алуу дегенди билбей

үч жылда бир гана жолу он күнгө эс алууга чыгышат. Булардын көпчүлүгү үйүнө уктаганга гана келишет. Өтө иштерман эркектери балдарына он беш мүнөт гана көңүл бурууга үлгүрүшөт тура. Ошондо да мындай көрүнүш жумасына бир же эки жолу гана болот.

Мындай темпте иштегендерди Түштүк Кореянын эмгек кодексине киргизишип, ишти жеңилдетүү жагы каралган. 2004-жылы мектептерди, кээ бир компаниялардын иш күнүн беш күндүккө жылдырышкан. Бирок мурункудай кыбырап иштеп көнүп калган корейлер азыркы күнгө чейин деле жаны жан албайт. Эмгек кодексинде жазылган мыйзамдар кагаз түрүндө гана калган дешет. Алар жалкоолукту сүйбөйт тура. Мындай эмгекчил корейлыктардан гректер деле кем калышпайт экен. Алар жылына 2 миң 50 саатты жумушка коротушат. Ал эми 3-4-орунда Чехия, Венгрия жана Польша элинин эмгекчилдиги турат экен.

АКШ болсо эмгекчилдиги боюнча 9-орунду ээлейт. Орточо эсеп менен америкалыктар жылына он күндү эс алууга коротушат. Англиялыктар жылына 20 күн эс алууга чыгышат. Норвегия, Германия, Голландияда жылына 1 миң 390 саат иш күнү бар экен.

Кытай эли бир суткада 2 саат 55 мүнөт эс алууга мүмкүнчүлүгү бар экенине сүйүнүшүүдө. Кытайдын борбордук телевидениелердин биринде «Кытайдын экономикалык жашоосун изилдөө» программасы алардын эли бир күндө 2 саат 55 мүнөт гана эс ала турганын айтып элди кубандырды. Себеби, мындан үч жыл мурунку изилдөөдө алар 2 саат 16 мүнөт гана эс алышчу экен. Ал эми өнүккөн өлкөлөрдө мисалы Германия, АКШ, Англия сыяктуу өлкөлөрдө күнүнө адам 5 саат эс алууга мүмкүнчүлүгү бар. Кытай эли эс алуу убактысынын үчтөн бир бөлүгүн да интернетте өткөрүшөт, өзгөчө алар уюлдук телефондон киришет экен.

Ал эми 10 % кытайлыктардын эс алууга таптакыр убактысы жок.

Кытайлыктардын экономикалык жашоосун иликтеген программасы тогуз жыл бою миндеген үй-бүлөнү он миллиондон ашуун адамдын иштөө режимин иликтешкен. Алардын иликтөөсү боюнча эгер адамдын иш күнүн, уктаганын, түштөнүүсүнөн башка убактысын эсептегенде эс алуу үчүн бир саатка жетпеген гана убактысы калат экен. Ал эми алардын 20 %ы күнүнө 1-2 саатты гана өзүнө арнайт тура. Ал эми 10 %ы эс алууга бир да мүнөтү жок экенин айтышкан.

КЫРГЫЗДАР ЖАЛКОО ЭЛГЕ КИРЕБИ ЖЕ?..

Ал эми мурунку СССРдин курамындагы КМШ өлкөлөрүнүн ичинен кайсыл мамлекеттин эли иштерман экени тууралуу так маалымат жок. Ошентсе да Кыргызстанда жыл сайын 13 майрам эс алуу күн катары майрамдалат экен. Бул майрамдын санын 6-7ге чейин кыскартууну да эл өкүлдөрү учурунда сунушташкан. Бирок, анын пикирине каршы чыккандар майрамдардын санынын көптүгү өлкөнүн экономикасы үчүн пайдалуу экенин да айтып чыгышты. Андан тышкары бизде көпчүлүгү беш күн иштешет, эки күн эс алышат. Жылына мыйзамдуу түрдө бир ай эс алууга чыгышат. Ал эми айыл-кыштактарда кайнаган завод-фабрика жок болгондуктан жайкысын үйдөн чыкпай чалкалап эс алышат. Балким, биздин ушундай темп менен иштөө режимибизден улам жакыр мамлекеттин катарына кошулуп жатандырбыз...

Булак: Insan.kg

НИЕТ

«Керектүү таштын оордугу жок»

Эл макалы артынан түшпөй, үй-жай күтпөй, же бир жумуштун тентип кетип, кааласа ата-энесиникине келип, каалабасанын кужурун алгандардан тажап, бир күнү «Кааласам төрт тарабым кыбыла» деп туш келген жагына баса берет. Жолдо кетип баратып «Ушинтип жүрө беремби. Менин колума качан карга чычат. Бекерпоз болуп жүрүп өмүрүм өтөбү» -деп, турмушуна наалыйт.

Ушундай түйшүктүү ойлорго алаксыган бекерчиге жолду карай көзүнө жалаң эле какыраган таштар көрүнөт. «Ушул таштарды чогултуп кимдир бирөөгө сатсам канча киреше табат болдум экен. Аларман болуп, бир уй сатып алсам. Уюм жылда төлдөп, мал-жандуу болуп кетсем. Аларды сатып жакшынакай үй салып, «Катын албай, кайын ал» дейт, тегирменчинин кызын алып, бала-бакыралуу болуп, очор-бачар жашап кетсем кана!» - деп ниет кылып, жолдогу таштарды иргеп кырлуу кооз таштарды капка салып, кал-

ганын жолдун боюна таштап жүрүп отурат. Барган сайын таштары оорлошкону менен кыялындагы жакшы ой таштын оордугун сездирбей калды. Атасынын насааттарын демей-де кулак арты менен кетирип жүргөн болсо да, “Керектүү таштын оордугу жок” деп айткан сөзүн эстей калып, кез-кез акырын ырдай коюп келе жатты.

Бир маалда катуу нөшөр болуп, сел жүрүп жолду жууп кетсе болобу? Бүткөн бою суу болгон жигит жолдун аркы бетиндеги өзөндүн боюндагы сары оттой болуп жылтыраган таштарга көзү түшөт. “Каап, кабым толуп калбаганда тигил таштарды базарга алып барып сатсам жакшы болот беле? Муну толтуруп албадымбы”, - деп жонуна таштарды бөктөрүнүп алып жолго кайрадан түшөт. Кылчайып караса көзүнө жаңы таштар тим эле жалтырап чагылышат. Айла жок буларды төгүп жүрмөк белем”, - деп оор таштардын салмагынан тентендеп кетип баратып суу эзип кеткен ылайдан тайгаланып, жолдун чекесиндеги чункурга көтөрүп бараткан таштары чачылып түшөт.

Таштарды кайра чогултайын деп баратып “Мындан көрө тиги жылтыр таштарды чогултайынчы”, - деп сайдын ары жагына өтөт. Бирок бул жерге келип, жанагы жылтыр таштарды канча издеген менен бирөөнү да таба албайт. Жылтырап турган жерге келсе эле жөнөкөй эле урчуктуу таш болуп калган болот. Түн бир оокумга чейин кооз таш издеген жаны катуу чарчаганынан сайдын жээгине суй жыгылат.

Эртең менен таштардын көңүлү калгандай болуп ойгонуп, кечээки келген жагын көздөй аяк шилтейт. Жолду карай “Кандай жерден жыгылдым эле” деп чункурду издей баштайт. Караса көтөрүп жүргөн таштары тим эле кынап койгондой болуп төгүлүп калыптыр. “Ой мен буларды укмуш кылып тизип койгон турбайымбы. Менин деле колуман бир нерсе келет турбайбы” деп шарт бурулуп айылын көздөй жөнөйт.

Жолду карата тегиз таштарды чогултуп отуруп, атасынын үйүнө келип: Атаке, мага үй салганга ылайыктуу жер тандап бер. Үй салам, - дейт. Баласынын бул жоругуна нары тан калып, нары кызыккан атасы: Ой жаман уулум, сага эмне болгон. Каалаган жерине сала бер. Сага акыл-эс кирип калган го. “Жаманга да эс кирет, эс киргенде кеч кирет дечү эле”, - деп ыңгайлуу дөнсөө жерди көрсөтүп берет. Ошентип жаман уул күндө сай жээгинен, болбосо жол боюнан түрдүү кооз таштарды көтөрүп келип кынап түрүп, көркөмдүү үй сала баштайт. Үйдүн дубалын оймолон түр салып кооздойт. Ары-бери өткөндөр “Бул эси жокко не болгон? Укмуш үй

салып кирди”, - деп айран тан калышат.

Бир күнү мунун үйүнүн түбүнөн өтүп бараткан тегирменчи аста токтоп жигитке: “Ой баатырым мындай сонун үйдө кантип жалгыз жашап жатасың? Мындай үйдүн кожойкеси да болуш керек. Менин кызымды албайсыңбы?” - деп тама-ша-чынга аралаш суроо салат. Ошентип колунан иш келбеген жигит керектүү таштын оордугунан улам жубайлуу жана үйлүү болуп, шаңдуу, бардар жашап калат.

Булак: “Турмуш сабактары”

ЭКЗАМЕН, ЗАЧЕТКО МЫКТЫ ДАЯРДАНУУ

ЗБМИС – эксперимент

Экзамен, зачетко мыкты даярдануу өзүн-өзү моралдыкпсихологиялык жактан даярдап, көңүлдү топтоп, өзүнө-өзү установка берүүдөн башталат.

Сессия, экзамендерге мыкты даярдануу үчүн төмөнкүлөрдү сунуш кылабыз:

1. Сессияга семестр ичинде, лекция, семинарларга активдүү катышып жүрүп үзгүлтүксүз даярдануу.
2. Экзамен, зачет боло турган бардык лекцияларды конспектилеп системалуу, түшүнүктөрдү жазып, жаттап жүрүү.
3. Спец. курс, семинарларда да конспектилерди жакшы жазып, пайдалануу.
4. Экзамен расписаниеси менен таанышып, экзамен, зачетко чейинки калган күндөрдү эсептеп, рационалдуу даярдануу.
5. Ар бир предмет боюнча экзамен суроолорду, терминдер берилсе, аларды мугалимден алып даярданса да болот. Ошондо ар бир суроого мыкты даярданууга болот.
6. Экзаменге керек окуу китептерин чогултуп, ошолордон эң сапаттуу, терең мазмундуу жазылганын тандап даярдануу.
7. Энциклопедия, справочник, сөздүктөрдөн пайдалануу.
8. Китеп менен иштөө, конспект жазуу ж.б. темаларды пайдаланып даярдануу.

9. Экзаменге даярданууда кыска мөөнөттүү эс алуу. 35-45 мин-да, 5-10 минутада эс алуу да маанилүү. Булар эске алынбаса даярдануу сапаттуу болбойт.

10. Китеп, энциклопедия, интернет ж.б. ар бир билеттин суроолоруна кыскача жооп жазып, конспект кылынса да жакшы болот.

11. Интернет, электрондук окуу китеби, DVD, CD, репетитор, программа ж. б. пайдалансак да жакшы болот.

12. Экзаменге даярданганда карта, таблица, схема, диаграмма ж. б. түзүп, пайдалануу да жакшы.

13. Эгер экзамен билеттеринин суроолору берилбесе, анда ошол предмет боюнча программаны таап, ошол боюнча даярданса да болот.

14. Окуу китептеринин акырында мазмуну боюнча да ар бир темага даярдануу.

Эгер курсташың же жолдошун менен даярдансан суроо берип, сурашып даярданууга да пайдасы тиет.

ЗБМИС – эксперимент

ОКУУЧУЛАРГА МАКСАТТУУ ЖАШОО, ОКУУ ИШТӨӨ ЖӨНҮНДӨ

«Улуу максат – улуу күчтү жаратат».

Максаты бар адам ар дайым ошол максатка карап аракет кылат, изденет, аракеттенет.

Эгер максат болбосо ошол адам багытсыз кайык сымал, шамал болгон жакка сүзүп, адашып кетет. Ошол үчүн жаш кезден максат коюп, ошого жетүүгө аракеттенүү, жетүү жолдорун үйрөнүү керек. Өмүрү өрнөк инсандардын ишмердүүлүгү, өмүр баянын үйрөнүп, үлгү үчүн айрымдарын силерге сунуш кылабыз.

1. Эл-жерге кереги тийген, илим-билимдүү, белгилүү адам болуу.

2. Белгилүү бир кесипке ээ болуу (доктур, дарыгер, мугалим, инженер, багбан, экономист, агроном, акын, жазуучу, журналист, чабан ж.б.).

3. Ак ниет жакшы адам болуу.

4. Бактылуу үй-бүлөлүү болуп, билимдүү, ак ниеттүү балдарды өстүрүү.

5. Коммерсант, ишкер адам болуу.

6. Чоң саясатчы, жетекчи болуу.

7. Көптү билген, бардыгы үчүн кызыктуу адам болуу.

8. Жан дүйнөсү бай, ар тараптуу өнүккөн адам болуу.

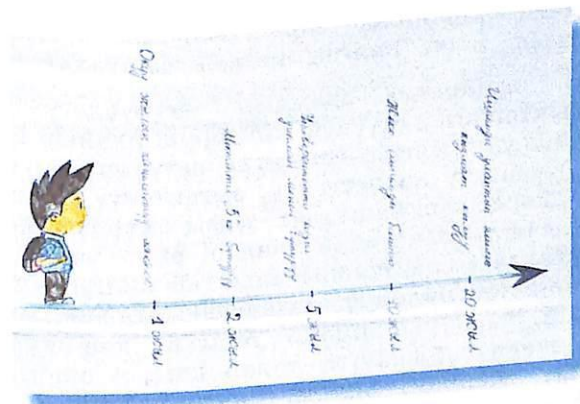
9. Ар тараптан күчтүү адам болуу.

10. Дүйнөлүк денгээлде билим алып, эл аралык мааниде белгилүү инсан болуу ж. б.

11. Булар бүт өмүр бою алдынарга коюп, аракеттенип жете турган чоң МАКСАТ. Эми ошого жетүү үчүн 1 жылдык, 5-10 жылдык максат милдеттерди аныктоо, тактоо керек. Ар бир кичинеси чоңуна жетүүнүн каражаты болсун.

Чоң жана кичине максатка жетүүнүн жолун, каражатын издеп табуу. Мисалы: Бир кесипке ээ болуу үчүн кайсы сабактан жакшы окуу керек, же жакшы адам болуу үчүн кайсы сапаттарды үйрөнүү керек ж. б. конкреттүү чакан максаттарды коюп, аткара билүү керек. Мисалы: Математикадан «5» деген баага окуу, олимпиададан 1 орунду алуу, конкурстардан жеңип чыгуу.

Алдына максат койгондон кийин ошого жетүү үчүн кыйынчылык, тоскоолдуктарды жеңип өтүп, чымырканып аракеттенүү керек. Ансыз максатка жетүү мүмкүн эмес.

ӨЗҮН-ӨЗҮ ТАРБИЯЛОО, ӨСТҮРҮҮ ЖӨНҮНДӨ

«Аракеттен – адат, Адаттан – мүнөз»

Мүнөздөн – тагдыр жаралат»

(Теккерий)

Өзүн-өзү тарбиялоо – улуу инсандык сапат

1. Өзүн-өзү тарбиялоо – бул адамдын калыптанган идеал, ынанууларга ылайык, аң-сезимдүү коюлган максатка карата өз личностун өзгөртүүгө багытталган ишмердүүлүгү.

– Өзүн-өзү тарбиялоо үчүн алгач личность белгилүү даражада өсүшү, өнүгүшү, өзүн-өзү андап, сындап билүүсү керек.

– Өз кемчилик, артыкчылык жана мүмкүнчүлүктөрүн көрө билүүсү – бул анын жетиктигинин көрсөткүчү жана өзүн-өзү тарбиялоосунун өбөлгөсү.

2. Ар адамда жакшы болууга табигый умтулуу бар.

Өзүн-өзү тарбиялоо качан жана эмнеден башталат?

Адам эс тартып, өзүнүн мендигин сезип, билим-тарбиянын зарылдыгы жана баалуулугун түшүнүп, сезген кезден, өзүн-өзү тарбиялоо зарылчылыгын туюп, анын жолдорун издеп таап, билген кезден башталат.

Өзүн-өзү тарбиялоо адамдын өмүрүндөгү жашоо максатын аныктап ага жетүүнүн жолдорун, планын түзүүдөн башталат. Ошол улуу максат милдетке жетүү үчүн ар күн, ай, жыл сайын ырааттуу аракеттенүү, эмгектенүү, өзүн ошого ар тараптуу даярдоодон башталат. Адам өмүрлүк максатын аныктап, келечектеги кесибин тандап, өзү үчүн зарыл (баалуу) инсандык сапаттарды аныктап билгенден кийин (бул өзү да бир топ ойлонуу, изденүүнү, ата-эне, мугалим, тарбиячы ж. б. жардамынан көптү билүүнү, көп окуп, көптү көрүп, көп менен сүйлөшүүнү талап кылат) ошого зарыл мүнөз, касиет, жөндөм, билим, билгичтик ж. б. өзүндө тарбиялоого кызыгып, издене баштайт.

Бул өзү – эң жакшы башталыш! Эгер ата-эне, мугалим окуучуну ушул даражага чейин алып келип, андан ары

ошолорго жетүүгө жалпы багыт берсе, анда улуу инсандык милдетти аткарган болор эле.

Андан ары окуучунун өзүн-өзү тарбиялап, өстүрүүсүнө ишенсе болот.

Өзүн-өзү тарбиялоонун айрым ыкмалары:

1. Өзүнө-өзү милдеттенме алуу: (өзүн өркүндөтүү, ал же бул сапаттарды калыптандыруу жөнүндө, мисалы: эрктүүлүк, эстеп калуу, китепти тез окуу, эркин сүйлөө, тартынбастык ж. б.).

2. Өзүнө-өзү отчет берүү: (белгилүү убакытта аткарылган иштер).

3. Өз ишмердүүлүгү жана жүрүш-турушу жөнүндө ой жүгүртүү (ийгилик жана утулуштардын себебин аныктоо).

4. Өзүн-өзү күзөтүү: (ой-сезим, настроение (маанай), каалоо, кызыгуу ж. б.).

5. Өзүн-өзү контролдоо: (өзүнүн абалы, жүрүш-турушу иш-аракетин ар дайым байкап туруу, көңүлсүз акыбеттердин алдын алуу).

Өзүн-өзү тарбиялоодо көңүл бурууга зарыл болгон негизги багыттар:

1. Дене-бой тарбиясына өзгөчө көңүл бөлүү (системалуу чуркоо, машыгуу, такшалуу, сымбаттуулук, шамдагайлык ж. б.).

2. Акыл-эс тарбиясы. Акыл эмгегинин маданиятын өздөштүрүү (интеллектуалдык өсүү, окуу, түшүнүү, ойлоо, жазуу, сүйлөө, эсептөө ж. б.).

3. Адептүүлүккө, ыймандуулукка тарбиялоо.

4. Эстетикалык тарбия: (сулуулукка суктануу, аны издеп таап, сактай билүү, көркөм табит, сезим тарбиялоо, сулуулук закону менен жашап, кийинип, эмгектене билүү).

5. Башка адамдар, айлана-чөйрө менен туура, оң, жакшы мамиледе боло билүүгө тарбиялоо. Ымала маданиятын өздөштүрүү.

6. Эрктүүлүккө тарбиялоо: (чыдамкайлык, туруктуулук ж. б.).

7. Өз ишмердүүлүгүн уюштура билүү: (максат, план, режим менен иштөө, окуу, чымырканып, рационалдуу эмгектене билүү).

8. Өзүн-өзү башкара билүү.

9. Адамгерчилик, гумандуулукка тарбиялоо: (адамды сыйлоо, коргой, сактай, барктай билүү, жардам, көмөк көрсөтүүгө даярдык ж. б.).

10. Жан дүйнөсү, рухий байлыгын өстүрүү, кеңейтүү.

11. Психологиялык, эмоциялык тарбиялоо: (жакшы мүнөз, ачык маанай, шайырлык, токтоолук, сезүү, кабылдоо, ойлоо, эстетп калуу ж. б.).

12. Бекем, терең, ар тараптуу, өсүп туруучу билим алуу.

13. Максат, милдетке жетүү үчүн зарыл мүнөз, сапаттарды өзүндө тарбиялоо.

14. Жалпы адамзаттык, асыл инсандык сапаттарды билип, өздөштүрүп, калыптандыруу.

Анын ичинен көңүл буруу зарылдары:

1. Айрыкча ак ниеттүүлүк

2. Айкөлдүк

3. Чынчылдык

4. Адилеттүүлүк

5. Мээримдүүлүк

6. Эркүүлүк

7. Эр жүрөктүүлүк

8. Туруктуулук

9. Чыдамдуулук

10. Максатка умтулуу

11. Өз сөзүнө ээ болуу

12. Жоопкерчилик

13. Тырышчаактык

14. Билим үйрөнүүгө чанкоолук, зиректик.

15. Жакшы каалоодо атаандаша, тиреше, тартыша билүү.

16. Ички жана тышкы кыйынчылык, тоскоолдуктардан өтө билүү, коркпоо.

17. Көп варианттуу ойлоо жана иштөө.

18. Эмгектене да, эс ала да билүү.

19. Сынды да, сыйды да көтөрө билүү.

20. Ийгиликти да, утулууну да татыктуу көтөрө билүү.

21. Чен-өлчөм сезимин ар дайым сактоо (чувство меры).

22. Билүүгө, үйрөнүүгө, үйрөтүүгө даярдык.

23. Изденип, үйрөнүп, окууга түбөлүктүү чанкоолук.

24. Ток пейилдик («Тойгон козудай» болуу).

25. Терең ички маданиятка жетүү.

Өзүн-өзү тарбиялап, өстүрүү жолдору:

1. Айлананы, турмушту сезип, күзөтүү.

2. Китеп окуу.

3. Адамдардан үйрөнүү.

4. Телевизор көрүп, радио угуу.

5. Идеал (үлгү) болгон адамдар менен мүмкүн болсо жолугушуу.

6. Ата-эне, мугалим, илимий жетекчилерден сурап, окуп, үйрөнүү.

7. Ойлонуп, корутунду чыгаруу.

8. Улуу адамдардын өмүр жолун үйрөнүү (окуу).

9. Саякат, экскурсияга чыгуу.

10. Адамдар менен баарлашуу.

11. Өзүнүн коркуу, тартынуусунан кесип өтө билүү.

Өзүн-өзү тарбиялоону уюштуруу жолдору (формалары)

1. Окуп, өзүн-өзү тарбиялоо.

2. Көрүп, өзүн-өзү тарбиялоо.

3. Үйрөнүп, өзүн-өзү тарбиялоо.
4. Ойлонуп, өзүн-өзү тарбиялоо.
5. Турмушту күзөтүп, өзүн-өзү тарбиялоо.
6. Сурап, өзүн-өзү тарбиялоо.
7. Жасап, өзүн-өзү тарбиялоо.
8. Машыгып, өзүн-өзү тарбиялоо.
9. Пикир алышып, өзүн-өзү тарбиялоо.
10. Иштеп, өзүн-өзү тарбиялоо.
11. Кызыгып, өзүн-өзү тарбиялоо.
12. Мажбур кылып, өзүн-өзү тарбиялоо.
13. Уялып, өзүн-өзү тарбиялоо.
14. Изденип, өзүн-өзү тарбиялоо.
15. Пландуу, максаттуу өзүн-өзү тарбиялоо.
16. Системалуу түрдө өзүн-өзү тарбиялоо.
17. Кыйынчылыктарды жеңип, өзүн-өзү тарбиялоо.
18. Чыгармачылык менен өзүн-өзү тарбиялоо.
19. Өжөрлөнүп өзүн-өзү тарбиялоо.
20. Сындап, өзүн-өзү тарбиялоо.
21. Башкаларга салыштырып, өзүн-өзү тарбиялоо.
22. Өзүн-өзү анализдеп, баалап, өзүн-өзү тарбиялоо.
23. Максат, милдет коюп, өзүн-өзү тарбиялоо.
24. Сабаттуу өзүн-өзү тарбиялоо.

ЗБМИС-эксперимент

КАТА КЫЛУУДАН КОРКПОО ЖЕ КАТАНЫН МААНИСИ ЖАНА БААСЫ

Окуучулар менен баарлашуу, пикирин үйрөнүү натыйжасында менен баарлашуу, пикирин үйрөнүү көпчүлүк окуучулар жазуу, айрыкча оозеки жооп берүүдө ката кетирүүдөн коркуп (таң калыштуу) олтуруп, кайра дагы ката кылып, же ката кетирүүдөн коркуп такыр

жазбай же айтпай коюшат.

Бул эң коркунучтуусу, катадан этият болом деп, коңүлү иштөө, жазуу менен эмес, ката кылбоо менен алек болот.

Ката кылбайын деп, такыр эркин боло албай коёбуз. Өз оюбузду, түшүнүгүбүздү айтуу, жазуудан көбүнчө катадан коркуп, токтоп калабыз. Себеби ката болот деп коркот. Анын натыйжасында билим, ой, сезим өсүүсү токтоп калат.

Окуучулар кайсы катадан коркот?
– Китеп окуудан.

– Маселе, мисалды туура эмес иштоодон.

– Эреже, аныктама, законду туура эмес пайдалануудан ж. б.

– Элдин алдында айтуудан.

Бул абалды түзөтүү үчүн эмне кылуу керек?

1. Окуучуга (чектүү) ката кылуу эркиндигин берүү керек. Окуучу билим алуу жолунда – ката кылуу аркылуу билимге жетүүгө.
2. Сынап көрүү, ката кетирүү аркылуу максатка баруучу жолдун да бар экенин билүү.
3. Эч иш кылбаган адам гана ката кылбастыгын билүү.
4. Иш, аракет, билим алуу бар жерде (иш бар жерде ката бар) каталыктар болуусун унутпоо зарыл.
5. Ката кылуу, айтууда жемеден, шылдыңдоодон тартынбоо, коркпоо. Ошо сени, шылдыңдагандар өздөрү да ката кылышын көңүлүндө сактап.
6. Катанын себебин билип, анализдеп, оңдоого аракет кылуу.
7. Катадан туура корутунду чыгарып, экинчи ирет кайталабоого аракет кылуу. Эгер бир эле ката кайрадан кайталанса, анда бул ойлондурад.
8. Ката кылбаган адам чыныгы билимге, ийгиликке жетпейт.
9. Ката кыла турган иштен коркуп (жазуу, айтуу) өзүңдү токтотпостугун керек, тескерисинче – катасыз кылууга алдын ала даярдан. Ошондо да ката кетиресиң, андан кыжалат болбо. Түзөтүүнүн жолун изде.
10. Сабакта доскада жооп берерде же жазууда катадан

коркпо, жарымын айтып же жазып бир жеринде ката кылса ошондо да токтоп калба, мугалим, окуучулардан жардам алып, андан ары уланта бергин.

11. Орус тил, англис тил ж. б. сабактардан тилинер келбесе, жасай албасанар ошондон айбыгып жооп бербей койбогула. (Бул үчүн албетте, мугалим түшүнүп класста МПК жакшы болушун карайт).

12. Өз катанарды өзүнөр үйрөнгүлө. Ким өз катасын көп, толук үйрөнсө, ошондо ката аз болот жана кайталанбайт.

13. 60—70% окуучулар ката кылуудан коркот, бирок ошону түзөтүү үчүн эч иш кылбайт. Ошентип активдүүлүгү төмөндөп сабактан, иштен четтеп, басынып кетет.

Жыйынтыктап айтсак:

— Ката кетируүдөн коркуу эле эмес, эч иш кылбоодон коркуу керек.

— Каталыктарды үйрөнүп, түзөтүп, кайталабастькка аракет кылып, өзүн-өзү өстүрүү керек.

— Катаны эмес, ийгиликти көздөп иш кылуу керек.

— Катадан коркуп олтуруп кайра көп ката кылуубузду, же такыр иш кылбай, четтеп калуубузду эстөө керек.

— Ката, адашуу үчүн басынбоо керек.

— Катадан сабак алып, үйрөнүү керек. (На ошибках учатся!).

ӨЗҮН-ӨЗҮ АР ТАРАПТУУ ӨНҮКТҮРҮҮ

Адам өзүн-өзү ар тараптуу өнүктүрүп көптөгөн ийгиликтерге жетише алат. Ал үчүн адам өзүн 3 жактан өнүктүрүүсү абзел.

1. Интеллектуалдык жактан

2. Физиологиялык жактан

3. Руханий жактан

Интеллектуалдык өнүгүү үчүн адам эң биринчи акыл эмгегинин маданиятын үйрөнүүсү зарыл. Мектепте берилген базалык билимден сырткары ар бир адам өзү кызыккан жаатта:

1. Адабий чыгармаларды

2. Дүйнөлүк классикаларды

3. Дүйнөгө белгилүү лидер, акылман адамдардын өмүр баяндарын

4. Интеллектуалдык жана маданий журналдарды

5. Мемуарларды

6. Коомдогу күнүмдүк жаңылыктарды

7. Техникадагы жетишкендиктерди

8. Кругозорду өстүрүүчү энциклопедияларды

өз алдынча окуп жүрүүсү зарыл.

Физиологиялык өнүгүү үчүн ар бир бала же кыз жаш чагынан спорттун бир же бир нече түрү менен машыгуусу, ден соолугуна кам көрүүсү керек. Мисалы:

1. Айкидо

2. Карате

3. Дзюдо

4. Чуркоо

5. Бассейнде сүзүү курстарына жазылып, системалуу түрдө машыгып жүрүүсү абдан пайдалуу. Анткени спорт адамдарды:

- режим менен жашоого

- эрктин бекем болуусуна

- ден соолукту чыңалтууга

- максатка карай тайманбай умтулууга үйрөтөт.

Руханий өнүгүү үчүн ар бир адам жан дүйнөсүнө азык берчү китептерди окуп, жамаат менен таалимдерге барып турса жакшы болот. Анткени ар бир адамдын жүрөгүндө Кудайга болгон ишеним бекем болгондо гана өзүнө болгон ишеними да артып, өзү көздөгөн ак ниет максаттарына оңой жете алат. Жан дүйнөсүн азыктандырбаган адам тамак-аш менен ийгилязанын тойгозо да анын ички дүйнөсү башкача айтканда: руху ар дайым азык талап кылып, ачка бойдон кала бербейт. Ал эми жан дүйнөнүн азыгы деп:

1. Мусулмандар үчүн Ыйык Куран китеби

2. Дайдамбарыбыз (САВ) айтып кеткен Сахих хадисте-рин үйрөнүп, амал кылууга болгон аракет

3. Элдик эпостор
4. Акындардын санат-насаат, терме ырлары
5. Классикалык музыкалар
6. Кыргызча күүлөр
7. Психологияны үйрөтүүчү китептер
8. Адам өзү сырдуу дүйнө экендигин изилдеген илимий макалалар саналат.

XXI кылым техника жана информациянын кылымы деп айтылганы менен ошол техниканы да ар тараптан өзүн-өзү өнүктүргөн, көп информацияны туура пайдалана билген адамдар өз кызыкчылыгы үчүн ойлоп табаарын жана колдоноорун унутпайлы.

Андыктан өлкөнүн өнүгүүсүн каалаган ар бир жаран окуучу, мугалим, студент, ата-энелер өзүн өзү өнүктүрүүсү заман талабы. Анткени адам ресурсу бул ар бир өлкөнүн баа жеткис байлыгы болуп саналат.

Биздин №3-эксперименталдык гимназиябызда 1996-жылдан бери ушул максат менен «Инсан таануу» эксперименталдык сабак-лекциясы өткөрүлүп келе жатат. Анда:

- Илим-билим
- Спорт
- Илим-технология
- Чыгармачылык
- Маданият

- Дин тармактарында алгылыктуу иштерди жүргүзүп келген, тарыхый инсандардын да, биздин замандын баатырларынын да өмүр баяны окутулуп, сабак-лекцияга чакыртылып, асыл адамдык сапаттарын окуучу балдарга үйрөтүп келишүүдө. Бул сындуу жолугушуулар балдардын аң сезимине оң таасирин тийгизип, алардын ар тараптуу инсан болуп жетилүүгө, шыктанууларына себеп болоорун эксперимент көрсөттү.

3-эксперименталдык гимназияда «Инсан таануу» автордук сабагы

2013-жылдан бери өзүн-өзү интеллектуалдык, физологиялык, жана руханий жактан өнүктүрүүнү каалаган студенттер үчүн Бишкек шаарындагы Кыргыз-Түрк Манас Университетинде Аязбек Атамкулов тарабынан негизделген «Инсандык өнүгүү» клубу жума сайын семинарларды уюштуруп келүүдө. Аталган клуб коомдогу белгилүү, ийгиликтүү, ак-ниет инсандар менен студенттердин жолугушууларын акысыз түрдө уюштуруп келет. Өзүн ар тараптуу өнүктүрүүнү көздөгөн жаштар «Инсандык өнүгүү» семинарларына байма-бай катышып жүрүүсү кажет.

Кыргыз-Түрк Манас Университетинде «Инсандык өнүгүү» семинары

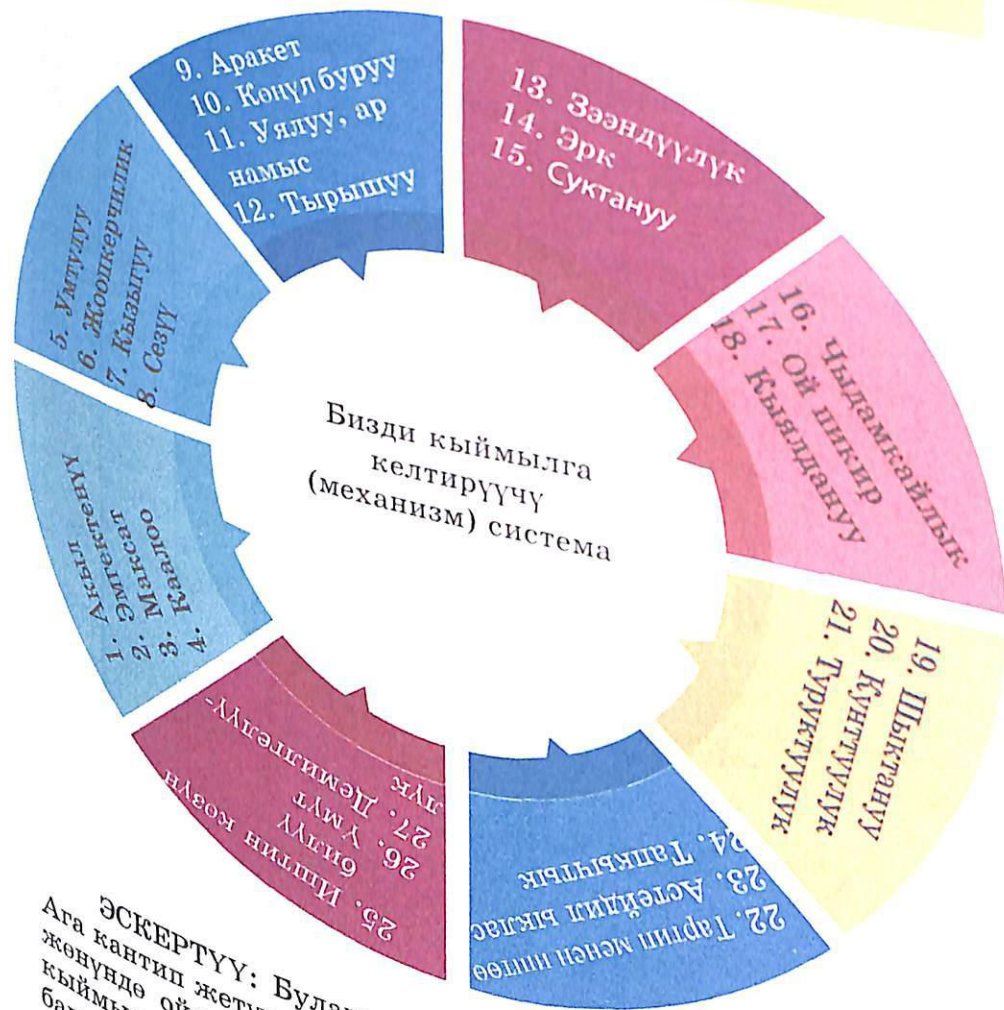
БИЗДИН ӨСҮҮБҮЗГӨ, КЫЙМЫЛЫБЫЗГА ТОСКООЛДУКТАР

Бизди ушул системада көрсөтүлгөн өзүбүзгө тоскоолдук кылуучу түшүнүктөрдүн ар бирин билүү (ал эмне? эмнеден келип чыгат? эмне кылуу керек?) ж. б. үйрөнүү керек. Зыяндуусун жоюунун жолун үйрөнүү. Практикалоо. Ата-энеден, мугалимдерден сурап, китептерден издеп, таап, чукур, ар тараптуу үйрөнүү керек. Бул кемчиликтерди түзөтүү боюнча өзүн-өзү тарбиялоо, пайданы да, зыянды да ар тараптуу үйрөнүү керек.

БИЗДИ КЫЙМЫЛГА КЕЛТИРҮҮЧҮ (МЕХАНИЗМ) СИСТЕМА

ЗБМНС эксперимент

ЭСКЕРТҮҮ: Булардын ар биринде эмне маани жатат? Ага кантип жетүү керек? Ойготуу жана кыймылга келтирүү жөнүндө ойлонуу керек. Булар саат механизмдей бирөө кыймылга келбесе калганына таасири тиет. Ошондуктан бардыгын бирге, толук кыймылга келтирүү.

VI-БӨЛҮМ

ТҮШҮНҮКТӨР СИСТЕМАСЫ ЖАНА АНЫН МААНИСИ

Ар бир сабактын (предметтин) негизги мазмунун түзгөн түшүнүк: закон, эреже, аныктама, терминдер, белги жана касиет, ой-пикир, корутундулар болот. Алар ошол предмет окутулган алгачкы класстан (мисалы тарых 5-кл. Физика 7-кл. ж. б.) баштап, 11-класска чейинки окуу китептеринде чагылдырылат (окутулуп, айтылат).

Бирок, ар бир класста өтүлгөн ошол теманы, главаны өтүүдө айтылып, ошону менен калып кетет. Жеткиликтүү пайдаланылбай окуучунун эсинен чыгып кетет. Натыйжада кийинки класста окуучу өткөн жылкы (же өткөн темадагы) билимди, негизги түшүнүктү пайдалана албайт. Ошентип улам жаңы тема, классты окуу бошоп, үстүртөн, илгерки билимге таянбаган, байланбаган болот.

Ал эми жаңынын эски менен байланышы, ага негизделиши, андан келип чыгышы – бул дидактиканын зарыл талабы! Ансыз билим бекем, терең системалуу болбойт. Ошон үчүн ар бир предметти окуп үйрөнүүдө өткөндү жаңы менен байланыштырууга, кайталоого, өз ара байланыштыруу, системага салууга өзгөчө маани берүү керек!

АЛ ҮЧҮН ТӨМӨНКҮЛӨР СУНУШ КЫЛЫНАТ!

1. Өз ара байланышкан, бири-биринен келип чыккан, бири-биринен көз каранды болгон, же толукталган түшүнүктөр системасын түзүү (Схема, ырааттуулук, чынжыр түрүндө).

2. Ар бир тема бөлүмдүн негизги түшүнүктөр группасын түзүү (жазып чыгарып коюу).

3. План, лекция, конспект, реферат, доклад, билдирүү жазууда (сабакта жооп берүүдө) алгач түшүнүктөр системасын түзүп алуу пайдалуу. (Түшүнүктүн аныктамасы болбосо да, аттарын жазып көрсөтүү).

4. Жаңы теманы түшүндүрүү, үй-тапшырмасын даярдоодо да доскага түшүнүктөр системасын жазып коюу пайдалуу.

5. Ар бир теманын, сабактын негизги мазмунун өзөктүү түшүнүктөр түзөт. Сабакта өз алдынча даярданууда окуучулардын ошол өзөктүү түшүнүктөрдү өздөштүрүүсүнө жетишүү.

6. Ар бир теманын түшүнүктөр системасын түзүү.

7. Бөлүмдүн түшүнүктөр системасын түзүү.

8. Главанын түшүнүктөр системасын түзүү.

9. Ар бир курстун түшүнүктөр системасын (мис.: География IV кл. VIII кл. түзүү).

10. Орто мектептеги ар бир предмет (5–11-кл.) боюнча бир бүтүн түшүнүктөр системасын түзүү.

11. Термин, түшүнүктөрдү алфавит боюнча эле жазбастан предметтик түшүнүктөр боюнча терминдерди бири-биринен келип чыккандай, бири-бирин толтура турган түрдө системалуу жазуу.

12. Сабак, теманы өтүүдө алдын ала түшүнүктөр системасын жаздыруу.

13. Зачет, экзамендерде түшүнүктөр системасы боюнча суроо.

14. Ар бир сабак, предмет боюнча окуучулар билиши керек болгон түшүнүктөр системасынын минимумун жазып чыгарып коюу. (Бул билимдин мамлекеттик стандартына да ылайык келет.).

Ошолордун өздөштүрүшүн талап кылуу.

ТҮШҮНҮКТӨР СИСТЕМАСЫН ТҮЗҮҮГӨ ЭМНЕ ЖАРДАМ БЕРЕТ

(Ар бир предмет боюнча)

1. Орто мектеп программалары (айрыкча окуучулар билүүлөрү, көнүгүүлөрү тийиш, негизги түшүнүктөр ж. б.).

2. Окуу китептери, мисалы, химия сабагынан.

Химия сабагынан
Химия, заттар, химиялык кубулуштар, реакциялар, химиялык элементтер, химиялык формулалар, валенттүүлүк. Салыштырмалуу атомдук масса. Салыштырмалуу молекулалык масса. Моль, Авагадро саны, Заттардын

массасынын сакталуу закону, химиялык теңдемелер, химиялык реакциянын типтери: ажыроо, кошулуу, орун алмашуу.

Кычкылтек, кычкылдануу, оксиддер. Кычкылтектин алынышы. Катализаторлор ж. б.

Мындан тышкары окуучулар физика, химиядан - расчёттук, комбацияланган маселелер, демонстрациялар, лабораториялык, практикалык иштерди жасай билүүсү зарыл.

ЗБМИС-эксперимент

ТЕРМИН, ТҮШҮНҮКТӨРДҮ ӨЗДӨШТҮРҮҮ, ТАБУУ, ПАЙДАЛАНУУ ЖАНА ЖАТОО ЖӨНҮНДӨ

Термин, түшүнүктөр биздин билимибиздин негизин түзөт. Бирок биздин окуучулар ошол термин, түшүнүктөрдүн системасын да, айрым эң негизгилерин да билбейт.

Китепте, текстте же лекцияда жолуктурса да эшитип, окуп, же жазып алып, ошону менен эле калтырып коёт. 50-60% окуучулар өздөрүнүн ӨАБА (өз алдынча билим алуу) блокнотундагы термин, түшүнүктөрдү жазган бирок, мазмунун билбейт, билсе да бир жактуу болуп калат. Ал эми термин, түшүнүктөр көбүнчө сүйлөмдө ээлеген ордуна, текстке карап мазмуну өзгөрүп турат. Ал эми окуучулар көбүнчө бир эле мааниде билет. (Сөздүк же справочникте, окуу китебинде жазылгандай).

Көп кырдуу маанисин, пайдалануу жолун кенен билбейт. Көбүнчө билсе да пайдаланылбай, эсинен чыгып кетет. Ошол себептен термин, түшүнүктөр менен иштөө, аларды өздөштүрүүдө төмөнкүлөрдү сунуш кыламын.

1. Түшүнүк, термин — билим негизи экенин билүү.
2. Китеп, лекциядагы термин, түшүнүктү издеп табуу.
3. Түшүнүү.
4. Жазып алуу.
5. Өздөштүрүү.
6. Практикада (ар кайсы шарт, учурда) пайдалануу.
7. Жаттоо, эстеп калуу.

8. Системага салып, билим алуу да, практикада пайдалануу.

9. Түшүнүксүз термин, тексттерди энциклопедия, сөздүк, справочниктен издеп, таап, сөздүк, блокнотко жазып алуу.

10. Өзүн кызыккан предмет (сабак) кругозор боюнча сөздүк, термин, түшүнүктөр боюнча «блокнот» түзүп, улам толуктай бер.

ОЙЛОО ЖӨНДӨМҮН ӨСТҮРҮҮ

Бизге турмушта эң зарыл сапаттардын бири — бул ой жүгүртө билүү. Ал аркылуу биз дүйнөнү таанып билебиз, өз ишмердүүлүгүбүздү уюштурабыз, эмгектенип жашайбыз.

Ойлоо аркылуу ар түрдүү татаал суроолорго жооп таап, турмуштук кыйын шарттардан жол таап чыгабыз.

Демек ойлоо жондомдүүлүгүбүздү кичине кезибизден калыптандырып, өстүрүүбүз зарыл.

Ойлоо жондомдүүлүгүн өстүрүү үчүн төмөнкүлөргө маани берүү зарыл: (Сунуш кылабыз.)

— Кызыгып, угуп, коруп, окуу. Улуу ойчулдардын ойлоо жондомун үйрөнүү. Мисалы: Сократ, Демократ, О. Хайям, Беруний ж. б.).

— Тап калуу, баалоо, талдоо.

— Күзөтүү, салыштыруу. Айырма-окшоштугун табуу.

— Суроо коюп, жооп издөө. Өткөнүн (тарыхы, келип чыгашы) билүү.

— Азыркы абалы, келечегин билүү.

— Эмнеге? Кантип? Качан? ж. б. суроолорго жооп издөө.

— Тар маани, кен мааниде (масштабда) алып кароо, талкуулоо.

— Азыркы абалы, өнүгүүсү негизинде келечегин болжолдоо. Моделдештирүү.

— Азыр, бүгүн-эртең, келечекти билүү, болжолдоого аракет.

— Бардыгынын бардыгы менен.

— Ар биринин бардыгы менен.

- Бардыгынын ар бири менен байланышын табуу.
- Себеп-натыйжа, байланыш-чынжырын табуу.
- Ой жүгүртүп, далилдеп, корутунду чыгара билүү.
- Жакындан-алыска, алыстан-жакынга.
- Жалгыздан көпкө, көпчүлүктөн – жалгызга.
- Айырмадан – окшоштукка, окшоштуктан – айырмага.
- Жөнөкөйдөн татаалга, татаалдан – жөнөкөйгө.
- Бүгүндөн – келечекке, келечектен бүгүнкү ж. б. ой жүгүртүп өтө билүү.
- Татаал кубулуш, окуяларды анализдеп, негизгисин бөлүп, системага сала билүү.
- Өбөлгө, шартты таба билүү.
- Шылтоо менен себепти ажырата билүү.
- АЖППОКТУ өзгөрүү, өсүүдө динамикалуу деп алып кароо.
- Бийиктен – төмөнгө, төмөндөн – бийикке.
- Тарлыктан – кендикке, кендиктен – тарлыкка.
- Бардык нерсени – жалпы бир бүтүнгө алып кароо жана айрым бөлүктөрүн да өзүнчө көрө билүү.
- Карама-каршылык тоскоолдуктарды таап, көрө билүү.
- Он, терс таасирди көрө билүү. Көрүп, эшитип, сезип ойлоо.
- Ички-сырткы көрүнөр-көрүнбөс себеп, өбөлгө ж. б. көрө билүү.
- Акыл менен, ой-кыял менен теренине сүнгүп кирүү, өтмүшү, бүгүнкү күнү, келечегине ой жүгүртүү.
- Окуянын өнүгүүсүн алдын ала көрүү, терс жагдай болсо алдын алуу.
- Айтылып, жазылып, көрүнбөсө да сезип, байкоо.
- Баары маселеге (окуяга) диалектикалык көз караш менен жандашуу.
- Масштабдуу ой жүгүртүү, тереңдеп кире билүү.
- Ар тараптуу алып кароо. Мына ушуларды үйрөнүү, өздөштүрүү керек.

КӨП ВАРИАНТТУУ ОЙЛОО, ИШТӨӨНҮН АЙРЫМ ЭЛЕМЕНТАРДЫК МИСАЛДАРЫ:

- Үйрөнүү, ишти бүтүрүү, проблеманы чечүү, максатка жетүүнүн ар түрдүү шартка, жагдайга туура келе турган (ойлоо) көп жол, варианттарын ойлоо, ошолорду, амалга ашыруунун жолун издоо.

- Аракет, иштин көп (2-5 же андан да көп) жолу, ыгы, методун издоо, ошолорду учурда эн туура, оной, жакшысын тандап алуу.

Бир багыт (жагынан) менен аракет, таасир кылуу, эгер ал максатка алып барбаса башка жагынан түз же кыйыр таасир кылуу, аракеттенүү, ишти бүтүрүүнүн көп жолу, вариантына ээ болуу. Ошентип биз көп варианттуу ойлоо, иштөөгө жетише алсак, көпчүлүк бүтүшү кыйын ой, максаттарыбыз ишке ашуусу мүмкүн.

ЗАМАНБАП ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БИЛИМ АЛУУДА ТУУРА ПАЙДАЛАНУУ

“Технология” сөзү грекче “techne” - маданият, чеберчилик, жондом дегенди билдирип “logos” - илим, закон деген сөздөрдүн биригүүсүнөн келип чыккан.

XXI кылым “информация жана технология заманы” деп айтсак да болот. Анткени ким керек маалыматты заманбап технологияларды пайдаланып, өз убагында таба билсе жана көздөгөн максатына жетүүдө ал маалыматты туура пайдалана алса, ал инсан ийгиликке бат жете алат.

Билим алууда технологияларды кантип туура пайдаланса болот? Төмөндө биздин бир нече сунуштарыбыз бар:

1. Компьютерди өздөштүрүүнү мектеп жашынан баштоо керек. Клавиатурада тез тамга терүүнү мүмкүн болушунча эртерээк үйрөнүү зарыл. Ал үчүн “Слепой печать” сыяктуу атайын программаларды интернеттен жүктөп аны менен күн сайын машыкса болот. Адистердин айтымында норма боюнча адам минутасына клавиатурада 100-120 тамга (знак) тере билүүсү зарыл.

2. Интернетти туура пайдалана билиңиз. Инстаграм, одноклассник сыяктуу убакытты текке кетирүүчү программаларды өчүрүп, инсанды ар тараптуу өнүтүүчү сайттарга баш бакканды адатка айлантып алыңыз. Мисалы www.insan.kg, www.adme.ru, www.neupusti.net, www.fit4brain.jb. ушу сыяктуу сайттар окурмандардын кругазорун жогорулатууга, чет өлкөдө гранттык негизде билим алуу мүмкүнчүлүктөрүн жайылтууга багытталган.

3. Microsoft word, Excel, PowerPoint, Adobe Acrobat ж.б.у.с. билим алууда, конспект жазууда, слайд-презентация даярдоодо аба суудай зарыл болгон программаларды YouTube каналына суроо узатуу менен ар кандай тилдеги видео-сабактарга көнүл буруп, өз алдынча мыкты денгээлде өздөштүрүп алсаңыз болот.

4. Бүгүнкү күндө ар бир окурмандын колунда смартфон бар эмеспи. Ал телефондордо Play market программасын колдонуп чет тилдерде жазылган аудио китептерди жүктөп алып маршруткада баратып, үй жумуштарын аткарып жатып да угуу менен жаны тилдерди өздөштүрүп, кругазорун өстүрсө болот.

5. YouTube программасын да билим алуу максатында туура пайдаланса болот. Ал үчүн Khan Academy деп жазасыз

да ал жактан Химия, Физика, Алгебра сабактарынан көптөн бери түшүнбөй жүргөн темаларыңызды жөнжөңкөй мисалдар менен түшүндүргөн лекцияларды угуп, коро аласыз. Ал гана эмес англис тилинде сабактарды күн сайын режим менен өз алдынча үйрөнө аласыз.

6. Skype, Whatsapp программаларындагы видео-сүйлөшүүлөр менен чет өлкөдө жашаган, окуган инсандар менен байланышып ал жактагы окуу жайлар, кызыктуу китептер тууралуу маалымат ала аласыз.

Биз жогоруда өзүбүз колдонгон заманбап технологиялардын билим алуудагы пайдалары тууралуу учкай мисал келтирип кеттик. Эң негизгиси биз эмне үчүн Марк Цукерберг, Билл Гейтс сыяктуу эң көп китеп окуган адамдар ойлоп тапкан заманбап программа, технологияларды убактыбызды текке кетирүү үчүн пайдалануубуз керек! Тескерисинче биз да заманбап технологияларды билим алуу, өзүбүздү ар тараптуу өнүктүрүү үчүн пайдалана алат экенибизди түшүнөлү.

Автор: Гүлсара Мадаминова

ТАҢ КАЛУУ СЕЗИМИН (ЖӨНДӨМҮН) ӨСТҮРҮҮ ҮЧҮН ЭМНЕ КЫЛУУ КЕРЕК?

ЗБМИС-эксперимент

Таң калуу – бул өзү сезимдин, ойдун, көз караштын, көңүлдүн кокус же бирдемеге ойгонуусу, ишенип-ишенбөө, адаттагыдан, күтүлбөгөндөн бир жаңылык, өзгөрүүнү табуу. Ошого сүйүнүү.

1. Адаттагыдан, күтүлбөгөндөн өзгөчөлүк, жаңылыкты таап, көрүп, сезип, ички күчтүү сезимин билдирүү, кабылдоо.

2. Билип, үйрөнүүсү керек болгон бардык нерсеге кызыгып мамиле кылуу.

3. Айланабызда биз байкабаган сырдуу кубулуш өтө көп экенин билип, ошону биздин көңүлүбүз бурулган бардык нерседен издөө.

4. Жаңылыкка, өзгөрүүгө, өзгөчөлүккө, окшоштукка, байланышка, ырааттуулукка, ж. б. таң калуу.

5. Көрүп, угуп, сезип, таң калуу.

6. Эхе! Охо-о-о! Мына-а! Ана-а-а! Мен тап-ты-м! Суй-үн-чү-у-ү! Кут-тук-тай-мын! Коргүлө! Уккула!

Сук-тан-гы-ла-а-а! Жакшы экен! Сулуу экен! Улуу экен!
Таза экен! Кызык экен! Укмуш экен! ж.б. деп айтып, ой
бөлүшүп, таң калуу.

7. Жакшы адамга, сөзгө, ойго, ишке, китепке, көрүнүшкө
ж. б. чын ыкластуу таң калуу.

Окуучулардын таң калуусун өстүрүү үчүн эмне кылуу керек?

1. Үй-бүлө, башталгыч класстан эле таң калуу касиетине үйрөтүү.
2. Таң калуунун мазмунун, маанисин түшүндүрүү.
3. Анын зарылдыгын ачып, далилдөө.
4. Таң калуунун үлгүсүн көрсөтүү.
5. Сабак өтүү учуру, тарбиялык саатта таң калуу, таң калтырууга жагдай түзүп, уюштуруу.
6. Угуп, көрүп, сезип, жаңылык, өзгөчөлүккө суктануу, сүйүнүү, кызыгууну ж.б. калыптандыруу.
7. Себеп-натыйжа, өзгөрүү, өсүү ж.б. сырдуу кубулуштарды таап, таң калуу, ошондон ырахат алуу.
8. Таң калгандарын кабылдап алууга, эстеп калууга бирөө менен бөлүшүүгө ж. б. ошолор аркылуу билим тарбиянын өсүүсүнө жетишүү.

ЖАКШЫ ЭСТЕП КАЛУУНУН ЖОЛДОРУ:

1. Кызыгып угуу, окуу.
2. Өзүнүн керек максаты менен байланыштыруу.
3. Түшүнүп эстеп калуу.
4. Көрүп, кармап эстеп калуу.
5. Активдүү жана өз алдынча билим алып, үйрөнүү.
6. Угуп окуп жаткан мезгилде эн негизгисин бөлүп алып, эстеп калуу.
7. Жаңы билгендерди, илгери билгендер менен байланыштыруу.

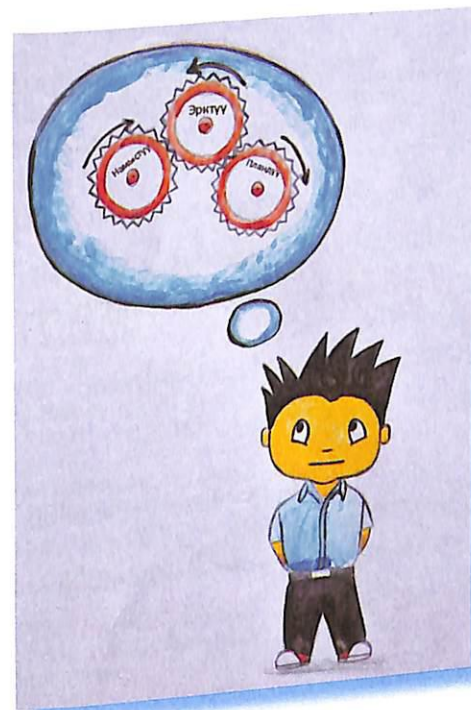
8. Чоң тема жана текст болсо, бөлүп-бөлүп окуп, түшүнүү.
  9. Окуганын, укканын өзүнө-өзү айтып берүү.
  10. Бөлүп-бөлүп эстегендерди бириктирип ойлоо.
  11. Салыштырып, күзөтүп эстеп калуу керек.
- Ар кимдин эстеп калуусу ар кандай болот, бирөөлөр:

- көрүп,
- угуп,
- кыймылдап,
- аралашып, жакшы эстеп калат.

Эстеп калуунун эки чоң түрү бар:

1. Түшүнүп эстеп калуу.
2. Механикалык (жаттап) эстеп калуу.

Китептин, мугалимдин сөзүн түшүнүп эстеп калуу керек. Ыр, жыл, шаар, адамдардын аттарын жаттап эстеп калуу керек.

VII-БӨЛҮМ

ОКУУЧУЛАРДЫН ЧЫГАРМАЧЫЛ ИШИ

Билүү, үйрөнүүгө кызыгуу, дилгирленип окуунун бир жолу – бул чыгармачыл иштерди жасоо (сабакта, сабактан кийин өз алдынча).

Өкүнүчтүүсү биз буга көп маани бербейбиз.

Адам жонокой «робот» сыяктуу бир түрдүү иш жасай берүүдөн тажайт. Окуучулар үчүн китеп окуу, көчүрүп жазуу, окуганын, укканын жонокой кайталап айтып берүү да кээде ошондой тажатма иш болуусу мүмкүн.

Адамды сырдуу, чыгармачылык изденүүнү талап кылган иш, тапшырмалардын түрү өзүнө тартып, кызыктырып, өстүрүп турат.

Окуучулар, студенттер үчүн кандай чыгармачыл иштер болуусу мүмкүн?

1. Окуп, эшиткенине өз алдынча план түзүү.
2. Теманын картасы, схемасы, диаграмма, таяныч сигналдарын түзүү.
3. Себеп-натыйжаны табуу.
4. Темага карата өз ой-пикирин айтуу же жазуу.
5. Сабак, тема жөнүндө сочинение, реферат билдирүү, доклад ж. б. жазуу.
6. Кошумча адабияттар менен иштөө.
7. Модель, макет, версия, вариант, проект түзүү (тема мазмунуна карата).
8. Ангеме, эссе, ыр, курсовой, дипломдук жумуш жазуу (түзүү), ролдоштуруу, сахналаштыруу.
9. Темадагы термин, түшүнүктөр системасын түзүү.
10. Өткөн, азыр, келечек менен байланыштыруу.
11. Сүрөт тартуу китептен көчүрүү эмес, кыялданып.

12. «Менин оюмду», «Мен болсом» деген темада, окуучулардын көз караш, оюн айттыруу.

13. Төгүнгө чыгаруу, далилдөө.

14. Өз алдынча маселе, мисал, проект ж. б. түзүү.

15. Аннотация жазуу.

Булардын баарын китептен башкача, окуучунун өз кыялдануусу менен жасатуу.

ДОКЛАД

Доклад – мектеп, университет, конференция, симпозиумдарда кеңири пайдаланылат. Эл аралык практика, чет өлкөлөрдө да кеңири пайдаланылат.

Ошол себептен азыртадан окуучулар доклад даярдоо, жазуу, эл алдында доклад жасоого үйрөнүүсү зарыл.

Алгач доклад жазылуучу тема терең, ар тараптуу, үйрөнүлөт. Ал тема, чыгарма, илимий эмгек, китеп, өлкө, окуя ж. б. өзү үйрөнүлөт. Алар жөнүндө жазылган ой-пикир, сын, сунуш ж. б. макала, көз караштар үйрөнүлөт.

Алардын айрым орчундуу учурлары көчүрүлүп, докладда читата, далил катары пайдаланылат. Пайдаланылган материалдар кайсы китеп, гезиттен алынганы, автору ж. б. ачык көрсөтүлөт.

Докладдын максаты: ой-сөздүн багыты, планы болот. Доклад угуучулар окуусу үчүн эмес, автордун (доклад жазган адамдын) өз оозунан угуу үчүн жазылат. Ошол үчүн доклад аудиторияга, угуучуларга түз кайрылып, жандуу, оозеки кепке (речке) жакын, ырааттуу, кызыктуу болуусу керек.

Гимназия, мектепте силер докладды окуучулук конференция, кече, КВН ж. б. га даярдап, чыгып сүйлөйсүңөр.

Доклад даяр болгондо, алдын ала окуп, сүйлөп, машыгып, даярданып, системага салып алсанар жакшы. Ошондо эл алдында үнүлүп баарын окуп олтурбастан, жай, өз сөзүн менен, эркин сүйлөп, зарыл учурда эле читата, мисалдарды, цифраларды окуп берсеңер жакшы болот.

Доклад окууда ошол теманы терең өздөштүрүп алсанар, аудитория менен түз байланышка чыгып, эркин баарлашып өткөрсө болот. Докладды уккандарга кызыктуу болсун

үчүн докладга тиешелүү схема, таблица, диаграмма, сүрөт ж. б. көрсөтүлүп, пайдаланылса болот.

Доклад акырында докладчынын ой пикири, корутунду, сунуштары жазылып, айтылса жакшы болот.

РЕФЕРАТТЫН МААНИСИ, ЖАЗУУ ЖОЛДОРУ

Реферат – берилген бир тема боюнча жазылган кыскача илимий эмгек. Реферат – окуучу, студенттерде илимий-стильди калыптандырууда чон роль ойнойт. Ал илимий-маалыматтарга негизделгендиги, так жана анык тил менен жазылышы менен айырмаланат.

Реферат жазган адам тема боюнча өз ой-пикирин өз сөзү менен жазып, баяндалат. Жазган адам өз оюн, пикирин далилдөө үчүн түрдүү китеп, адабият, гезит, монография жана башкалардан цитата келтирет.

Пайдаланылган китептин аты, жылы, бети көрсөтүлөт. Башка бирөөнүн ой-пикири, сөзү ж. б. пайдаланылса да, анын аты-жөнү жазып көрсөтүлөт.

Рефератты план түзүп жазса туура болот анда:

1. Киришүү.
2. Негизги бөлүгү (ал өзү бир нече пункттан түзүлүп, тема боюнча негизги маалымат берилет).
3. Жыйынтык, корутунду бөлүгү.

Акырында пайдаланылган адабияттар берилсе жакшы болот. Көпчүлүк окуучулар сабакта реферат жазышат. Бирок аларды окуп, таанышсак, аты реферат деп аталса да мазмуну талапка жооп бербейт.

Себеби:

1. Алар реферат жазуу методун, жолун, билбейт.
2. Реферат жазсам деп 1–2 китептен көчүрүп жазып, сыртын кооздоп жазып келет.
3. Өз оюн, пикирин өз сөзү менен системалуу жазууну билбейт.
4. Реферат жазууда түрдүү илимий-булактардан (монография, энциклопедия) пайдаланууну билбейт.
5. Өзү жазган тема жөнүндө өз алдынча ой жүгүртүп,

жыйынтык, корутунду чыгара албайт.

6. Мына ошол себептүү реферат жазуу жөнүндө кыскача сунуш жазылды.

МАСЕЛЕНИ ОҢОЙ ЧЫГАРУУНУН ЖОЛУ:

1. Маселени мазмунун түшүнгөнүнө чейин кайра-кайра оку. Класста мугалим менен иштегендерине окшоштуруп, салыштырып көр.

2. Маселенин негизги сөздөрүн жана керектүү сандарын тап.

3. Белгилүү жана белгисиз чоңдуктарды белгиле.

4. Маселенин негизги суроосун түшүн.

5. Эгер маселе сага (түшүнүксүз) кыйын болсо, анда сүрөтүн тарт же кыскача жазып ал (схема менен чийип, таблица аркылуу белгиле).

6. Өз ой жүгүртүүңдү төмөнкүдөй жүргүзсөң болот:

а) Ойлон, маселенин суроосуна жооп бериш үчүн, эмнени билиш керек?

б) Эгер ушул керектүү чоңдуктар белгилүү болсо, анда ойлон, кандай жолду сөзсүз тандап алыш керек.

в) Аны аткар.

г) Эгер маселенин суроосуна тезирээк жооп таба албасаң, анда алдын ала эмнелерди билиш керектигин ойлон.

д) Эки белгисиз чоңдукту таппайынча, ой жүгүртүүңдү токтотпо. Же мындай:

а) Маселенин 2 белгилүү саны бар биринчи бөлүгүн окуп чык.

б) Ушул чоңдуктар боюнча эмнелерди билүү керектигин ойлон.

в) Маселенин андан аркысын окуу (кийинки белгилүү санга чейин).

д) Ой жүгүртүүңдү мындан ары да ушинтип ула (эгер керек болсо).

- е) Ойлон, эми эмнени билиш керек? Маселени чыгаруу үчүн ушулар керекпи?
- ж) Тиги же бул чоңдукту табуу үчүн кыймылды белгиле (кыймылды тандоонун негизин бил).

7. Маселенин чыгарылышын текшер.
8. Маселенин жообун жаз (кыскача жана толук).
9. Маселени чыгарууда сөздүк, справочник, консультациялардан пайдалан.

Дилбаян жазуу жөнүндө эскертүү

1. Эң биринчи дилбаяндын темасын ойлонуп тап. Эсинде болсун, темадагы ар бир сөз мааниге ээ. Сочинение жаза турган оюнду толукта.
2. Дилбаяндын темасы, эгер тема берилсе анда максаты жөнүндө ойлон. Кандай сөздөр, сүйлөмдөр менен аны көркөмдөсө болот, план түзүп чык.
3. Түзүлгөн планды туура сактап, ага жооп жаз.
4. Мүнөздүү сөздөрдү жана сүйлөмдөрдү тандап жаз. Көркөм сөз каражаттарды пайдаланып, өз оюнду жаз.
5. Бир эле сөздү же сүйлөмдү кайталай бербөөгө аракеттен.
6. Жазып алган дилбаянда өзүңдүн мамилени көргөз.
7. Жыйынтыктоону унутпа.
8. Сочинениенди кайталап окуп чык: Анда темасы жана негизги ою толук ачылып берилдиби. Керексиз сүйлөмдөрдү сызып ташта. Жетишээрлик эмес жазылган жерлерин толукта.
9. Сочинение жазууга окуган газета-журнал, көркөм адабияттардан берилгендеринди орду менен пайдаланууну унутпа.

ПЛАНДЫ КАНТИП ТҮЗҮҮ КЕРЕК?

1. Текстти окуп мазмунун түшүнөт.
2. Мазмунуна карап текст бир канча бөлүктөргө бөлүнөт.
3. Ошол бөлүнгөн текст жана анын маңызы бир сүйлөм менен берилет, башкача айтканда бул ошол кичи тексттин кичине аты.

4. Түзүлгөн план тексттин мазмунун айтып берип тургандай болсун.

5. Тексттин мазмуну түшүнүктүү болгондон кийин гана план түзүүгө болот.

6. План эки түрдүү болот:

1- кыскача,

2- кеңири план.

1. Мен план түзгөнүмдө биринчи теманы окуп чыгам. Мазмунуна, маанисине түшүнөм. Ар бир абзацтын маанисине жараша ат коём. Кичине ат ошол абзацтын маанисин чагылдырып тургандай кылып түзүшкө аракет кыламын. Мен мектепте сабакта планымды пайдаланбай айтсам дагы, үйдө план түзүп даярданам. Биз көбүнчө кеңири план түзөбүз. Ал татаал теманы оной кылып айтып берүүгө жардам берет. Кеңири планда теманы толук түшүнүп аласың. Ал эми кыска планды оной, аз темаларда түзөбүз. Аз теманы кыска план боюнча айтып бериш оной.

Биология сабагы – кеңири план:

1. Жашыл Эвглена:

а) Эвгленанын жашашы

б) жылышы

2. Эвгленанын тамактанышы:

а) Жарыкта тамактанышы

б) Караңгыда тамактанышы.

3. Эвгленанын дем алуусу.

а) Жыйрылуучу вакуоль.

4. Эвгленанын жарыкты сезгичтиги:

а) Көзчөсүнүн кызматы.

5. Эвгленанын көбөйүшү:

а) Эвгленанын бөлүнүшү.

6. Циста:

а) Цистанын пайда болушу.

7. Вольвокс:

а) Вольвокстун жылышы

б) Көбөйүшү

Тарых сабагы. XV кылымдын аягында Франциялык бириктирүүнүн аякташы. Кыска план:

1. Франция жүз жылдык согуштан кийин.
2. Феодалдардын, королдун бийлигине каршы күрөшүү.
3. Күрөштүн натыйжасы.
4. Королдук бийликтин күчөшү.
5. Франциянын бириктирилишинин натыйжасы.

Аширова Н., 7-класс.

Эссе деген эмне жана ал кантип жазылат?

Окуучу-студенттердин ой чабыгын, кыйялдануусун өстүрүү, ойлогон ойлорун кагазга жазуу жөнүндө өстүрүүдө эссе жазуунун мааниси чоң. Ал аркылуу студент, окуучулар чыгармачыл ойлоого, жана ойлорун багыттуу, системалуу эркин түрдө баяндап жазууга үйрөнүшөт. Ошол себептен биздин гимназиябызда окуучуларга келечектеги максат-пландар, окуп үйрөнүлгөн темалар, табигат, турмуштук тажрыйба, белгилүү проблемалар жана аларды чечүү жолдору тууралуу эссе жаздырганга көп маани беребиз.

“Эссе” сөзү француз тилинен алынган жана ал essai - “аракет, киришүү, тажрыйба” деген түшүнүктү билдирет. Андай болсо, бул жанрда жазуу иши-алгач ирет жазган ар бир адамдын өзү киришини жаткан же баштап жаткан иши, алдыдагы турмуштук же кесиптик пландары, максаттары тууралуу баяндоо, аны жазуу жүзүндө бере алуу, практикалык сунуштарын айтуу иретинде башталган сыяктуу.

Эссе жанры-чыгармачылыктын бардык эле жанры сыяктуу адамдын ички толгонуусун чагылдырган, эркин жазылуучу чыгарманын бир түрү. Анткени ар бир адамдын айта турган ою бар, айта албай жүргөн толгонуулары бар, бирөө менен тажрыйбасын, ички сезимдерин бөлүшкүсү келет. Ал ой кээде кыска, кээде чоң көлөмгө “багуусу” ыктымал. Аны ар бир адам баяндап береби, сүрөттөп жазыбы, ой толгоо түрүндө жазыбы, сюжет түзбөү же түзбөйбү-демек баары адамдын чыгармачыл эркин тандоосу аркылуу ишке ашмакчы. Ушуга жараша алганда, эссе адамдын айтайын деген оюн, ички толгонуусун, турмушка болгон көз карашын эркин чагылдыруунун бир формасы катары көрүлөт.

Эссе жазууда төмөнкүлөр көңүлгө алынууга тийиш:

1. Теманы аныктоого айрыкча маани берүү зарыл.
  2. Эссенин темасына жараша атын коюуга өтө маани берилүүсү керек.
  3. Мазмундуу материалдарды топтоштуруу, фактыларды тандоо, айрыкча маанилүүлөрүн топтоо, аларды талдоо керек.
  4. Жалпы окурмандардын бүйүрүн кызыккан талылуу проблеманы кое билүү, ага жараша жеке көз карашын алып чыгуу.
  5. Проблеманын үстүндө ой жүгүртө алуу, цитаталарды пайдалана алуу, курч сөздөрдү, афоризмдерди колдонуу, адамдын окутусун келтирген ойлорду алдыга коюу.
  6. Маанилүү тезистерди белгилеп айта билүү, салыштырууларды, күчтүү сүрөттөөлөрдү, терең ой жүгүртүүлөрдү бөлүп көрсөтүү.
  7. Философиялуу ой корутундусуна келүү жана маанилүү сунуштарды айтуу, аны турмушка ашыруу жолдорун так көрсөтүү.
- Мына ушулардан улам, деги эле эссе жанры эмне мүнөзгө ээ, ал кантип жазылат?-деген суроолорго жооп ала алабыз.

Г. Маданинова

VIII-БӨЛҮМ

АЭМ КИТЕБИ ЖӨНҮНДӨ ОКУУЧУЛАРДЫН ПИКИРИ

(Чынара Токтоназарова Республикалык олимпиададан 1-орун алган окуучулары менен)

Бул китепке мен Гапыр Маматкуловичтин окуучусу жана мугалими катары өз пикиримди билдиргим келет.

Окуучулук жылдары мен 1-АЭМ эмнелерден турат? Суроо берүү маданияты, китеп текстин анализдөө, убакытты үнөмдүү пайдалануу, түшүнүктөр системасы ж. б. темалар менен таанышкам. Анда, 1997-жылы агайыбыздын АЭМ деген сабагы бар эле. Бул сабак менин билимге, окууга болгон ойлорумду бүтүндөй өзгөрттү, мен үчүн баары жаңылык эле. Сабакта отурсаң, агай жөнөкөй эле нерселер жөнүндө айтат, ойлойсуң, бул ишмердүүлүктөрдүн баарын билим алуу процессинде жасап эле жүрөбүз го деп. Башында түшүнүп-түшүнбөй, акырында сабактын баалуулугуна түшүндүм. Мен үчүн 1-баалуулугу – окуучуну ар тараптуу даярдайт, 2-окуучуну илим дүйнөсүнө кызыктырат, 3-окуучунун дүйнө таанып-билүүсүн кеңейтет, 4-адамды максат коюп, татыктуу жашоого үйрөтөт. 5-окуучуну билим-илимди баалоого, маданияттуу болууга тарбиялайт. Санай берсек өтө көп. Мен үчүн АЭМдин ролу өтө чоң. Мен билимди туура алууну үйрөндүм, билимимди бекемдедим. Гимназияны жакшы бааларга бүтүп, ЖОЖго өз күчүм менен бюджет бөлүмүнө өттүм.

Университетте окуганымда мен АЭМди билем: булар лекцияны угуу жана угуп негизин бөлүп конспектилөө, план жана тезис түзүү, схема таблицаларга алуу, китептин негизин бөлүп окуу, убакытты рационалдуу пайдалануу, максат коюп жашоо ж. б. АЭМ мага чоң ийгиликтерди берди. Студенттикте – окуунун мыктысы, группамдын лидер студенти болдум. Республикалык педагогикалык окууларда Грамота менен сыйландым, 2007-жылы, 2008-жы республикалык предметтик олимпиадада окуучум Ахмедова Замира 4-орунду, Турабаева Мадина орус тили жана адабияты сабагынан республикалык олимпиадада 1-орун (2014-ж.), Темирова Жанар орус тили жана адабияты сабагынан республикалык олимпиадада 1-орун (2017-ж.) женип алды.

АЭМ мага кесибим же жумушумда да эле эмес, жеке турмушумда да жардам берет. Ал бардык жакшы адамдык сапаттарды баалоого, бирөөгө жакшылык жасоого, татыктуу жашоого үндөйт.

Агайга ден соолук, кайрат, ийгилик каалайм. Буйруса, агайдын окуучуларынан, алардын жетишкендиктеринен АЭМ-дин, эксперименттин таасири, баалуулугу көрүнөт. Бар болгону убакыт керек!

Токтоназарова Чынара,

№3-гимназиянын бүтүрүүчүсү (1999-ж.),
орус тили жана адабиятымугалими

УСТАТ УЛУУ КЕРЕК БОЛСО СУЛТАНДАН

“Агай”, “устат” деген сөз, билген, түшүнгөн кишиге министр, увазир, султан дегенден да даражалуу, кадырлуу маккамды туюндурат. Анткени, султанды султандыкка жеткирген чоң себептердин бири – анын устатынын, мугалиминин берген билими, таалим-тарбиясы. Колу айга, башы булутка жеткен күндө да адам устатынын алдында таазим этет, өзүн төмөн тутат.

Тулпардан башка тулпар озгондой эле, устаттын да устаты бар. Устаттарга устат, мугалимдерге мугалим болгон залкар инсандардын бири – Гапыр агай Мадамино. Бул устат мугалимдиктин тек гана 45 мүнөт

ичинде белгилүү сабак өтүү менен чектелүү эмес экенин, бул тынымсыз изденүүнү, чыгармачылыкты, жаңыланууну, чыдамкайлыкты, акактай таза дилди жана бекем ыкласты талап кылган күжүрмөн кесип экенин көпчүлүккө көрсөткөн өз ишинин өрнөктүү чебери. Агайдын өзгөчөлүгү – бала болсун, апа болсун, кичик болсун, чоң болсун – адам өз алдынча иштегенди, билим алганды үйрөнгөндө гана көздөгөн максатын багындырарын эбак түшүнгөнүндө. Агай муну түшүнүп гана тим болбостон канча жылдарын, эпкинин, эмгегин коротуп, балдардын өз алдынча иштешине, окушуна шарт, систем түзүп берди. Ошол шарт, ошол систем – Гапыр устаттын “Акыл эмгегинин маданияты” китеби. Бул китеп – кыргыздын тээ кыйырындагы Лейлектин алыскы бир айылынын канчалаган улан-кыздарын билим чөйрөсүндөгү жарыштарда алга сүрөп чыккан ак жолтой эмгек. Анда акыл менен кошо адепти тарбиялоонун уникалдуу усулдары, эрежелери айтылган. Мындай асыл эмгек ары-бери, бир күндө, керек болсо бир жылда да жасала койбойт. Казанда болбосо кайдан чөмүчкө чыксын. Ошондуктан, бул китеп Гапыр агайдын устаттык улуу кесиптин ысык-суугуна дээрлик чейрек кылым үшүп-күйүп, кылган ишинин майын чыгарып, өз тармагынын не бир керемет сырларын ачып, сезип, да жазылды. Атырдын жыты алыстан жыпарын чачкандай, дарыянын шоокуму ыраактан угулгандай, шамалдын шарапаты мүлдө кыргызга эле эмес, жалпы адамзатка тийет деп ишенем.

Жараткан агайга күч кубат берсин. Иштерине ийгилик ыроолосун. Түзгөн системинин берекеси элибиздин эн улуу байлыгы болгон АДАМды тарбиялоодогу таасири, пайдасы күндөн күнгө арта берсин. Ар бир нерсеге, анын ичинде эмгекке да маданият катары кароо – бул чыныгы ийгиликтин өбөлгөсү. Гапыр агай сыяктуу асыл инсандарды кадырлап-кастарлай билүү да маданият экенин эми биз андайлы...

Нуржигит Кадырбеков
“Бийман” диний маданиятты өнүктүрүү фондунун торагасы

«МЕНИН МОСКВАДА ОКУП КАЛЫШЫМА ДАЛ УШУЛ АЭМ СЕБЕПЧИ»

АЭМ сабагы мен үчүн аты өзү айтып тургандай эле акылымдын маданиятын, ойлоо жөндөмүмдү өстүрүүгө чон салым кошкон.

Бул сабак менин байкашымча Европа өлкөлөрүндө математика, физика башкача айтканда жашоодогу керектүү предметтердин денгээлинде өтүлөт.

Батыш өлкөлөрүндө ар бир адамдын аң-сезиминде АЭМде келтирилген тажрыйбалар сиңип калган. Себеби алар төрөлгөндөн

баштап эле психологиясын өстүрүүгө аракет жасашат.

Менин Москвада окуп калышыма, дал ушул Г. Мадаминовдун АЭМ сабагындагы эксперименттер себеп боло алат.

Турдиев Мирлан

Москвадагы мамлекеттик физика-техникалык университетинин жана ФПФЭ – (факультет проблем) физика жана энергетика проблемалары факультетинин студенти

«АКЫЛ ЭМГЕГИНИН МАДАНИЯТЫ» САБАГЫНЫН АДАМДЫН ӨСҮП ӨНҮГҮҮСҮНӨ ТААСИРИ

Акыл эмгегинин маданияты сабагы адамдын өсүп өнүгүүсүнө опол тоодой таасири бар. Муну мен өзүмдүн тажрыйбамдан көрдүм. Жашоодо мааниси менен максат коюп жашап, анан бир нерсеге жетишкенге чон түрткү боло турган сабак деп айтмакмын.

Убакытты туура пайдалануу үчүн мен кыска/орто/алыскы мөөнөттүү план түзүп алганга аракет кылам. Андан сырткары жасала турган жумуштарды приоритетине жараша бөлүп алам.

Маанилүү, орточо маанилүү, анча маанилүү эмес, деп. Инсандык өнүгүү боюнча китептерди дайыма окуп турам. Ийгиликтүү адамдардын өмүр баянын изилдегенди да жак-

шы көрөм.

Ал жактан көп сабак алса болот.

Батырбек Алымкулов

№3-гимназиянын бүтүрүүчүсү (2000-ж.), Эрфурт университети (Германия), Паблик полиси боюнча мастер-дик даража. Ханиел фондунун стипендианты

АБДЫРАХМАН АБДИЛАТИПОВ

КГУСТА курулуш-инженерия бөлүмүн бүтүргөм. 2012-ж жайында Американын Кейп код, Массачусетс штатына студенттик программанын Келлип, 2013-ж Чикаго шаарындагы Труман колледжинин компьютердик бөлүмүндө окудум. 2015-ж Америкадагы эн ири корпорациялардын бири TransUnion credit bureau компаниясынын GOC (Global

operations center) бөлүмүнө senior engineer болуп жумушка орношуп иштеп келе жатам. Жеке ийгиликтерим жөн гана келбестен канчалаган менин күчүмдү, эркимди сабырымды талап кылды. Баарын айкалыштыра алуу мага оноюна түштү анткени «Акыл эмгегинин маданияты» окуу куралы буларды жөнгө салышка биринчилерден болуп себеп болду. АЭМди мен жекече чечмелечүмүн АЭМ- ант, эрк, майнап деп. Бул чындыгында ушундай. Өзүнө ант бересин «Мен максатыма жетем деп!». Эрктүү болосун эч нерсеге карабастан. Ушулар аягында майнап жаратат.

НУРШУМКАР АКИМОВ

Билим таржымалы:

- 2001-2011 жж. «Манас» орто мектеби, Лейлек району
- 2011-2012 жж. №3 эксперименталдык гимназия
- 2012-2017 жж. КУУнун «Тарых жана чөлкөм таануу» бөлүмү
- 2012-2015 жж. «Ыйык Ата-Журт» фондунун ыктыярдуу мүчөсү
- 2015-2017 жж. «ICLC»(Өлкөлөрдүн маданияты жана тил борбору) мектеби Жапан, Окинава шаары.

Акыл эмгегинин маданияты сабагы, агайымдын, деги эле гимназиянын берген билими, менин жашоомдун жакшы нуска өзгөрүүсүнүн себепчиси болду десем жанылышпаймын. АЭМ сабагы, студент, окуучулар үчүн өтө маанилүү. Бир гана шарт менен! Эгерде алар өнөм-өсөм, ийгиликке жетем десе гана!

IX-БӨЛҮМ ЧЕТ ӨЛКӨДӨ ОКУГАН ГИМНАЗИСТТЕРДИН ТИЗМЕСИ

№	Ф.И.О	Бүткөн жылы	Өлкөсү	ЖОЖ	Тармагы
1	Муратова Насиба	1999-ж.	Япония	JICA программасы	Токио, Саппоро шаарларында стажировка
2	Алымкулов Ваатырбек	2000-ж.	Япония	2006-2007 жж. Цукуба эл аралык университети	JASSO уюмунун стипендиялык алмашуу программасы, Жапон тили жана эл аралык мамиле
			Германия	2009-2011 жж. Йена университети 2012-2014 жж. Эрфурт университети	Саясат таануу жана коммуникация Паблик полиси боюнча мастердик даража. Ханиел фондунун стипендианты
3	Жалилова Айымпаша	2001-ж.	Россия, Москва	МУК, Чет тилдер институту	WallStreet эл аралык тил үйрөтүү борбору
4	Турдуев Мирлан	2003-ж.	Россия, Москва	Московский физико-технический институт	Физика жана энергетиканын маселелери 2003-2007-ж.ж Бакалавриат 2007-2009-ж.ж Магистратура
5	Мадаминаова Айнура	2005-ж.	Россия, Красноярск	Красноярск Мамлекеттик Медициналык университети	Жогорку мэрмандык билим берүү факультети
6	Алимбаева Динара	2006-ж.	Германия	Фуртванген университети	Фармацевтикалык биотехнология
7	Жолбаев Нурали	2006-ж.	Германия	University of Hamburg	Социальная экономика: экономика промышленности, Организация производства
8	Батырова Каныкей	2007-ж.	Россия, Москва	Московский государственный технический университет им. Н. Э. Баумана	Факультет: Бухгалтерский учет

9	Абдулатипов Абдрахман	2008-ж	АКШ, Чикаго	Труман колледжи	Компьютердик инженерия, Linux system administrator
10	Казакбаев Каныбек	2008-ж	Россия, Томск	Томск Мамлекеттик педагогикалык университети	Экономика жана башкаруу факультети, 2011-2015 ж.ж Бакалавриат, 2015-2017 ж.ж Магистратура
11	Үсөн кызы Айгүл	2009-ж	Россия, Москва	Московский Экономический Университет	Менеджмент и бизнес управление
12	Гапаров Алтынбек	2009-ж.	Россия	Поволжский государственный технологический университет	Курулуш жана архитектура институту
13	Кенженазар кызы Айнура	2011-ж	Россия, Москва	Национальный исследовательский ядерный университет «МИФИ»	Бухгалтерия жана корпоративдик финансы (магистратура)
14	Мадаминава Гулсара	2012-ж	АКШ	Green River Community College, Washington University	2015-ж. SUSI программасы
15	Акимов Нуршумкар	2012-ж	Япония, Окинава	«ICLC» япон тилин үйрөтүү институту	Өлкөлөрдүн маданияты жана тил борбору
16	Расулов Бекжан	2010-ж	Китай, Гуанчжоу	Южно-Китайский Технологический университет	2010-2011-ж. школа при Пекинском университете 2012-2015-ж. Факультет «Международные отношения» Специальность «Бизнес китайский»
17	Абдрахманов Сагынбек	2013-ж	Россия, Томск	Томск Мамлекеттик педагогикалык университети	Технология и предпринимательство, направление «Безопасность жизнедеятельности»
18	Айдарали уулу Эрнест	2013-ж	Россия, Томск	Национальный Исследовательский Томский Политехнический Университет	Энергетический Институт, направление «Электроснабжение промышленных предприятий»
19	Абдиназаров Сагынбай	2013-ж	Россия, Томск	Национальный Исследовательский Томский Политехнический Унив.	Энергетический Институт, направление «Техника высоких напряжений»

20	Адилов Сиражидин	2014-ж	Россия, Москва	Московский Энергетический институт	Электротехника жана электроэнергетика институту
21	Турабаева Мадина	2014-ж	Китай, Аньшань	Аньшань педагогикалык университети	Кытай тили жана маданияты
22	Акимов Тариэл	2014-ж	Турция	Кастамону университети	Компьютердик инженерия

ЧЕТ ӨЛКӨДӨ БИЛИМ АЛУУНУН СЫРЛАРЫ

Билим таржымал

1990-1996 жж. «Достук» орто мектеби, Лейлек району

1996-2000 жж. №3-эксперименталдык гимназия, Лейлек району

2003-2008 жж. Кыргыз мамлекеттик университети, Чыгыш таануу жана маданият институту, Чыгыш таануу жана журналистика факультети

2006-2007 жж. Цукуба эл аралык университети (Жапон), JASSO уюмунун стипендиялык алмашуу программасы, эле аралык мамиле

2009-2011 жж. Йена университети (Германия), Саясат таануу жана коммуникация

2012-2014 жж. Эрфурт университети (Германия), Паблик полиси боюнча мастердик даража. Ханиел фондунун стипендианты

2001-2003 жж. Ишкердик, соода-сатык (Орусия, Сургут шаары)

2007-2008 жж. Hanaseru Online, жапон-орус тил окутуучу (Бишкек, КР)

2008-2009 жж. Firat plastic, кардарларды тейлөө (Бишкек, КР)

2010-2012 жж. Leipziger Lцwen, кардарларды тейлөө (Веймар, Германия)

Эмгек таржымал

2014-2016 жж. Азаттык радиосу, Эркин журналист, илим жана технология рубрикасы

2015-ж. (учурда) Proseo-Consulting GmbH, Online Маркетинг жаатында адис

Бала кезде белгилүү Брюс Линин тамсаларын көп көрчүмүн, анан ошол фильмдердегидей болуп башка алыс жакка кетип машыгып «каратис» болуп кайра келсем, деп көп кыялданчуу элем. Азыр, басып өткөн жашоомду анализдеп көрсөм мектепти бүткөндөн бери он жылга жакын чет өлкөлөрдө жашаптырмын. Гапыр Мадаминов агайым айткандай, бала кезден кыялдана билген да чоң мааниге ээ тура.

2000-жылы гимназияны бүткөн соң бюджеттик окууга өтпөй калып, Орусияга барып ишкерлик кылганга туура келген. Ал кезде четке чыга элек элем, Екатеринбург шаарына биринчи жолу баратып, өзүмдү Нью Йоркко бараткандай эле сезгем. Ал кезде Орусияга барып иштөө «тренди» пайда боло элек болгондуктан, ал жакка баруу мен үчүн башкача сезилген.

Поезд менен барып, темир жол вокзалынан түшкөн жерден мен элестеткен Орусия жок, кадимки биздегидей эле шаар жана адамдар. Бир гана айырмасы, ал жакта жанында документтин жок болсо сыртка чыга албайсың, анан көчөдө жүрсөң сени жергиликтүү адамдар анча жактырбагандай сезилет.

Ал шаарда үч айдай иштеп, андан ары Сургут шаарына барып 2.5 жылдай ишкерлик кылгам. Орусияда жашап, иштеген менин жашоомдо чоң мектеп болгон. Өз жеримдин баалуулугун ошондо сезгем, анткени ал убакта Орусияда четтен келгендерди жактырбаган маанай күчөй баштаган эле.

Кайрадан бала чагыма кайрылсам, мен чет өлкөгө окуп, билимге кызыгуума Гапыр Мадаминов жетектеген гимназияда окуганым чоң түрткү болду деп ойлойм. Анткени, Орусиядагы ишкерлик жумушумду таштап, билим алам деп Бишкекке кайра келгем. Азыр ойлоп көрсөм билимге умтулууга гимназияда окуп жүрүп үйрөнгөн экенмин.

Борбор калаага келип, кайсы кесипти тандашымды билбей кыйла ары-бери болгом. Эл аралык университетке тапшырам деп ойлоп, бирок бир Нурбек деген тааныш агам чыгыш тилдерин окууну сунуштаган. Ошол мага эң туура кеңеш болгон экен азыр ойлосоң. Эл аралык мамиле, дипломатия деп аты улук болгону менен ал окуу жайдын деңгээли анча жогору эмес экенин кийин билдим.

Ошентип Арабаев университетинин жапон тил жана журналистика факультетинде окуп калдым. Жапон тили мага өзгөчө сабак эле, жапондордун тилин гана эмес маданиятын да үйрөнгүм келчү. Анткени Жапан өлкөсүн жогору сапат жана сапаттуу техника менен айкалыштурчумун. Жапон тилин башынан эле жакшы окуп баштагам, активдүү болуп. Жапон тили боюнча чечендик таймаштарга бир канча жолу катышып, алдыңкы орундарды ээлегем.

Жапонияга окууга менин тандалышыма да ошол жапон тилди жакшы билип активдүү болгонум чоң рол ойногон.

Ал кезде жапонияга баруу, биз үчүн космоско учкандай болчу, анткени бир университеттен бир-эки гана окуучу барчу. Азыр менимче мүмкүнчүлүк көбүрөөк.

Жапонияга бара турган болгонумда ишенбей түнү бою уктабай чыккам. Мен үчүн ишке ашпай турган кыялым орундалгандай болгон. Эч кимге айтпай түнү менен ойлонуп чыгып, эртеси гана жакындарыма айткатын.

2006-жылы Август айынын аягында Токиого учуп бардым, андан ары Цукуба шаарына автобус менен баратып, көчөлөрдүн тазалыгы, дарактардын ирээтелип, окшош болуп өскөндүгү аябай таң калтырган. Жапондордун жөнөкөйлүгү, сылыктыгы, эрежени бузбагандыгы каттуу таасирленткен. Ошондо түшүнгөм, ар бир адам өз жумушун так аткарсан жалпы мамлекеттин өнүгүүсүнө чоң пайда болоорун.

Албетте жапон маданияты, коому өзгөчө, ал жакта өзүмдү бир башка планетада жүргөндөй сезчүмүн. Мага өзгөчө жапондордун спортко жапырт берилгендиги жаккан. Өзүм да жүүйдө менен машыгып, жайында океандын жеегинде бир жумалык машыгууга катышып, адамдын жашоосунда спорт канчалык маанилүү экенин ошондо түшүнгөнүм.

Жашаган коомдон сөзсүз таасир аласын. Жапанда жашап, сылыктыкка, бир жумушту баштагандан кийин аягына чейин чыгууну үйрөндүм го деп ойлойм. Жапан коому абдан өнүккөн коом, ар бир жапон коомдун өнүгүүсү үчүн кайсы бир деңгээлде салымын кошот. Менимче биз жапондордон сөзүнө бекемдикти жана жумушка берилгендикти үйрөнсөк, алыскы келечекте чоң утушка ээ болмокбуз.

Өнүккөн коомдо жашап көрсөн, эмнеге биздин кыргыз коому да ушинтип өнүгө албайт, деген суроо пайда болот экен.

Жапониядан келген соң, окуумду өнүккөн өлкөлөрдүн биринде улантсам деп чечтим. Англис тилин билгендиктен Улуу Британияга барсамбы деп даярданып жатып, кокусунан эле бир сунуш түшүп, Германияга бара турган болдум.

Азиядагы эң өнүккөн өлкөдө болуп, анан тагдырын буйругу экен Европа чөлкөмүндөгү эң алдыңкы өлкө Германияга келип окуп калдым. Бул жакка жаңы келгенде бир кыйла кыйын болгон, анткени немис тилин билбейт элем. Анан немистер жапондордой “кагазга ороп” сүйлөбөй, тарс эткизип бетке айткан мүнөзү башында абдан эле орой көрүнгөн.

Бирок ошондо түшүнгөм, кайсы гана коомдо жашаба ал элдин тилин үйрөнүп, кулк-мүнөзүн билсең гана толук кандуу ошол коомдун бир бөлүгү болуп жашап кете алат экенсиң. Ошон үчүн дароо немис тилин үйрөнүп баштадым.

Кызыгы немисче сүйлөп, аларга аралашып баштаганда, баягы башындагы оройлук анча байкалбай калды. Бара-бара мен да оюмду түз, ачык айтканды үйрөнүп, көнүп кеттим окшойт.

Немистер да эң өнүккөн коомдордун бири, буларда адамдын жеке менчигин коргоо абдан жогорку деңгээлде көзөмөлдөнөт. Буларда жаштар чогулган кечелерде мушташ деген нерсе таптакыр жок, жада калса көчөдө же коомдук транспортто да ашыкча сүйлөп, ызы чуу болушпайт.

Андан сырткары немистер абдан прагматик адамдар экен. Эс алууда болобу, бир буюм сатып алуудабы, кандай гана маселе болбосун немистер биринчи өздөрүнө пайдалуу жана ынгайлуу жагын карап, ошол эле мезгилде башка адамдарга зыян келтирбей турган жашоого умтулушат. Анан буларда тобокелге салуу деген өтө сейрек, немистер эсеп менен, алдын ала пландаштыруу менен гана жумуш кылат.

Мага биздин коом кээде өтө эле тоболкелчиликке берилген коомдой көрүнөт. “Ойчу ойлонгуча – тобокелчи ишин баштаптыр” деген макал эске келет. Кайсы бир деңгээлде жумушту баштап алып анан ойлонсо да туурадыр, бирок менимче алдын ала ойлонуп, алыскы келечекти эске алып, чечим чыгарсак баарыбир утабыз.

Ар бир элдин уникалдуу жактары бар. Андыктан, мен

кыргыздар немистердей же жапондордой болсо дегенден алысмын. Болгону алар өнүккөн жолду тандап, кээ бир жогоруда мен айткан сапаттарын үйрөнсөк бизге пайда болмок.

Албетте, аларда деле билимсиз, дүйнө таанымы тар, адамды түсүнө, улутуна карап бөлгөн адамдары бар. Ошондуктан, биз алардын жакшы жактарын үйрөнүп, анан эң негизгиси билим алып, тилдерди үйрөнүп, АКШ, Жапония, жана Германия сыяктуу өнүккөн өлкөлөргө барып, билим алганча алардын жашоо образы, коому менен жакындан танышып алсак биздин жаштар үчүн чоң жетишкендик болмок.

Анткени өнүккөн коомдордун жакшы жактарын үйрөнгөдөн кийин, Кыргыз коомду да өнүккөн, билимдүү болсо деп кыялдана баштайсың. Жок дегенде өзүбүздүн жүрүш-турушубуз менен мисал болуп берсек, кийинки муундар бизди ээрчип, ошентип акырындан өнүгүп кетмекбиз.

Автор: Баатырбек Алымкулов

Акыл эмгегинин маданияты чет өлкөдө окууга кантип жардам берди?

Саламатсызбы урматтуу окурман, менин атым Эркинбек Абдурахманов. Азыркы күндө Чикаго шаарында National Louis университетинин компьютер илими жана информациялык система багытында билимимди өркүндөтүп жатамын. Менин жеке жашоомдо жакшы мүмкүнчүлүккө, ийгиликке жетелеген бул акыл эмгегинин маданияты. Окуучу күндөрүмдө бизге үйрөткөн баардык метод, көндүм, ыкма, аналитиканын жолдору мага адат болуп синип калыптыр. Ошол үчүн акыл эмгегинин маданияты бул мен үчүн билим алуу методологиясы, маалыматты башкаруу, жашоо образы. Негизи эле бул жашоодо акыл эмгегинин маданиятынын ыкмасы менен жашаймын. Университетте окуганда, өз алдынча курстарда, чет өлкөгө окууга даярданганда өзгөчө жардам берди. Кантип дегенде мен төмөнкү мисалдарды келтирейин. Алгачкы билимим гуманитардык багытта “социалдык кызматкер” болгондуктан көп изденген учур болду. Дипломдук ишимди жазганда, экзамендерге даярдаганда интуитивдүү түрдө ошол ыкмаларга салып, илимий иштөө процессин кыйла жеңил басып өтчүмүн. Ошол эле китеп окуп түшүнүү, маалыматтын негизин бөлүп алуу, конспект-тезис даярдоо, окуп түшүнгөн маалыматты айтып берүү, логикалык ой жүгүртүү, туура суроо берүү. Булар негизинен фундаменталдык билим алуу жолдору. Менимче ар бир окуучу ушул көндүмдөрдү машыгып, жаттап, адат кылып үйрөнүп алыш керек. Критикалык ой жүгүртүү ушул жөнөкөй нерселерден башталат. Англис тилин азыр ар бир окуучу жакшы үйрөнүүсү зарыл. Бул биринчиден дүйнөлүк тил жана чет өлкөдө жакшы университетте окууга англис тили чоң мүмкүнчүлүктөргө жол ачат. TOEFL деген англис тилин академикалык деңгээлде текшерүүчү экзамен бар. Ошол экзаменге даярданып жана жакшы балл алып, окууга өткөнгө акыл эмгегинин маданияты түздөн түз салым кошту. Экзамендин структурасы төрт компоненттен турат. Бул окуп түшүнүү, угуу, оозеки сүйлөө жана баяндама жазуу.

Оңой көрүнгөнү менен тапшыруу абдан кыйын. Чыныгы экзамен төрт сааттан ашык болот. Ушул экзаменге көп убакыт коротуп даярданганмын. Англисче илимий макаланы окуп түшүнүү дагы өзгөчө ой-жүгүртүүнү талап кылат. Окуган мааламгытты оной кабыл алыш үчүн компоненттерге бөлүп алып окуш керек. Сөз байлыгын аз болсо, окуган маалыматты түшүнбөйсүн. Ошол үчүн студент болуп жүргөн кезде дагы тематикалык багытта күнүнө 10 сөз жаттайт элем. Убакытты туура пайдаланыш үчүн жолдо, окууга бара жатканда, троллейбустун артында, бош учурумда, англисчеден орусчага, орусчадан англисчеге котормосун жаттайт элем. Уккан маалыматтын негизин бөлүп алып аны кайрадан айтып берүү, же ошого ынанымдуу аргументтерди айтып берүү көндүм ыкма менен келет. Аргумент келтиргенде логикалык жактан туура ой-жүгүртүү керек. Себеп менен натыйжанын келип чыгышын айтып берүү, факт менен аргументти туура ажырата билүү дагы ошол көндүм ыкмалардан калыптанат. Илимий иш-жазганда көз карашынды туура билдүрүү, ынанымдуу далилдерди келтирип баяндоо баары ошол методологияда камтылган. Албетте баардыгын бир эле күндө эч ким үйрөнө калбайт. Ал үчүн көп мээнет кылып, окуп, машыгыш керек.

Жыйынтыктап айтсам, акыл эмгегинин маданияты региондордогу ар бир мектептерге сабак болуп үйрөтүлүш керек. Мамлекеттик деңгээлде Билим Берүү министирлиги тарабынан бекитилсе жакшы болот. Өкүнүчтүү мамлекеттик органдардагы бюрократиялык система, текеберденип ушул идеяны колдобой, жайылтканга салым кошуунун ордуна көбү түшүнбөй сын айтканы кыжырдантат. Устатым Гапыр Мадаминовдун өткөн ар бир сабактары, туура эмес жүргөндө катуу урушуп эскерткени, моралдык жактан колдоп, дайыма адам бол деген тарбиясы жүрөгүмдө калган. Бул жашоого болгон көз караштарым, принциптерим, баалуулуктарым ушул акыл эмгегинин маданияты аркылуу калыптанган.

Тил үйрөнүү - Аалам ачкычы !

Ар бирибиз бул жарык дүйнөгө көз жарып келген менен чыңырып үн чыгарып , кийинчерээк "Ата !", " Апа "- деп тилибиз чыгат. Мезгил өтүп муктаждыгыбыз, максаттарыбыз чоңоюп аларга жетүү үчүн жан үрөп талпынып аракет кылабыз . Бул сапарда эң чоң инструмент бул - тил билгичтик.

Саламатсыздарбы менин атым Турдалиев Алишер , 2014 - жылкы №3 гимназиянын бүтүрүүчүсү. "Бүтүрүүчү "- деген сөзү болбосо, гимназияда алган билимди азыркыга чейин улантып өз алдынча толуктап, ал билим жана методикалар канчалаган эшиктердин сыйкырдуу ачкычы болду. Тагыраак айтканда өз тажрыйбама таянып айтмакмын, тил үйрөнүү жана ал канчалык жети уктап түшүнө кирбеген өлкөлөрдү кезгени себепчи болгону сөз менен жеткире алгыз сезим.

Азыркы 21- кылым бизден 3 тилди талап кылат.

3-орунда - Англис тили

2-орунда - Компьютер тили

1-орунда - Коммуникация (башкача айтканда адамдар менен тил табышуу жөндөмү)

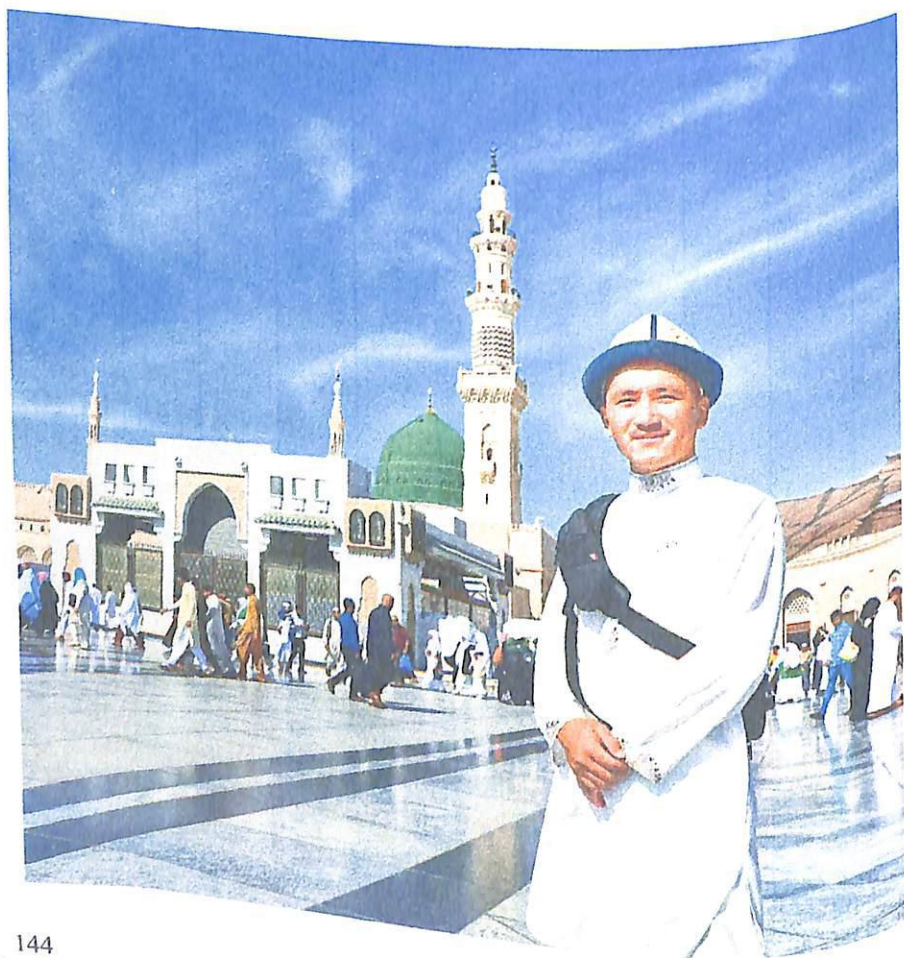
Эгер ушул 3 тилди билсеңиз, бул жашоодо өз ордуңузду, жолуңузду таап кетүү ыктымалдуулугу чоң. Ал эми ушул 3 тилди кантип өздөштүрүүнү, дүйнөгө жар салган ЖОЖ дын китептеринен өзгөчөлөнүп жөнөкөй, биздин этникалык баалуулуктарды эске алуу менен жазылган таберик китеп АЭМ де толук көрсөтүлгөн.

Мен жеке гимназияны " 3 "- баа менен бүткөн бүтүрүүчү болсом да , өз алдынча ал методикаларды өздөштүрүп, кыялым болгон Араб өлкөлөрүн кезип, 4 жылдан бери Дубай шаарында туризм жаатында контракттын негизинде эл аралык компанияларда иштешиме себепчи болду. Күн сайын бири-бирине окшобогон өзгөчө инсандар, технократия кылымынын жетишкендиктерин өз көзүң менен көрүп, баарын ислам дини менен гармониялык айкалышы сага өздүгүңдү тапканыңа жана калыптандырганына себепчи болот экен. Сен качан бүтүн болсоң, эмне максатта бул убактылуу жарыктыкка келгениңди билгениңде убагыңды баалап, өзүңдөн

кийин коомго, мамлекетине салымынды кошооруна шегим жок окурман .

Жыйынтыктап айтаарым: "Жараткандын насиби менен ,Ата-Энеңдин себеби менен, мамлекетиндин колдоосу менен, айланандагы жаратылыштын таасири менен баары сен үчүн болуп жатканын аңдап жеткиңиз. Демек жөндөн жөн бул мүмкүнчүлүк сага берилбеди. Кыялдан, окугун, эмгектен, үзүрүнөн эргүү ал келечек ээси ."

Урматым менен Турдалиев Алишер
БАЭ (Дубай)
15/11/22

ААЛАМГА КЕТКЕН ЖОЛ АЙЫЛДАН БАШТАЛАТ

2001-2012 ж.ж №3-эксперименталдык гимназия бүтүрүүчүсү

2012-2017 ж.ж Бакалавр, Кыргыз-Түрк Манас Университети, Эл аралык мамилелер бөлүмү

2014-2015 ж.ж КТУ Манас Орто-Азия Изилдөө Борборунда изилдөө ассистенти

2015-ж. SUSI программасы менен Американын Вашингтон штатында Green River Community College, Washington University окуу жайларында 2 айлык окуудан өтүп келген

2015-2016 ж.ж Ыйман диний маданияты өнүктүрүү фондунда иштеп келет

2016-ж. Студенттердин интеллектуалдык, физиологиялык, жана руханий өнүгүүсү үчүн иш алып барган «Инсандык өнүгүү» клубун жетектеген

Мен Кыргыз Республикасынын эн алыскы региону Лейлек районунун Тажикстан Республикасы менен чектешкен Арка өрөөнүндө төрөлүп, №3-гимназияда билим алганмын. Менин билимге болгон умтулуумду, дүйнөгө болгон көз карашымды дал ушул гимназиянын мугалимдер жамаатынын тарбиясы калыптандырган десем адашпайм. Анткени тээ мектепте окуган кезибизден эле бизге “Билим баалуулугу”, “Тарбия баалуулугу” деген түшүнүктөрдү устатыбыз Гапыр Мадаминов “Акыл эмгегинин маданияты” аттуу новатордук сабактары аркылуу синдирип койгон экен

Гимназиябызда окуу жылынын аяк ченинде ийгиликтүү окуган, тарбиясы үлгүлүү болгон, адамгерчиликтүү (чымчыктын балапаны уясынан түшүп калса ордуна алып чыгып койгон, арыктагы суу ашып кетип көчөнү

каптаганын көрсө сууну туура нукка буруп койгон, ата-энесине жардамдашкан ж.б критерийлерге карап) окуучуларды устаттарыбыз тандап алып, сыйлык иретинде Тажикстан Республикасынын 2-борбору эсептелген Ходжент (Ленинабад) шаарына 1 күндүк экскурсияга акысыз алып барып келчү. Менин чет өлкөгө болгон сапарым дал ушул Ходжент шаарына баруудан башталган.

Айылда чонойгон жаштар үчүн ал шаардын тазалыгы, маданий эс алуу борборлору, парк, музей, театрлары тирүү жомок болчу. Сыр-Дарыянын жээгинде, жер астында курулган Александр Македонскийдин өмүрүн, ишмердүүлүгүн чагылдырган музейге кирип Мадаминов устатыбыздын, музейдин гид эжекесинин лекциясын угуп өзүбүзгө баа жеткис таасирлерди алчубуз. Музейдеги экспонаттар, заманбап техника менен эски доордун элестерин эн мыкты кылып сактап, көрүүчүлөрдүн купулуна толуп турчу. Ушул сыяктуу сапарлар менде дүйнө элинин маданиятын, чет тилдерди үйрөнүүгө кызыгуумду арттырып, ан сайын чет өлкөлөргө сапар улоо тилегим күчөп барчу.

11-классты бүткөнгө чейин Бишкек шаарына бир да жолу келе элек болчумун. Гимназияны бүтүп Бишкекте, чет өлкөдө окуп жүргөн студенттер келип жогорку окуу жайлар, студенттик жашоо тууралуу айтып беришкен сайын бизде дагы да күчтүү билим алууга жана аларга окшош болууга болгон аракетиниз күчөчү. Ушул жерден кошо айта кетчү маселе гимназиябызда устатыбыз Мадаминов тарабынан уюштурулчу “Инсан таануу” сабагына келген ийгиликтүү, көптүү көргөн, чет өлкөдө билим алып, өлкөбүзгө жанылыктарды алып келген инсандар менен окуучулардын жолугушуусунда алган таасирлердин күчү (мотивация) менен окуучулар көптөгөн ийгиликтер жаратчу.

“Өнүгөөр адам өрнөк болчу инсан издейт” демекчи биз да колунуздардагы китеп аркылуу бүткүл Кыргызстан жаштарынын билимге болгон кызыгуусун арттырууну көздөдүк.

2012-жылы катуу эмгек жана чексиз кыялдарга болгон ишенимдин жыйынтыгы иретинде Кыргыз-Түрк Манас университетинин Эл аралык мамилелер бөлүмүнүн студенти иретинде окуп баштадым. Түрк элинин тилин гана билип калбай ал элдин маданиятын, жашоо таризин да университеттеги иш-чаралардын эсебинен жакындан таанып үйрөндүк. Канча тил билсен ошончо адамсын деген сөздүн маанисин ошондо түшүнө баштадым.

Окуу жайларда студенттерди талыкпай билим алууга ишенимдин жыйынтыгы иретинде Кыргыз-Түрк Манас университетинин студенти иретинде окуп баштадым. Түрк элинин тилин гана билип калбай ал элдин маданиятын, жашоо таризин да университеттеги иш-чаралардын эсебинен жакындан таанып үйрөндүк. Канча тил билсен ошончо адамсын деген сөздүн маанисин ошондо түшүнө баштадым.

Окуу жайларда студенттерди талыкпай билим алууга ишенимдин жыйынтыгы иретинде Кыргыз-Түрк Манас университетинин студенти иретинде окуп баштадым. Түрк элинин тилин гана билип калбай ал элдин маданиятын, жашоо таризин да университеттеги иш-чаралардын эсебинен жакындан таанып үйрөндүк. Канча тил билсен ошончо адамсын деген сөздүн маанисин ошондо түшүнө баштадым.

зстандагы элчилигинин окүлчүлүгү менен эл аралык мамилелер бөлүмүнүн студенттеринин жолугушуусун уюштуруп студенттердин Америкада окуу мүмкүнчүлүктөрү тууралуу маалымат берүүсүн суранып калды. Алар болсо бир канча программаларды айтып анын катарында активдүү, окууда ийгиликтүү, болочоктогу лидер болгоногу потенциалы бар кыздарды Гос. Департаменттин гранттарынын эсебинен окутуучу SUSI (Study of United States Institute) программасына конкурс башталганын жана биздин окуу жайдан да номинант көрсөтүүгө боло турганын кабарлашты.

Ошол күндөн тартып мен да башка студент кыздардын катарында ал программага тапшыруу үчүн эссе жазып баштадым. Эссенин эң негизги суроосу эмне үчүн SUSI программасы сизди тандоосу керек? Сиз ал программага башка өлкөлөрдөн келген кыздар менен кандай тажрыйбанызды бөлүшө аласыз жана бул окуунун сизге кандай пайдасы тиет? - деген суроо болчу. А менин болсо өзүм окуп бүткөн гимназиядагы окутуу методикасын башка өлкөлөргө да жайылтса мыкты таасирин берерине күмөнүм жок болчу. Дал ушул оюмду эсседе ачыктап жазган соң мен келечектеги максатымды так билээримди жана Американын окутуу системасын үйрөнүү мага ал максатымды орундатууга жардам берээрин кошумчалап эссени жыйынтыктадым да агайларга тапшырдым.

Бир жума өткөн соң бөлүмүбүздүн бардык агайлары жыйылып мени чакыртышып Манас Университетинин атынан SUSI программасына мени номинант кылууну тандашканын жана Элчилик Кыргызстан боюнча бар блгону 5 кызды ал окууга тандап алаарын кабарлашты. Сүйүнүү жана

үмүт менен конкурс жыйынтыгын күттүм. Менин бактыма Америкада болгон гранттык окууга Кыргызстандын атынан барчу 5 кыздын катарында мени да тандашыптыр.

Кызыгуу менен Амиракага баруу үчүн керектелген виза, документтердин түйшүгүн да сезген жокпуз. Биринчи ирет транзит каттам менен самолет аркылуу Истанбул, Франкфурт, Вашингтон каттамдарында учкан 28 сааттык узак сапардан соң Америкага да жеттик. 2 айга дейре созулган окуудан, америкалык үй-бүлөдөгү жашоодон көптөгөн сабактарды алдым.

Алардын кээ бирлери томонкүлөр:

1. Америкада элдер "Волантерлук дух" эмне экенин аябай жакшы билишет. Ыктыярдуу түрдө, эч кандай акы сурабай эле мамлекеттик органдарга:

-үйү жок адамдарга акысыз тамак уюштурууга(Charity),

-магазиндердеги иштетүү моонотү өтүп кеткичекти муктаж үй-бүлөлөргө тамак-аш продуктыларын жеткирүүгө (Food Bank),

-токойлордогу жапайы чөптөрдү түп-тамырынан жок кылууга (Environment leadership) жардамдаша беришет. Бул дукунун көргөндө балким Америка калкынын ыктыярдык сегинде мамлекет да өзүнүн жарандарынын жакшы жашоо шартын түзүп берет деген ой келет экен.

2. Америкадагы калк өз жумушун сүйөт жана күн сайын өз үстүнөн иштеп тандаган кесибинин мыкты адиси болууга аракет кылышат. Биздин программанын координатору Виветте Бустер эжеке чыныгы педагог, лидер аял болчу. Лидер деген сөздү биздин калк менен алардын эли эки башка түшүнөт экен. Алардын баамында лидер болуу бул элдин кызматчысы болуу. Элди башкаруу эмес элге кызмат ар бир кыздын телефонунан баштап жашаган үйүндөгү жапашоо шартына дейре камсыздап, ар бир иш чарага алдын ала план түзүп баарыбызды кабардар кылып турчу. Чарчап чаалыкканын, жумушун милдет кылганын, нервтенип же жумушка кечигип келгенин деги эле байкаган жокпуз. Ар бир кызды өз кызындай көрүп кыска аралыкта болсо да көптү көрүп, терең билим алып калуубуз үчүн жанын аябай аракет кылчу. Биз кетээр күнү көзүнөн аккан жашын жашыра алган жок. Анткени ар бир окуучусуна жан-дүйнөсүнөн орун бөлүп берген болчу. Негизи эле прогаммадагы ар бир про-

фессор азыркы күнгө дейре биз менен байланышып, колдоп турушат.

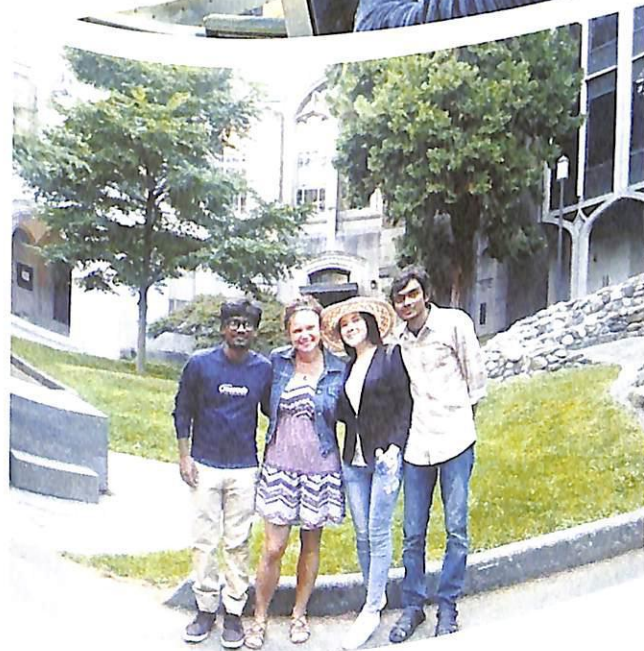
3. Америкалык үй-бүлөм (host family) Филиппинден келген мигранттардын жаш үй-бүлөсү болчу. Алардын жашоо таризи мага жакындарга болгон сүйүүнү ачык айтып, кадырын билип, жакын мамиледе болууну үйрөттү. Анткени алар ар жуманын дем алыш күндөрү болгон ишемби, жекшемби күндөрүн Филиппинден келген мигрант достору, тааныштары, туугандары менен чогуу Сиэтлдин эн кооз жерлеринде, океан жээктеринде көңүлдүү өткөрүшөт болчу. Колледждеги эжекелер да бизге күн сайын “Сен аябай сулуусун”, “Сенин колундан баары келет”, “Кел сени бир кучактап алайын”, “Сени жакшы көрөбүз” деген сыяктуу сөздөрдү аянбай айтып, жакшы көрүү сезимдерин билдирип турат болчу. Ойлоп көрсөм Бишкекте окуп жүргөн 3 жыл бою ата-энемди, бир туугандарымды канчалык сагынсам да бир ооз “Сиздерди жакшы көрөмүн, сагындым” деп айта албаптырмын. Анткени кыргыздар негедир эмоцияларыбызды, сезимдерибизди ачык айтуудан тартынып, жашыра берет экенбиз. Америкадан келген соң күлүп жүрүүнү, апам, атама жакшы көрөөрүмдү айтып билдирүүнү өзүмө адат кылып алганга аракет кылып келемин.

4. Америкадагы окуу жайлардын кампусу кадимки эле жомоктордогудай укмуштуу жашыл дарак, фонтан, кооз гүлдөр менен оролгон. Студенттердин ал кампуста чыккысы деле келбейт. Библиотекалары да жаңычыл идеялар ме-

нен дизайндалган. Кирип окуп эле отургун келет. Мындан мен билим алуучу куттуу жерлерди эн кооз кылып, шартын түзөп караса адамда билимге да, билим алган адамдарга да болгон кызыгуу, урмат-сый орнойт экен да деген жыйынтыкка келдим. Биздин өлкөдөгү Улуттук Университет да ушундай кооз кампуска ээ болсо, бакчасы жомоктогу сейил бактарды элестетип, китепканасы окурмандарды өзүнө тартып турса кандай сонун болмок

5. Америкада чогуу окуган кыздардан мен кыялданууну болгондо да көп, чон нерселерди кыялданууну жана өз кыялыма ишенип талыкпай аракет кылууну үйрөндүм. “Аме-

рикалык кыял” (American dream) деле биз сыяктуу жөнөкөй эле адамдардын кыялдануусу жана өз кыялына ишенип, аны ишке ашыруусунун жыйынтыгында келип чыккан сөз экен да. Андыктан биздин элде да айтылып келгендей эле жаштын тилегин берет экен. Бар болгону айфон телефонум болсо, модалуу кийинсем, машина, үйүм болсо деген материалдык кыялдар менен гана чектелип калбастан андан да бийигирээк, маанилүүрөк маселелерди кыялданууну үйрөнсөк экен.

Жыйынтык ирээтинде жаштарга айтар сөзүм мурун ата-бабаларыбыз мекенибизди билегиндеги күчү, курал-жарактары менен коргоп бизге жеткирген экен. Билеги күчтүү бирди жыгат, билими күчтүү минди жыгат деген кепти аталарыбыз бизге эскертүү иретинде жазган өндөнөт. XXI кылымда биз жаштар туура билим алуу, алган билимибизди туура пайдалануу, дүйнө элинин деңгээлинде ой жүгүртүп жаңы ойлоп табууларды жаратуу, эл аралык мелдештерде өлкө желегин желбиретүү, өз маданиятыбызды, тилибизди мыкты үйрөнүп башка элдерге таанытуу менен гана келечек урпактарга мекенибизди татыктуу өткөрүп бере алабыз.

Автор: Мадаминова Гулсара

«БИЛИМ БААЛУУЛУГУ» ЖУСУП БАЛАСАГЫН КУТТУУ БИЛИМ

Тема: Билим, илим, тарбия жөнүндөгү макал-лакаптар

– Окуу — түндө алдындагы шам чырак, Билим алсан
мандай ачык, жаркырап.
***

– Окуу, билим көп нерсеге жеткирет, Бул экөөнөн урмат-
сыйды көп көрөт.
***

– Сокур дешет билимсизди — жөн дебес, Окуу гана
жарык чачат дүйнөгө.
***

– Билим менен — деп айтыптыр акылман, - Күнөөкөр да
тозокто оттон кутулган!
***

– Билимдүүнүн иши дагы салмактуу,
А түркөйлөр — майда, жеңил, камгак бу.
***

– Кимде-ким окуй билсе, олжо табар, Кимде-ким билим
алса — бек аталар.
***

– Адамдар ар нерсеге жетиш үчүн, Жумшаган колдун
күчүн, илим күчүн.
***

– Жеткирди миң миндеген ачылышка, Сага данк илим
күчү урмат сага!
***

– Өнөргө ээ болосун окуу менен, Аз болсо да, билимде
пайда кенен.
***

– Данк, байлыкка жеткирет илим деген, А билим байлык
каткан казнага тен.
***

– Билимдин жыпар менен мааниси окшош, Экөөнү
өзгөлөрдөн катып болбос.
***

– Илимдүүгө окуу жолдош, бир тууган, Түркөй айдайт
кулагынын сыртынан.

* * *

— Билимдүүгө окуу — кийим, аш болот, Билимсиздер ушак менен дос болот!

***

— Окуу болсо билим үчүн жол салат, Билим болсо иштин көзүн ал табат.

***

— Дагы бир адамдар бар билими мол, Билими жалпы журтка көрсөтөт жол.

* * *

— Кадырлап, сыйлуу болгун алар менен Азбы-көпүү билимин алгынын сен.

***

— Жаман менен жакшыны билет алар, Ак жолду ажыратып баарын табар.

* * *

— Алар түркүк жолунда акыйкаттын, Билиминен күч алат шарият чын.

***

— Болбосо кокус булар бу дүйнөдө, Жерде жемиш мол болуп онбойт эле!

* * *

— Билими даанышмандын элге жарык, Жарык болсо түндө да жолун анык.

***

— Белек берип, аларды урмат кылгын, Аш берип, ачык жүздөн күлүп тургун.

***

— Сый көрсөт, дасторконун болсун ачык, Кадыр тутуп, аларды сыйла чачып.

***

— Илимине ишенип, айтканын кыл, Сөзүн бузуп ишине салбагын чыр.

***

— Илим андайлардын сага керек, Ак жолунду адашпас айтып берет.

***

— Алар чыны отордо — эркеч сымал, Баштаса койду жолго алып чыгар.

* * *

— Бала оссо ар тараптуу таалим алып, Ата-эненин андайда жүзү жарык.

***

— Билим алсан — урмат, сый алып келет, Билим сага — акыл-ой, кубат берет!

***

— Билимсиз жүрөк, тилдин пайдасы жок, Билим өнөр, өмүргө суудай керек.

***

— Канча билсең — ошончо үйрөн, оку, Билимдүү тилегине дайым жетет.

***

— Билимине мактанган билимсиздер, Билгеним аз дегендер — копко кетет!

***

— Билим — деңиз түбү да, чеги да жок, Канча сузсан азайбайт, толо берет!

***

— Билим ал, киши болгун багып сезим, Болбосо мал атанган наадан делет.

***

— Билимдүү түйшүктөнүп ойлоп жүрөт, Билимсиз — ой жүгүртпөй ойноп жүрөт.

***

— Билим үчүн кол создум тынбай өзүм, Сөздү сөзгө кынадым кошуп сезим.

***

— Жакшы адамдар боорукер, жолдуу болор, Эл кишиси, аталар адам ошол!

***

— Акылдуу актайт дайым жеген нанын, Аябайт керек болсо жалгыз башын!

ОКУУЧУЛАРГА ПАЙДАЛУУ КЕЧЕШТЕР

Америкалык изилдөөчүлөр окуунун төмөнкү нормаларын сунуш кылышат;

- 1) Башталгыч класста 80–150 сөз минутасына
- 2) 5–8-класста 175–204 сөз минутасына
- 3) 9–11-класста 241–250 сөз минутасына

Мына ушул норма бизге китеп окууга ориентир боло алат. Үйдө сабакка даярданууга төмөнкү мөөнөт ажыратылса жакшы болот:

1-класс	1 саатка чейин
2-класс	1,5 саат
3-класс	2 саатка чейин
5–6-класс	2–2,5 саат
7–8-класс	3 саат
9–11-класс	4 саатка чейин

25 e

«Агартуу академиясы» коомдук фонду

СЕРТИФИКАТ

Мадаминов Гапыр

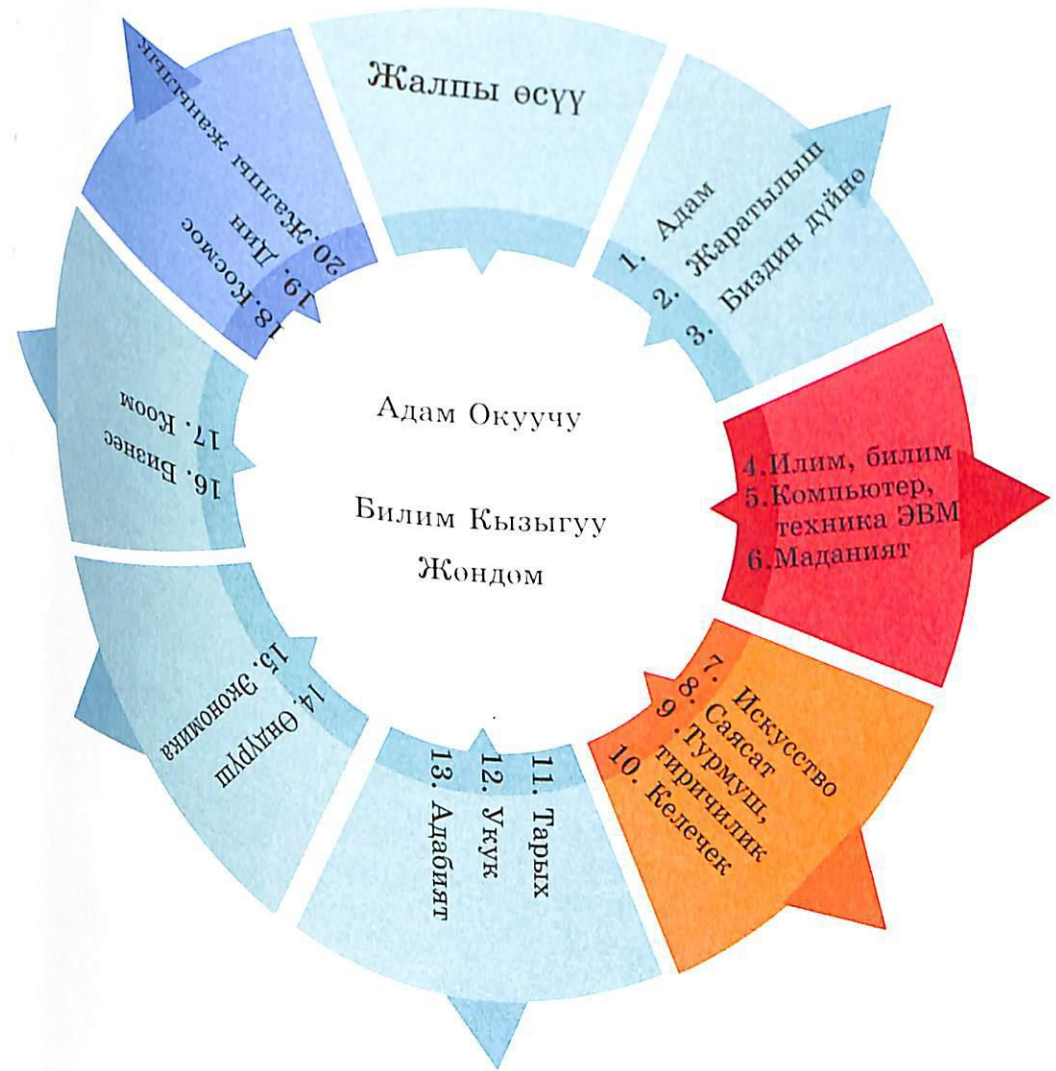
Сиз «Агартуу Академиясы» коомдук фонду демилгелеген долбоор аркылуу, «Сорос – Кыргызстан» Фондунун гранттык каржылоосу менен www.okuma.kg – электрондук китепканасы жарыялаган конкурста «Эң көп окулган» окуу китебиниз деп табылып, «Акыл эмгегинин маданияты» окуу китебиниз үчүн, 150 Америкалык доллар өлчөмүндө акча менен сыйланасыз.

Долбоорду жетектисиз:
ОшМУнун проф. м. а.
М.Ш. Мамаюсунов

«Агартуу Академиясы» коомдук фондунун президенти, ОшМУнун профессору:
М. А. Ттыбаева

1-март 2018-жыл, Ош шаары

АР БИР АДАМДЫН ӨЗ КРУГОЗОРУН ӨСТҮРҮҮ БАГЫТТАРЫ

Дүйнөлүк адабияттан балдарга эң белгилүү 10 китеп

1. Ганс-Христиан Андерсон: «Сказки» (в том числе «Новое платье короля»)
2. Дж. М. Барри: «Питер Пен».
3. Льюис Керролл: «Приключения Алисы в стране чудес»
4. Клайв Кинг: «Стиг-мусорщик».
5. Редьярд Киплинг: «Книга Джунглей».
6. Клайв С. Льюис: «Лев, колдунья и платяной шкаф».
7. А. А. Милн: «Вини-Пух и все остальные».
8. Р. Л. Стивенсон: «Остров Сокровищ».
9. Марк Твен: «Приключения Гекльберри Финна»
10. Роалд Дал: «БФГ»

Балдардын жаш курагын эске алып, сунуш кылынуучу айрым көркөм адабий китептердин тизмеси

Көпчүлүк окуучулар эрте жашынан өзүнө ылайык эмес «оор» китептерди окуп алып, китеп окуудан тажап калуусун тажрыйба көрсөтүүдө. Мис: Башталгыч класстын окуучусу повесть, романдарды окумакчы болот, түшүнбөй таштап коет. Ошентип китеп окуудан көңүлү калат.

Биз, ата-энелер жана мугалимдер окуучуларга өз жашына ылайык китеп тандап алуусуна жардам беруубуз керек. Мис: Мектепке чейинки (4-5-6 жаштагы) балдарга женил жомок, уламыш, дастандардан үзүндү окуп, образдуу айтып берүү пайдалуу. Мис: «Ийнелик менен кумурска», «Көмөч», «Кызыл шапочка» ж. б.

Башталгыч класстар үчүн төмөнкү жомокторду сунуштайбыз

«Алтын балык тууралуу жомок», «Капастагы булбул», «Баарынан ким күчтүү», «Беш улак» ж. б.

5-класс

Сюжети, композициясы татаал эмес, каармандары азыраак жомоктор: Мис: «Акыл карачач», Сент Экзаюпер

«Кичинекей ханзаада» ж. б.

Окуялары татаалдана баштаган фантастикалык чыгармалар: Мис: К. Эсенкожоев «Үчүнчү шар», Б. Сартов «Роботтун туулган күнү» ж. б.

6-класс

Көлөмдүүрөк, композициясы татаалдана баштаган аңгемелер: Мис: М. Элебаев «Бороондуу күнү», «Акылмандын жообу». Бир түрүндө жазылган, колөмү чакан поэмалар: Мис: А. Осмонов «Толубай сынчы», А. Токтомушев «Какшаалдан кат».

Анчалык денгээлде татаалданбаган повесть, романдардан үзүндүлөр: Мис: Т. Касымбеков «Дарга асуу» (Келкел роман.

үзүндү) Т. Сыдыкбеков «Таш күмбөздөр сүйлөйт» («Көк асаба» ром. үз.).

Элдик эпостордон үзүндүлөр: Мис: «Эр Төштүк», «Манас», «Жаныш-Байыш» ж. б.

7-класс

Кенже эпостор: Мис: «Кожожаш», «Эр Табылды» ж. б. Көлөмдүү эпостор: Мис: А. Токомбаев «Жараланган жүрөк», Ч. Айтматов «Эрте келген турналар».

Аңгемелер: Мис: А. П. Чехов «Хамелеон», М. Ауэзов «Бүркүтчү» ж. б.

Чакан женил драмалар: Мис: Ж. Садыков «Манастын уулу Семетей», Б. Жакиев «Атанын тагдыры».

8-класс

Аңгемелер: Мис: А. П. Чехов «Каштанка» Повестер: Мис: О. Орозов «Күдөр», С. Рыскулов «Карашумкар».

Поэмалар: Мис: Т. Үмөталиев «Айсулуу», А. Осмонов «Көл боюнда».

Эпостор: «Манас», «Махабхарата» Татаалдашкан эпостор: Мис: «Олжобай менен кишимжан», «Кедейкан».

9-класс

Повестер: Мис: О. Олжобаев «Кыл көпүрө», К. Каимов «Атай» ж. б

Романдар: Мис: Т. Сыдыкбеков «Тоо балдары», Э. Турсунов «Атажурт», Ч. Айтматов «Кыямат».

Драмалар: Мис: К. Жантошев «Каныбек», «Карачач» ж. б. Эпостор: Мис: «Манас», «Курманбек», «Семетей», «Сейтек».

Пьесалар: Мис: Р.Шукурбеков «Мен да бирөөнүн баласымын».

10-11-класстар

Романдар: Мис: К. Баялинов «Боордоштор», Л. Толстой «Согуш жана тынчтык».

О. Бальзак «Адамдардын тамашасы», М. Ауэзов «Абай». Повестер: Мис: Ч. Айтматов «Гүлсарат», К. Маликов «Азаматтар»

Эпостор: Мис: «Манас», «Семетей», «Сейтек», Гомер «Одисея» ж. б.

Поэмалар: Мис: С. Эралиев «Акмөөр», «Жылдыздарга саякат» ж. б.

ГАЛЖИГИТОВА Салия
Тарых предметинен
Республикалык Олимпиадада II
орунду алган.

УМАРБАЕВА Назгүл
«Адам жана коом» сабагынан
Республикалык Олимпиададан I
орун алган

МАДАМИНОВ Ислам
Тарых предметинен 2009-жылы
Республикалык Олимпиадада II
орунду алган.

ДОСМАТОВ Камчыбек
№3-гимназиянын бүтүрүүчүсү.
КРнын өкмөтүнүн Ош
облусундагы ыйгарым укуктуу
өкүлчүлүгүнүн аппаратынын
социалдык мониторинг жана
өнүктүрүү бөлүмүнүн башкы
адиси.

ЖУНУСОВА Умида
«Адам жана коом» сабагынан
Республикалык Олимпиадада II
орун алган (2011-ж.).

ТОЛУБАЕВА Айназ

«Адам жана коом» сабагынан республикалык олимпиадада I орун алган (2012-ж.)

ТОЙЧИЕВА Аизат

№3-гимназиянын бүтүрүүчүсү. 2012-ж. жалпы республикалык тестирлөөдөн 204 балл топтогон.

КММАнын студенти

ТУРАБАЕВА Мадина

Орус тили жана адабияты предмети боюнча Республикалык Олимпиадада I орун алган (2014-ж.)

КАРИМОВА Гүлнара

№3-гимназиянын бүтүрүүчүсү. 2012-ж. жалпы республикалык тестирлөөдөн 209 балл топтогон.

КРСУнун студенти

МИРСАИТОВА Гүлчырай

Биология предмети боюнча Республикалык Олимпиадада I орун алган (2014-ж.)

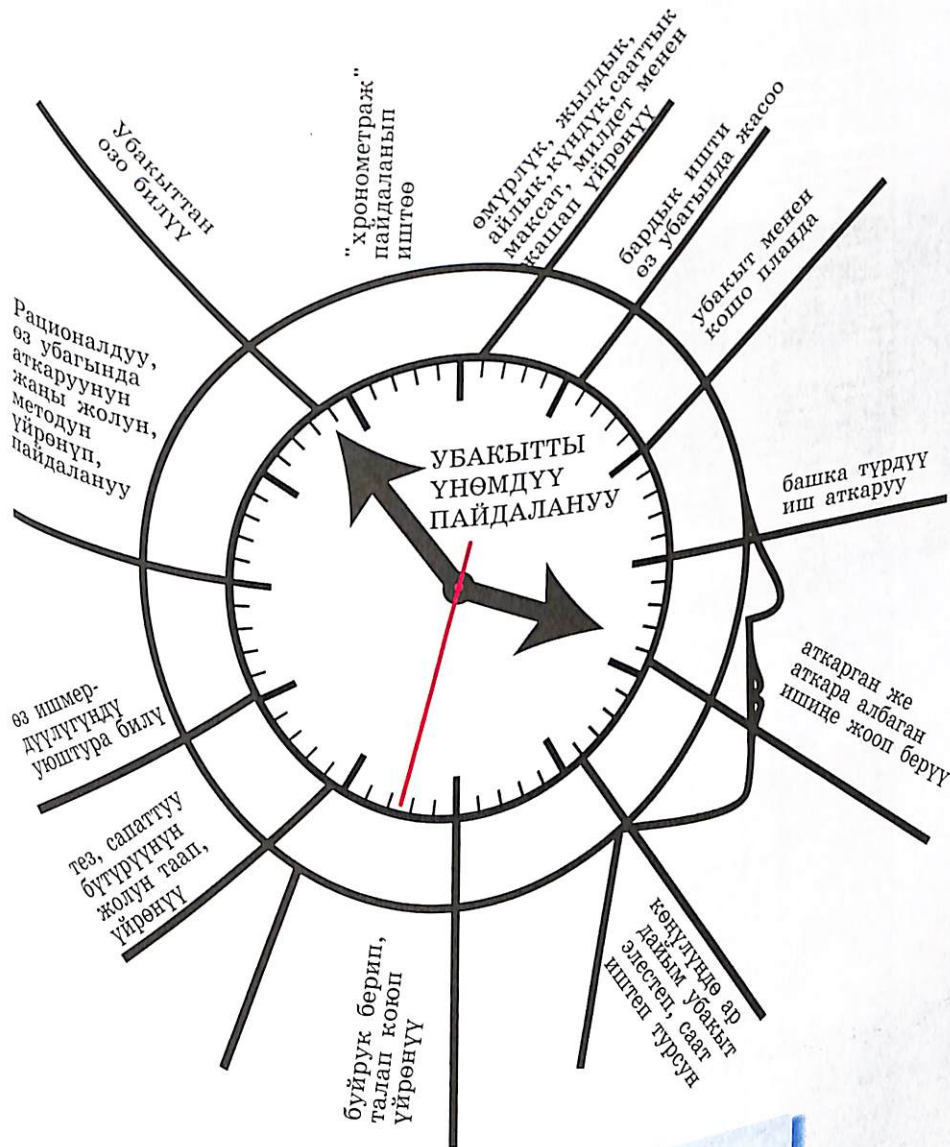
ТЕМИРОВА Жанар орус тили жана адабияты сабагынан республикалык олимпиадада 1-орун алган (2017-ж.)

АБДУЛАШЫМ КЫЗЫ Кайрыниса тарых сабагынан республикалык олимпиадада 3-орун алган (2017-ж.)

Убакытты казып алууга, сатууга, мураска калтырууга, белекке берүүгө, талап кылууга, кармап калууга болбойт!

АЭМ/Устаттык өнөрү онлайн курсунун бүтүрүүчүсү
Дуйшембиева Элзат Жумашевна чийген схема.

АЭМ сабагын окуу-тарбия иштерине пайдаланып,
№3-гимназия мугалимдер жамааты жетишкен ийгиликтер

№ 3-гимназиянын олимпиадалык жыйынтыктары

Тур	Район			Область			Республика		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III
2003-2004	7	2	2	3	1	1	1	2	
2004-2005	9	6	3	3	1	3	1		3
2005-2006	8	4	5	1	3	1			1
2006-2007	10	4	1	2	3	3			2
2007-2008	13	1	2	6	1	3		1	3
2008-2009	15		1	1	1	5		1	
2009-2010	12	2		2	1	4			1
2010-2011	14	3		2	2	6		1	
2011-2012	10			2	3	1	1		
2012-2013	12	1	1	4	2	1		1	
2013-2014	9	2		2	1	1	2		
2014-2015	7	2		1	3			1	
2015-2016	9			2	3				
2016-2017	9	1		2	1		1		1

Улуттук тест жана бүтүрүүчүлөрдүн ЖОЖго өтүү
жыйынтыктары

Тур	Бүтүр. саны	Анын ичинен		
		Артыкчылык аттестат менен бүткөн	Бюджеттик бөлүм	Контракт- тык бөлүм
2004-2005	23	2	19	4
2005-2006	23	3	18	5
2006-2007	20	4	15	5
2007-2008	21	5	21	4
2008-2009	27	4	23	2
2009-2010	16	2	13	2
2010-2011	18	3	16	4
2011-2012	32	3	28	-
2012-2013	21	-	19	2
2013-2014	22	3	11	5
2014-2015	20	-	16	4
2015-2016	21	-	20	1

Гимназиянын бүтүрүүчүлөрү Улуттук университетте, Манас Түрк университетинде, Эл аралык университетте, Медицина академиясын, КРСУнун бюджеттик бөлүмдөрүндө окууда.

2003-ж. бүтүрүүчү Турдуев Мирлан конкурста женип, бүгүнкү күндө Москвадагы физика-техникалык институтунун бүтүрдү.

2002-ж. Адам жана коом сабагы боюнча Республикалык олимпиада дада Н. Умарбаева 1-орун, тарых сабагы боюнча С. Галжигитова 2-орун, А. Умаров 2-орун алышты.

2004-ж. А. Умаров 2-орун (тарых), Н. Исакова (АЖК) 2-орунга ээ болушту.

2008-ж. областтык олимпиадада 6 окуучу 1-орунду алып, рес-публикалык олимпиадага катышып, 2 окуучу байгелүү орунга ээ болушту. Алар А.Хаджибаева (АЖК 2-орун), Д. Бектемирова (тарых 3-орун).

2009-ж. Мадаминов Ислам тарых сабагы боюнча республикалык олимпиадага катышып, 2-орунга ээ болду.

2011-ж. Жунусова Умида АЖК сабагы боюнча республикалык олимпиадага катышып, 2-орунга ээ болду.

2012-ж. Толубаева Айназ АЖК сабагы боюнча республикалык олимпиадага катышып, 1-орунга ээ болду.

2013-ж. Турабаева Мадина орус тили жана адабияты предметтери боюнча республикалык олимпиадага катышып, 2-орунга ээ болгон. 2014-жылы орус тили жана адабияты предметтери боюнча республикалык олимпиадага катышып, 1-орунга ээ болду.

2013-ж. Айдарали уулу Эрнест, Абдиназаров Сагын Томск политехникалык университетинде билим алышууда.

2014-ж. Мирсаитова Гүлчырай биология предмети боюнча республикалык олимпиадага катышып, 1-орунга ээ болду.

2015-ж. Кошматов Дүйшөбек тарых сабагы боюнча республикалык олимпиадага катышып, 2-орунга ээ болду.

2017-ж. Темирова Жанар орус тили жана адабияты сабагынан республикалык олимпиадада 1-орунга ээ болду.

2017-ж. Абдулашим кызы Кайрыниса тарых сабагынан республикалык олимпиадада 3-орунга ээ болду.

Түзгөн: Г. Мадаминов, Умида Жунусова

«АКЫЛ ЭМГЕГИНИН МАДАНИЯТЫ»

КИТЕБИ ЖӨНҮНДӨ ПИКИР

Бул китепти мен башынан аягына чейин бир дем менен окуп чыктым. Билим берүү тармагында иштеп жаткан адис катары ушул китеп жөнүндө өз ойлорумду бөлүшөм. Биринчиден, Гапыр Мадаминов агайдын китеби өз окурмандарын таап жаткандыгы менен кошо, көптөгөн жаштардын билимин өнүктүрүп жана билим алуу жолдорун мыкты өздөштүрүүгө жардам берет. Китеп Гапыр агайдын көп жылдык ийгиликтүү тажрыйбасынын негизинде жазылган. Китептин жардамы менен окуучулар өз алдынча билимин өркүндөтүүгө мүмкүнчүлүк алышат.

Төмөндө китептеги кээ бир ойлорго токтоло кетейин. Алгачкы идеялардын бири суроолор жөнүндө – тагыраак айтканда суроо берүү аркылуу билим алуунун ролу чагылдырылат. Суроолор үйрөнүүнүн ачкычы болуп эсептелет. Билим берүү боюнча эл аралык изилдөө адабиятында ал Сократтык суроолор деп таанылат. Ошентип, окуучуларга суроо коюп үйрөнүүгө аракет кылуунун мааниси мыкты чагылдырылган. Тилекке каршы көптөгөн окуучулар суроо бергенден тартынышы мүмкүн, же болбосо мугалим дагы суроо берүүгө шарт түзбөшү мүмкүн. Суроо бербесе адам маалыматты жана билимди кантип алат деген мыйзам ченемдүү суроо туулат. Өзгөчө мага жаккан макал “Билбегенин сурап үйрөнгөн адам аалым. Уялып сурабаган – өзүнө заалым”.

Андан кийинки маселе бул окуп жаткан тексти түшүнүп окуу жана сын көз караш же сынчыл ой менен окуп ар тараптуу жактарын мыкты өздөштүрүү. Эл аралык академикалык чөйрөдө Блумдун ойлоноу тепкичтери (таксономиясы) деп таанылган схема катары эле, Гапыр агай дагы окуучуларды жөн эле жаттап окубастан ойлоноунуну жогорку деңгееде жүргүзүүнү үйрөтөт. Албетте, бул мектептеги окуу материалдарын терең жана мыкты өздөштүрүүгө жардам берет. Китепти окуудагы маселелерге терең токтолуу менен, эффективдүү окуунун жолдору да ачык көрсөтүлгөн. Мага абдан жаккан жагы тексттин негизин бөлүп окуу бо-

луп саналат. Мен дагы ушул ыкманы өз тажрыйбамда колдоном деп пландаштырам.

Окуучуларды окууга кызыктырууга байланышкан эң жакшы кеңештер берилген. Ар кандай себептерге байланыштуу көптөгөн окуучулардын сабакка болгон кызыгуусу жоголо башташы мүмкүн. Мына ошондой жагдайларды эң сонун түшүндүрүү менен бирге ал маселелерди чечүүнүн жолдору сонун жазылган. Маселе татаал болгондуктан маселени чечүүнүн ар кандай жолдору сунушталган. Гапыр агайдын өзү иштеп чыккан колдонмолор схема түрүндө берилгени окурмандарга абдан ынгайлуу. Бул мыкты педагогикалык чеберчилик.

Бул китеп окуучуларга мыкты окуу менен бирге предметтик олимпиадаларга жана ЖРТга даярданууга да жардам берет. Албетте ЖРТдан жогорку бал алса окуучулар ЖОЖдордо окууга мүмкүнчүлүк алышат.

Ошондой эле, бул китеп убакытты туура пайдалануу менен бирге план түзүп билимин жогорулатууну үгүттөйт. Сөзүмдүн акырында Гапыр агай ката кылуудан эч коркпо, ону кеңеш берет. Кайрадан ошол катарлардан сабак алып, дагы да алга умтулуу керек. Жыйынтыгында бул китеп окуучуларга эле эмес, өз билимин өркүндөтөм деген ар бир инсанды ойлонто турган китеп. Мугалимдер дагы пайдалуу кеңештерди таба алышат.

Дүйшөн Шаматов

Назарбаев университетинин профессору

МАЗМУНУ

КИРИШ СӨЗ.....	5
I-БӨЛҮМ АКЫЛ ЭМГЕГИНИН МАДАНИЯТЫ ЭМНЕ ЖАНА АГА ЖЕТҮҮНҮН АЙРЫМ ЖОЛДОРУ.....	10
АКЫЛ ЭМГЕГИНИН МАДАНИЯТЫ ЭМНЕЛЕРДЕН ТУРАТ?.....	10
АЭМ — ТАРБИЯЛООНУ ЭМНЕЛЕРДЕН БАШТОО КЕРЕК?.....	11
БИЛИМАЛУУ МУГАЛИМДИН СӨЗҮНӨН БАШТАЛАТ.....	12
№1 Схема: САБАК, ЛЕКЦИЯДА ОКУУЧУ, СТУДЕНТТИН ОЙ-КӨНҮЛ ГРАФИГИ.....	13
СУРОО БЕРҮҮ МАДАНИЯТЫ.....	14
II-БӨЛҮМ КИТЕП ОКУУДА БИЗДИН КЕМЧИЛИКТЕРИ БИЗ ЖАНА АНЫ ТҮЗӨТҮҮНҮН ЖОЛДОРУ.....	16
№2 Схема. СУРООЛОР АРКЫЛУУ ҮЙРӨНҮҮ, ТҮШҮНҮҮ.....	17
№3 Схема. АЖППОКТУ КӨРҮП, БИЛИП, ТҮШҮНҮП, ӨЗДӨШТҮРҮҮ, ҮЙРӨНҮҮ.....	18
УБАКЫТТЫ КИТЕП ОКУУ МЕНЕН ӨТКӨРҮҮ ПАЙДАЛУУ.....	19
КИТЕП ТЕКСТТИН АНАЛИЗДӨӨ.....	22
КИТЕП ОКУУ ЖӨНҮНДӨ.....	24
КИТЕП ОКУГАНДАР ТУУРАЛУУ КЫЗЫКТАР.....	26
КИТЕПТИ ТУУРА ОКУУДА ТӨМӨНКҮЛӨРГӨ МААНИ БЕРҮҮ ЗАРЫЛ:.....	27
КИТЕП ТЕКСТТИНИН СТИЛИ БОЮНЧА ОКУП, ТҮШҮНҮҮ.....	30
ИЛИМИЙ СТИЛ.....	31
ОКУП УККАНДА НЕГИЗГИСИН БӨЛҮП АЛУУ.....	32
ОКУП, УГУП, КӨРГӨНДӨ ТҮШҮНҮҮ, ЭСТЕП КАЛУУ.....	36
МЭЭНИН ИШТЕШИНЕ КАЙСЫ АЗЫКТАР ПАЙДАЛУУ?.....	37
МЭЭ ЖАНА ЭС ТУТУМ ТУУРАЛУУ 15 ФАКТ.....	38
БИЛИМДЕРДИ КАЙТАЛООНУН МААНИСИ ЖАНА ЖОЛДОРУ.....	40
ЭС-ТУТУМ РЕКОРДДОРУ.....	42
III-БӨЛҮМ ОКУУЧУЛАРДЫН ӨЗ АЛДЫНЧА БИЛИМ АЛУУСУ ЖӨНҮНДӨ ЭСКЕРТМЕ.....	44
ОНОЙ, ТЕЗ, БЕКЕМ ЖАТТОО ЖӨНҮНДӨ.....	45
УНУТЧААКТЫКТАН АРЫЛУУНУ УНУТПАҢЫЗ.....	47
ЭС-ТУТУМДУ НАЧАРЛАТКАН КРИТЕРИЙЛЕР:.....	48
ЭС-ТУТУМДУ КАНТИП ЖАКШЫРТУУ КЕРЕК?.....	48
СЕБЕП-НАТЫЙЖАНЫ ТАБУУ, АНЫН БИЛИМ АЛУУДАГЫ МААНИСИ.....	49
АЙРЫМ ПРЕДМЕТТЕРДЕН ЖЕТИШҮҮДӨ КЫЙНАЛГАН (ЖЕТИШПЕГЕН) БИРОК, ЖЕТИШҮҮНҮ КААЛАГАН ОКУУЧУЛАР ҮЧҮН КЫСКАЧА УСУЛДУК СУНУШ.....	51
БУЛ АБАЛДЫ ТҮЗӨТҮҮ ҮЧҮН ЭМНЕ КЫЛУУ КЕРЕК?.....	52
БИЗ ЖЕТИШПЕГЕН САБАКТАН ЖЕТИШҮҮ ҮЧҮН ЭМНЕ КЫЛУУ КЕРЕК ЖЕ БУЛ АВАЛДЫ ТҮЗӨТҮҮ ЖОЛДОРУ:.....	54
АКЫЛСЫЗДАН ГЕНИЙГЕ.....	56
САБАК, ОЛИМПИАДА, ЭКЗАМЕНГЕ ӨЗ АЛДЫНЧА ДАЯРДАНУУ ПРОГРАММАСЫНДА ЭМНЕЛЕР БОЛУУСУ ЗАРЫЛ?.....	57
ОЛИМПИАДАГА ДАЯРДАНУУ ЖӨНҮНДӨ.....	58
ОЛИМПИАДАГА ДАЯРДАНУУ СЫРЛАРЫ.....	60

САБАКТА, ЛЕКЦИЯ ҮЧҮРҮНДА, КИТЕП ОКУГАНДА ТЕЗ, ТҮШҮНҮКТҮҮ КОНСПЕКТ. ЖАЗЫП АЛУУНУН СЫРЛАРЫ.....	62
ЖАЛПЫ РЕСПУБЛИКАЛЫК ТЕСТИРЛӨӨГӨ ДАЯРДАНУУ.....	63
IV-БӨЛҮМ САБАКТЫ, ТЕМАНЫ ТҮШҮНҮП, ӨЗДӨШТҮР-ГӨНҮБҮЗДҮН КРИТЕРИЙЛЕРИ.....	68
ПРОБЛЕМА БОЮНЧА ТАЛКУУ УЮШТУРУУ.....	69
СӨЗ ДҮКТӨР.....	71
ЧЕТ ТИЛДЕРДИ ӨЗ АЛДЫНЧА ОНОЙ-ТЕЗ ҮЙРӨНҮҮНҮН МЕТО-ДИКАСЫ.....	75
ЧЕТ ТИЛДЕРДИ ҮЙРӨНҮҮ ТУУРАЛУУ 7 КЫЗЫКТУУ ФАКТ....	77
V-БӨЛҮМ ӨЗ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНДҮ УЮШТУРА БИЛ..	80
МАКСАТ.....	82
УБАКЫТТЫ ҮНӨМДҮҮ ПАЙДАЛАНУУ ЖӨНҮНДӨ.....	83
ИШТӨӨ, ОКУУ ТҮРЛӨРҮ.....	86
ИЙГИЛИКЕ КАРАЙ БИР КАДАМ.....	87
ДУЙНОДОГУ ЭН ИШТЕРМАН ЖАНА ЭН ЖАЛКОО ЭЛ КАЙСЫ?.....	91
ЭН ЭМГЕКЧИЛ ЭЛ КИМДЕР?.....	91
КЫРГЫЗДАР ЖАЛКОО ЭЛГЕ КИРЕБИ ЖЕ?.....	93
НИЕТ.....	93
ЭКЗАМЕН, ЗАЧЕТКО МЫКТЫ ДАЯРДАНУУ.....	95
ЭКЗАМЕН, ЗАЧЕТКО МЫКТЫ ДАЯРДАНУУ.....	96
ОКУУЧУЛАРГА МАКСАТТУУ ЖАШОО, ОКУУ ИШТӨӨ.....	98
ӨЗҮН-ӨЗҮ ТАРБИЯЛОО, ӨСТҮРҮҮ ЖӨНҮНДӨ.....	98
КАТА КЫЛУУДАН КОРКПОО ЖЕ КАТАНЫН МААНИСИ ЖАНА БААСЫ.....	102
ӨЗҮН-ӨЗҮ АР ТАРАПТУУ ӨНҮКТҮРҮҮ.....	104
ӨЗҮН-ӨЗҮ АР ТАРАПТУУ ӨНҮКТҮРҮҮ.....	108
БИЗДИН ӨСҮҮБҮЗГӨ, КЫЙМЫЛЫБЫЗГА ТОСКООЛДУКТАР... 109	109
БИЗДИ КЫЙМЫЛГА КЕЛТИРҮҮЧҮ (МЕХАНИЗМ) СИСТЕМА.. 109	109
VI-БӨЛҮМ ТҮШҮНҮКТӨР СИСТЕМАСЫ ЖАНА АНЫН МААНИСИ.....	110
АЛ ҮЧҮН ТӨМӨНКҮЛӨР СУНУШ КЫЛЫНАТ!.....	110
ТҮШҮНҮКТӨР СИСТЕМАСЫН ТҮЗҮҮГӨ ЭМНЕ ЖАРДАМ Б.....	111
ТЕРМИН, ТҮШҮНҮКТӨРДҮ ӨЗДӨШТҮРҮҮ, ТАБУУ, ПАЙДАЛАНУУ.....	112
ЖАНА ЖАТТОО ЖӨНҮНДӨ.....	113
ОЙЛОО ЖӨНДӨМҮН ӨСТҮРҮҮ.....	113
КӨП ВАРИАНТТУУ ОЙЛОО, ИШТӨӨНҮН АЙРЫМ ЭЛЕМЕНТАРДЫК МИСАЛДАРЫ:.....	115
ЗАМАНБАП ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БИЛИМ АЛУУДА ТУУРА ПАЙДАЛАНУУ.....	116
ДАЛАНУУ.....	117
ТАҢКАЛУУ СЕЗИМИН (ЖӨНДӨМҮН) ӨСТҮРҮҮ ҮЧҮН ЭМНЕ КЫЛУУ КЕРЕК?.....	118
ЖАКШЫ ЭСТЕП КАЛУУНУН ЖОЛДОРУ:.....	118
VII-БӨЛҮМ ОКУУЧУЛАРДЫН ЧЫГАРМА ЧЫЛИШИ.....	120
ДОКЛАД.....	121
РЕФЕРАТТЫН МААНИСИ, ЖАЗУУ ЖОЛДОРУ.....	122
РЕФЕРАТТЫН МААНИСИ, ЖАЗУУ ЖОЛДОРУ.....	123
МАСЕЛЕНИ ОНОЙ ЧЫГАРУУНУН ЖОЛУ:.....	124
ПЛАНДЫ КАНТИП ТҮЗҮҮ КЕРЕК?.....	124
VIII-БӨЛҮМ АЭМ КИТЕБИ ЖӨНҮНДӨ ОКУУЧУЛАРДЫН ПИКИРИ.....	127

УСТАТ УЛУУ КЕРЕК БОЛСО СУЛТАНДАН..... 128

«МЕНИН МОСКВАДА ОКУП КАЛЫШЫМА ДАЛ УШУЛ АЭМ СЕБЕПЧИ»..... 130

«АКЫЛ ЭМГЕГИНИН МАДАНИЯТЫ» САБАГЫНЫН АДАМДЫН ӨСҮП ӨНҮГҮСҮНӨ ТААСИРИ..... 130

АБДЫРАХМАН АБДИЛАТИПОВ..... 131

НУРШУМКАР АКИМОВ 132

IX-БӨЛҮМ ЧЕТ ӨЛКӨДӨ ОКУГАН ГИМНАЗИСТТЕРДИН ТИЗМЕСИ..... 133

ЧЕТ ӨЛКӨДӨ ВИЛИМ АЛУУНУН СЫРЛАРЫ..... 135

МОСКВАГА БОЛГОН АЛГАЧКЫ КАДАМ..... 140

ААЛАМГА КЕТКЕН ЖОЛ АЙЫЛДАН БАШТАЛАТ..... 145

«ВИЛИМ БААЛУУЛУГУ» ЖУСУП БАЛАСАГЫН КУТТУУ Б..... 153

ОКУУЧУЛАРГА ПАЙДАЛУУ КЕҢЕШТЕР АР БИР АДАМДЫН ӨЗ КРУГОЗОРУН ӨСТҮРҮҮ БАГЫТТАРЫ . 157

«АКЫЛ ЭМГЕГИНИН МАДАНИЯТЫ» КИТЕБИ ЖӨНҮНДӨ ПИКИР 166

Офсеттик кагаз. Офсеттик басылма.
 "AG5P" ЖЧКнын буюртмасы менен "Adver Print" ЖЧК
 басмаканасында басылды. Малдыбаев коч. 73, Бишкек ш.

Бул методикалык колдонмо мектеп жетекчилерине, мугалимдерге, класс жетекчилерге, окуучуларга, студенттерге колдонууга сунуш кылынат.

Билүү, үйрөнүү, китеп окуу, түшүнүү, өз алдынча билим алуу, ишмердүүлүктү уюштуруу, өзүн-өзү тарбиялоо, өстүрүү, өнүктүрүү жөнүндө зарыл маалыматтар берилет.

Бул окуу китеби окуучуларга билим алуунун, окуунун жолун, ЖРТгө жана олимпиадага даярдануунун методдорун үйрөнүүгө жардам берет.

Мугалимдин уулу катары мугалимдерге жана ата-энелерге камылга көрүүнү каалаган Жогорку Кеңештин депутаты **ОСМОНОВ АЙБЕК ЖАПАРОВИЧ** ушул китептин жарык көрүшүнө салым кошкондугу үчүн ыраазычылык билдирип, алкыш айтабыз.

ОТЗЫВ

На работу Гапыра МАДАМИНОВА: «Культура умственного труда».

Образовательный курс предназначен для учащихся всех классов школы и на соответствующем уровне готовит их к приобретению умений и навыков, а также в более широком смысле – навыков умственной работы.

Обращает на себя внимание широта и целостность охвата материала и его операциональная проработанность. По сути дела перед нами хорошо продуманная и инструментированная система обучения детей разных возрастов соответствующим умениям и навыкам. Такая система необходима сегодня в наших школах. Думается, что было бы целесообразно разработать пособия для учащихся разных классов по указанному курсу и издать их как учебные комплексы (учебник, рабочая тетрадь, справочник, пособие для учителей) для детей – учащихся I–XI классов школы – сельской и городской.

ПРИХОЖАН А. Н.

Доктор психологических наук, ведущий научный сотрудник Психологического института Российской Академии образования, г.

